

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNDE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİSİ

Ali Bülent UŞAKLI

Ankara, 2007

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNDE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİSİ

Ali Bülent UŞAKLI

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. İdris BAL

Ankara, 2007
(Fotokopi ile çoğaltılabilir)

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

17.10.2007

Ali Bülent UŞAKLI'ya ait **Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi** adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Veysel BİLGİÇ.....

Üye: (Danışman) Doç. Dr. İdris BAL.....

Üye: Yrd. Doç. Dr. Bahar TURHAN HURMİ.....

ÖZET

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNDE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİSİ

Ali Bülent UŞAKLI

Devletlerin dış politika aracı olarak tercih ettikleri savaş, genel anlamda, bir devletin diğerine iradesini kabule zorlamak maksadıyla kuvvet uygulamasıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan savaş ya da silahlı çatışma kavramı, tarihsel süreçte dönüşerek günümüzde önceki yüzyıllara göre farklı bir şekil almıştır. Savaşı dönüştüren en önemli faktör teknolojik gelişmelerdir. Bu çalışmada teknolojik gelişmelerin savaşı nasıl dönüştürdüğü, savaş ve barış felsefeleri ele alınarak ve Türkiye'ye yönelik değerlendirmeler de dahil edilerek incelenmiştir.

Politikanın başka araçlarla devamı ve büyük bir düello olarak nitelendirilen savaş; nedenleri, aktörleri, hukuku ve kapsamı bakımından değişmiştir. Genellikle piyade ağırlıklı olarak yürütülen Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem; “birinci nesil”, ateşin ve ateş destek araçlarının yoğun olarak kullanıldığı Birinci Dünya Savaşı; “ikinci nesil”, hızın ateş gücüne göre öne çıktığı İkinci Dünya Savaşı; “üçüncü nesil” ve gerilla hareketi ya da ayaklanmaya karşı gelişmiş, düşmanı askerî değil siyasi olarak ve yalnızca savaş alanında değil yıllarca süren düşük yoğunluklu bir çatışmayla yenmeyi hedefleyen ve günümüzde de yaşanan dönem ise “dördüncü nesil” savaş olarak isimlendirilmektedir. Bu nesillerin niteliklerini belirleyen en önemli etken olan silah teknolojilerindeki gelişmeler, savaşların taktik ve stratejik olarak planlarını, icrasını ve sonuçlarını etkilemiştir. Barutun, tüfeğin, tankın, hava gücünün, kitle imha silahlarının ve uzayın kullanılması; savaşlarda dönüşüme ve paradigma kaymasına neden olmuştur.

Günümüzde savaşlar cephe savaşı değildir. Gelecekte de sayıca fazla olmayan birliklerce düşmanın silahlı kuvvetlerini tamamen yok etme amacı gütmeyen asimetrik savaşlar söz konusudur. Yüksek teknoloji sayesinde haber alma, ateş ve yüksek isabet oranı imkanlarına rağmen, savaşların süresi kısalmamıştır. Gelecekte ülkelerin karşılıklı bütün kaynaklarını seferber ettiği savaşlar yerine; yüksek teknoloji ürünü silah sistemleriyle donanmış küçük grupların silahlı mücadelesi şeklinde, kısa süreli taktik başarılarla dayalı ve daha çok silahlı örgütlerin taraf haline geldiği, uzun süreli silahlı mücadelelerin yaşanacağı değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON TRANSFORMATION OF WAR

Ali Bülent UŞAKLI

War, as one of the foreign policy tools of states, is the application of force by a state to make another state accept its will. Today war which is a concept as old as history of humanity has evolved and passed a new phase compared to the previous centuries. The most important thing that has transformed war is the technological developments. In this study an investigation is realized about how technological developments transformed the war by taking into consideration peace and war philosophies including the assessments about Turkey.

War, described as the continuation of politics with different tools, has changed regarding its causes, actors and law. Pre World War I era which was dominated by infantry is called ‘first generation’; World War I which is marked by the bulk of fire support units is called ‘second generation’; The Second World War which experienced the domination of speed over fire is called ‘third generation’; and the guerilla warfare which aims to beat opponent by low density conflict and asymmetric means – as our world experiencing today – is called ‘fourth generation’. Gunpowder, rifle, tank, air power, weapons of mass destruction and the usage of space have dramatically transformed the wars and produced a new paradigm.

Today’s wars are not the trench warfare. Asymmetrical warfare with small units – not aiming totally destroying the enemy forces- will mark the future. Technological developments in warfare make it possible to wage wars with lower manpower and higher destruction. Despite the intelligence, high precision and fire capabilities, the duration of wars has not decreased. In future, long-term armed conflicts are expected based on short-term tactical achievements where more armed organizations are clustered in the form of small groups equipped with high-technology weapon systems instead of wars in which all national sources of participant countries are mobilized mutually.

ÖNSÖZ

Savaş, devletler tarafından binlerce yıldır kullanılan bir dış politika aracıdır. Şiddetin insan doğasından mı kaynaklandığı yoksa sonradan mı öğrenildiğinin cevabı olarak, ikincinin geçerli olması ya da buna olan inanç; dünyadaki barış ve güvenliğin kalıcı olarak sağlanması konusunda, önemli bir adımın atılması demektir. Bu tez çalışmasında, savaş konusu çeşitli boyutlarıyla ele alınarak savaşın dönüşümünde teknolojik gelişmelerin etkisi ortaya konulmuştur. Barış için savaşa hazır olmak düşüncesiyle ülkeler, kaynaklarının büyük bir kısmını silahlanmaya ayırmaktadırlar. Bu yaklaşım, kısa süreli barış dönemleri hariç tutulursa, insanlık tarihi kadar eskidir ve geçerliliğini daha da sürdüreceğe benzemektedir. Dönüşen savaş olgusunun iyi anlaşılması; geleceğin savaşlarına hazır olmak bakımından önemlidir.

İnsanlık için son derece önemli olan savaşın, teknolojik gelişmelerin etkisiyle dönüşümü konusunda, araştırma imkânı veren tez danışmanım Doç.Dr. İdris BAL'a şükranlarımı sunarım. Uyumlu, yönlendirici ve vizyoner yaklaşımı örnek aldığım bir tarz olmuştur. Tez çalışmalarımında, fikirlerinden yararlandığım Dr. Haldun YALÇINKAYA'ya, Mehmet ASLANTAŞ'a, İrfan ALPER'e ve destekleyici yaklaşımlarından dolayı Prof. Dr. Ertuğrul ÇETİNER'e, Doç. Dr. Ö. Haluk TEKBAŞ'a ve Ruhan ÖZKAN'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Savaş konusunda çalışacak araştırmacılara faydalı olması dileklerle, çalışmayı aileme armağan ediyorum.

Tez çalışmasındaki fikirler, bireysel görüşümü yansıtmaktadır, mensubu olduğum Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşünü yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL VE ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Önemi.....	2
1.2. Amaç.....	3
1.3. Kapsam.....	3
1.4. Araştırma Yöntemi.....	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ OLGUSU.....	6
2.1. Giriş.....	6
2.2. Genel Değerlendirme.....	8
2.3. Savaş ve Barış Felsefesi.....	10
2.4. Savaşın Nitelikleri.....	19
2.5. Silahlı Çatışma Hukuku.....	22
2.6. Savaşın Nedenleri.....	24
2.7. Savaşın Çeşitleri.....	25
2.8. Uluslararası İlişkilerde Savaş.....	30
2.9. Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması.....	32
2.9.1. Birleşmiş Milletler.....	34
2.9.2. Kuzey Atlantik Antlaşması.....	37
2.9.3. Barışı Koruma.....	38
2.10. Sonuç.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SAVAŞI DÖNÜŞTÜRMEŞİ.....	45
3.1. Giriş.....	45
3.2. Savunma Teknolojilerinin Gelişim Süreci.....	45
3.3. Teknolojinin Komuta Kontrol Üzerindeki Etkisi.....	48
3.4. Askerî Teknolojiye Sahip Olma.....	49
3.5. Teknolojinin Savaşlara Etkisi.....	51
3.5.1. Barutun Kullanılmasından Önceki Dönem.....	54
3.5.2. Barutun Kullanılması.....	56
3.5.3. Hava Araçlarının Etkisi.....	61
3.5.4. Kitle İmha Silahları.....	63
3.5.4.1. Geleceği.....	64
3.5.4.2. Kronolojisi.....	66
3.5.4.3. Genel Nitelikleri.....	72
3.5.4.4. Sahip Ülkeler.....	75
3.5.4.5. İlgili Uluslararası Sözleşmeler.....	78
3.6. Teknoloji ve Savaşın Dönemsel Süreci.....	80
3.7. Tarihten Günümüze Genel Değerlendirme.....	92
3.7.1. Profesyonel Ordu Düzenine Geçiş.....	104
3.7.2. Savaşın Topyekûnleşmesi.....	105
3.7.3. Soğuk Savaş Dönemi.....	107
3.7.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	108
3.8. Yeni Savaş Teknolojileri.....	108
3.8.1. Elektronik Harp.....	109
3.8.2. Bilgi Harbi.....	110
3.8.3. Ağ Merkezli Komuta Kontrol Sistemleri.....	112
3.8.4. Etki Odaklı Harekât.....	115
3.8.5. Öldürücü Olmayan Silahlar.....	116
3.9. Sonuç.....	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. NÜKLEER TEKNOLOJİYE SAHİP OLMA KAPSAMINDA BİR ÖRNEK: İRAN'IN NÜKLEER GÜÇ OLMASI.....	120
4.1. Giriş.....	120
4.2. Genel Değerlendirme.....	120
4.3. Tarihsel Süreç.....	123
4.4. İran'ın Nükleer Kapasitesi.....	128
4.5. Uluslararası Tepkiler.....	131
4.6. Sonuç.....	139

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZ SAVAŞLARININ DÖNÜŞÜMÜ.....	141
5.1. Giriş.....	141
5.2. Teknoloji Temelli Dönüşümün Analizi.....	141
5.2.1. Nedenler Bakımından.....	146
5.2.2. Askerî Açından.....	148
5.2.3. Aktörler Açısından.....	149
5.2.4. Savaş Hukuku Bakımından.....	149
5.2.5. Savaş Coğrafyası Bakımından.....	151
5.3. Gelecekteki Savaşlara Hazır Olmak.....	152
5.4. Sonuç.....	163

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ.....	166
---------------	-----

KAYNAKLAR.....	175
-----------------------	------------

ŞEKİL VE ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 4.1. İran'ın sahip olduğu Şahab füzelerinin menzilleri.....	123
Çizelge 3.1 Öldürücü olmayan silah teknolojileri.....	117

KISALTMALAR

1NS	Birinci Nesil Savaşlar
2NS	İkinci Nesil Savaşlar
3NS	Üçüncü Nesil Savaşlar
4NS	Dördüncü Nesil Savaşlar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AG	Avustralya Grubu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ARGE	Araştırma Geliştirme
BM	Birleşmiş Milletler
BSS	Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (Biological Weapons Convention, BWC)
C⁴IRST	Komuta Kontrol Haberleşme Bilgisayar İstihbarat Keşif, Gözetleme ve Hedef Tespit (Command, Control, Communications, Computer, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance)
COTS	Ticari Raf Ürünü (Commercial off-the-shelf)
CTBT	Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty)
EOH	Etki Odaklı Harekât (Effects-Based Approach To Operations, Etki Bazlı Operasyonel Yaklaşımlar, EBAO)
FCS	Geleceğin Savaş Sistemi (Future combat system)
FTKR	Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi
GK	Güvenlik Konseyi
GPS	Küresel Konumlama Sistemi (Global Positioning System)

HCN	Hidrojen siyanür
IED	El Yapımı Patlayıcı (Improvised Explosive Device)
IFF	Dost Düşman Tanıma (Identification Friend or Foe)
KİS	Kitle İmha Silahları
KKG	Koalisyon Karşıtı Güçler
KSS	Kimyasal Silahlar Sözleşmesi
MÖ	Milattan Önce
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması (North Atlantic Treaty Organisation)
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Nuclear Non-Proliferation Treaty)
NTG	Nükleer Tedarikçiler Grubu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TNT	Trinitrotoluen (Patlayıcı)
UAEA	Uluslararası Atom Enerji Ajansı (International Atomic Energy Agency, IAEA)
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür ve İletişim Kurumu (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (United Nations Protection Force)
WD	Wassenaar Düzenlemesi
WHO	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ülkelerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için bir araç olarak kullandıkları savaş, teknolojik gelişmelere bağlı olarak dönüşerek, günümüzde tahribatı büyük, çok boyutlu silahlı çatışmalar hâline gelmiştir. Günümüzdeki savaşlar dönüşerek, devletlerin sadece düzenli ordularını kullandıkları dış politika aracı olmaktan çıkarak, iç ve dış aktörlerin yardımını alan, asimetrik tehdit boyutuyla gayri nizami gruplar tarafından güçlü devletleri bile diğer devletlerin yardımına ihtiyaç hisseder duruma getirmiştir.

Her türlü mücadelede esas olan savaşmadan kazanmaktır. Sun Tzu'nun "Düşman ordularını savaşmadan yenmek en büyük ustalıktır"¹ ifadesinde diplomasi ve caydırıcılığı bulmak mümkündür. Ancak Clausewitz'te bu görüşün "mutlak zafer" bağlamında; bir tarafın siyasi hedeflerine ulaşması için en kısa yol olarak düşman kuvvetlerinin yok edilmesi gerektiği düşünülür.² Her iki durum için de geçerli olan durum; etkili bir askerî güce sahip olmaktır. Bu amaçla devletler ya da günümüzde silahlı gruplar, yüksek teknoloji ürünü, en modern ve en etkili silah sistemlerine sahip olmak amacıyla silahlanmaya büyük kaynak ayırmaktadırlar.

Modern savaşın başlangıcı olarak kabul edilen, barutlu silahların kullanılması, savaş kronolojisi bakımından bir dönüm noktasıdır. Bu kronolojide en önemli üç husus; bordadan ateş edebilen büyük gemilerin geliştirilmesi, barutlu silahların gelişimi ve bunlara karşılık olarak toprakla ateş edebilen kalelerin gelişimidir.³ Bu gelişmelerden önce uzun ve az kayıplı olan savaşlar, daha kısa sürede sonuçlanan ve büyük kayıpların olduğu savaşlara dönüşmüştür. Ancak Handel'in "Günümüze kadar

---

¹ Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, (çev. Ali Demir), İstanbul, Kastaş Yayınları, 2004, s. 9.

² Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, (çev. H. Fahri Çeliker), Ankara, İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, 1991, s. 36.

³ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, (çev. Tuncay Zorlu), İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s. 294.

olan modern savaşların hiç birisine, tek başına yeni bir silah ya da yüksek teknoloji nedeniyle karar verilmemiştir”⁴ şeklinde ifade ettiği gibi, savaşın nedeni olarak sadece askerî ya da teknolojik üstünlüğü görmek yanlıştır. Başka bir ifade ile askerî ya da teknolojik üstünlüğe sahip bir ülke, sırf bu üstünlüğünden dolayı savaş çıkarmamıştır. Bu üstünlüğü sağlamanın asıl güdüsü şüphesiz; gerektiğinde kendi iradesini başkalarına kabul ettirmek ve bu amaçla gerektiğinde kuvvet uygulama niyetidir.

1.1. Çalışmanın Önemi

Diplomasi yoluyla çözülemeyen anlaşmazlıkların silah zoruyla çözülmeye çalışılması, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ülkeler, görüşmelerin tıkandığı noktada ağır bedeline rağmen anlaşmazlıkların çözümü için silaha başvurmakta ve bu amaçla silahlanmaya büyük kaynaklar ayırmaktadırlar. Değişen savaş şartlarının doğru bir şekilde değerlendirilerek, geleceğe yönelik öngörü yapılması, ülke egemenliğinin korunması bakımından oldukça önemlidir.

Günümüzde artan entellektüel sermaye ve iletişim kanallarına rağmen, silahlı çatışma konusu sürekli gündeme gelmektedir. Günümüz bilimsel keşiflerinin büyük çoğunluğunun askerî amaçlı olarak yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıktığı düşünülürse, savaş olgusunun kaynakların kullanımı ve insanlığa etkileri bakımından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ülkeler, kendi iradelerini kabul ettirmek ya da başkalarının iradelerine boyun eğmemek için silahlanma yarışına girmektedirler. Uluslararası sistemdeki konumunu zayıflatmak istemeyen ya da daha da güçlendirmek isteyen ülkelerin millî bütçelerinden ayırdıkları kaynaklar oldukça büyük miktarlara ulaşabilmektedir. Dünyada, her yıl yaklaşık yarım trilyon dolar üzerinde silah pazarı oluşmaktadır. 2002 yılında toplam askerî harcama 850 milyar dolar (bu harcamanın % 50’si

---

⁴ Colin S. Gray, **War, Peace and Victory**, New York, Simon and Schuster Inc., 1990, s. 168.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından, % 0,0015'i bu dönemdeki hasmı Irak tarafından yapılmıştır).⁵ Bu pazardan beslenenlerin, çeşitli şekillerde pazar oluşturma gayreti, ulusal ya da uluslararası karışıklıkları ve çatışmaları körüklemekte, anlaşmazlıkların silahlı çatışmalara kadar tırmanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, barış için savaşa hazır olmak fikri, uzun yıllar geçerliliğini koruyacak gibi görünmektedir.

Ülkeleri savaşa iten nedenlerin altında yatan felsefeyi anlamak ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak savaşın zamanla değişimini öngörmek, gelecekte olması muhtemel savaşların sonuçlarını tahmin etmek ve bu savaşlara hazır olmak; ülke egemenliğinin korunması için şarttır. Savaş konusunun çeşitli boyutlarıyla ele alındığı bu çalışma, teknolojik gelişmelerin savaş üzerindeki etkisinin incelenerek geleceğin savaşlarına yönelik bir öngörü vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca konunun, Türkiye açısından ele alınarak değerlendirilmesi ve gelecekteki silahlı çatışmalara hazır olmak bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, tarihsel süreçte savaşın dönüşümüne teknolojik gelişmelerin etkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Nedenleri, tarafları ve hukuku bağlamında değişen günümüz savaşlarının yapısal dönüşümleri ele alınarak, gelecekteki savaşlara hazır olmaya yönelik öneriler getirmek çalışmanın amaçları arasındadır.

1.3. Kapsam

Çalışmada savaş, çeşitli açılardan ele alınarak teknolojinin savaşın dönüşümüne etkisi incelenerek gelecekteki savaşlara hazır olmaya yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır. Tarihsel süreçte teknolojik gelişmeler, ülkelerin dış politika aracı olarak başvurdukları savaşları dönüştürmüştür. Tez çalışmaları kapsamında bu hipotez,

---

⁵ Çetin Veysal, *Savaşın Felsefesi*, İstanbul, Etik Yayınları, 2006, s. 362.

önemli teknolojik keşifler ve bunların savaşlarda kullanılması ile savaşın dönüşümü arasındaki ilişki ortaya konularak desteklenmiştir. Tezde, çeşitli boyutlarıyla ele alınan savaşın günümüzdeki dönüşümü incelenerek gelecekteki savaşların ne şekilde yapılacağı, etki alanları ve gelecekteki savaşlara hazır olma konularında öneriler getirilmiştir.

Çalışma, bir harp tarihi incelemesi ya da silah teknolojilerinin tanıtıldığı bir çalışma değildir. Çalışmanın odağında, değerleri, organizasyonu, görev algılamaları ve donanımlarıyla kendi toplumlarının bir yansıması olan silahlı kuvvetlerin ve onların aslî eylemi savaşın, tarihsel süreçte teknolojik gelişmelerin etkisiyle dönüşümüne yönelik değerlendirme yapılmıştır. Aşağıda belirtilen konular hareket noktaları kabul edilerek kapsam belirlenmiştir.

- a. Şiddet uygulama ve yıkıcılığın, insanın doğasından mı kaynaklandığı yoksa sonradan mı öğrenildiği tartışma konusudur.
- b. Tarihsel süreç içerisinde teknolojik gelişmeler savaşları dönüştürmüştür.
- c. Günümüz savaşlarının; nedenleri, kapsamı, tarafları, hukuku ve icrası değişmiştir.
- ç. Uluslararası sistem; anlaşmazlıkların giderilmesine, barış ve güvenliğin sağlanmasına ve korunmasına yönelik faaliyet göstermektedir.
- d. Uluslararası aktörler arasındaki çatışmalar gelecekte de devam edecektir.
- e. Gelecekteki savaşlar teknolojik gelişmelerin etkisiyle günümüz savaşlarından farklı olacaktır.

1.4. Araştırma Yöntemi

Tez, kütüphane çalışması yapılarak konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranarak hazırlanmıştır. Ayrıca elektronik veri tabanlarından yapılan tarama ile yayımlanmış makale, bildiri ve kitaplar incelenmiştir. Toplanan veri tasnif edilmiş ve teknolojinin savaşı dönüştürdüğü tezi desteklenerek dönüşümün kapsamı ele

alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, günümüz savaşlarının dönüşümleri açıklanmış ve gelecekteki savaşlara yönelik tahminler yapılmıştır.

Tez çalışması, altı bölüm halinde hazırlanmıştır. İlk bölüm olan Giriş bölümünde genel hatlarıyla çalışma tanıtılarak çerçevesi verilmiştir. İkinci bölümde, Savaş Olgusu; savaş ve barış felsefesi, genel olarak savaşın nitelikleri, silahlı çatışma hukuku, savaşın nedenleri ve çeşitleri, uluslararası ilişkilerde savaşın anlamı ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması konuları ele alınarak incelenmiştir. Dünyadaki barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasından sorumlu uluslararası bir örgüt olan Birleşmiş Milletler ile Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) burada ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Teknolojik Gelişmelerin Savaşı Dönüştürmesi konusu; teknolojinin komuta kontrol üzerindeki etkisi, teknolojiye sahip olma, tarihsel süreçte teknolojinin savaşlara etkisi bağlamında incelenmiştir. İnceleme, barutun kullanılmasından önceki dönem, barutun kullanılması ve hava araçlarının etkisi ve kitle imha silahları kapsamında yapılmıştır. Teknoloji ve savaşın dönemsel süreci tarihsel bir değerlendirmeye; profesyonel ordu düzenine geçiş, savaşın topyekûnleşmesi, soğuk savaş dönemi ve sonrası dönemi olarak incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde; gelişen teknolojiyle ortaya çıkan günümüzün yeni savaş kavramları kısaca tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde, nükleer teknolojiyi edinme çabalarının sonucunda nükleer silaha sahip olmasından endişe edilen İran, örnek bir durum olarak incelenmiştir. Beşinci bölümde, Günümüz Savaşlarının Dönüşümü, teknoloji temelli dönüşümün analizi; nedenleri, askerî, aktörleri, savaş hukuku ve savaş coğrafyası kapsamında ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak geleceğin savaşları, gelecekteki savaşlara hazır olmak konusunda değerlendirmeye ele alınmıştır. Son bölüm olan altıncı bölüm ise Sonuç bölümüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ OLGUSU

2.1. Giriş

Bu bölümde savaş konusu çeşitli boyutlarıyla ele alınarak incelenmiştir. İnsanlar için bir gerçeklik olan savaş ve barış felsefesi üzerinde durulmuştur. Genel olarak savaşın nitelikleri, hukuku, nedenleri, ve çeşitleriyle uluslararası ilişkiler bağlamında savaşın anlamı, uluslararası sistemde barış ve güvenliğin korunması konuları ele alınmıştır.

Savaş; “1) Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, 2) Uğraşma, kavga, mücadele, 3) Hayvanların birbirleriyle yaptığı mücadele ve 4) Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele”¹ şeklinde tarif edilmektedir. Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi savaş olgusu, özünde şiddeti barındırmaktadır. Cicero (MÖ 106-MÖ 43)’ya göre “Savaşta yasalar susar”², Clausewitz'e göre “Savaş, çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir”³. Savaş, satrancın operatif düzeyde muharip birlikler ve silah sistemleriyle oynanması şeklinde düşünülebilir. Kısaca savaş, tarafların sahip oldukları tüm birikimlerini etkili bir şekilde kullanarak, karşı tarafa iradesini kabule zorlayan bir enstrümandır. Savaşı kazanmak başka bir ifadeyle hasma iradenin kabul ettirilmesi için her bakımdan güçlü olmanın yanında; siyasi desteğin tam olması ve iyi siyaset yapmak ile üstün donanımlı ve eğitilmiş kuvvetlere sahip olmak şarttır. Bertrand Russell (1872-1970)’ın; “Savaş kimin haklı olduğuna değil, kimin güçsüz olduğuna

¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, 20 Ağustos 2007, <<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>>.

² Wikisöz, “Marcus Tullius Cicero”, 14 Eylül 2007, <http://tr.wikiquote.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero>.

³ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, (çev. H. Fahri Çeliker), Ankara, İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, 1991, s. 43.

karar verir”⁴ sözüyle de; haklı savaş ve haklı savaş da olsa; sonucun güçle belirleneceğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Buradaki güç; sadece askerî güç ya da teknolojik üstünlük olarak değil, tüm millî güç unsurlarının bileşkesi olarak anlaşılmalıdır. Savaşta, galibiyet için sadece askerî bakımdan güçlü olmak yeterli değildir.

Devletlerin ya da toplumların aralarındaki anlaşmazlıkları savaş yoluyla çözmeye çalışmaları; insanlık tarihi ile başlamıştır. İlk çağ filozoflarından Herakletios’un (MÖ 500’lü yıllar) “Çatışma ve savaş her şeyin babasıdır”⁵ değerlendirmesi, Hobbes’un (1588-1679) “Herkesin herkese karşı savaştığı”⁶ bir dünyada bulunmamız, Clausewitz’in (1780-1831) “Savaşın politikanın başka araçlarla devamı”⁷ şeklindeki görüşleri, savaş olgusunun anlamını ifade etmek bakımından önemlidir. Bu yaklaşımlarda savaşın, politik bir süreç içerisinde, doğal bir eylem olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Medeniyeti ilerletme sürecinde ülkelerin göstermiş oldukları bilimsel çabaların çoğunluğu, kendi hayati sorunlarının çözümüne kaynak ayırmak yerine, ileri teknoloji ürünü savaş sistemleri, insanlığın kendi felaketini hazırlamaya ne kadar istekli olduğunu göstermektedir. Ülkelerin karşılıklı tedirginlikten ve meşru müdafaa haklarından kaynaklanan bu silahlanma döngüsünün nasıl durdurulabileceği sorunsalı, insanlığın en önemli gündemini oluşturmaktadır.

⁴ Wikisöz “Bertrand Russell”, 10 Eylül 2007, <http://tr.wikiquote.org/wiki/Sava%C5%9F#Bertrand_Russell>.

⁵ Wikipedia, “Heraklitos”, (10 Temmuz 2007), <<http://tr.wikipedia.org/wiki/Heraklitos>>.

⁶ Deniz Ülke Arıboğan, “2004-2005 Eğitim Öğretim Yılı İlk Dersi”, Harp Akademileri, 10 Temmuz 2007, <<http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/ACILIS/ILK%20DERS%2004%20EKIM%202004.doc>>

⁷ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, (çev. H. Fahri Çeliker), Ankara, İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, 1991, s. 33.

2.2. Genel Değerlendirme

Clausewitz'e göre insanlar arasındaki kavga esas itibariyle iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; düşmanlık duygusu ve düşmanca niyettir.⁸ Savaşın insanın tabiatından yani doğuştan mı geldiği, yoksa sonradan mı kazanıldığı; felsefik bir tartışma konusudur. Tüm inanç sistemlerinde barışçı yaklaşımların hâkim olmasına rağmen insanlar; aralarındaki sorunları şiddet yoluyla çözmeye meyillidirler. Bu durum ise dünyamızın gelecekte de silahlı çatışmalara sahne olacağını göstermektedir. Barışı korumak için savaşa hazır olma fikri, başka bir ifadeyle caydırıcılık, ülkeleri yoğun bir silahlanma yarışına itmektir. Bu silahlanma yarışı, ülke bütçelerinden önemli bir pay almasının da etkisiyle; çoğu bilim dalında özellikle askerî ihtiyaçlar için harp silah, araç ve gereçlerinin geliştirilmesine neden olmaktadır.

Düşmanı tamamen yenilgiye uğratarak iradeyi kabule zorlamak politik bir amaçtır. Savaş sanatı ve stratejisi bağlamında savaş, politik gücün şiddet yoluyla ifadesidir. Teknoloji ise, savaşın daha çok operatif ve taktik safhalarını ilgilendirmektedir. Ancak gücün merkezîleşmesi için gerekli olan teknolojik altyapının başka bir ifadeyle ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişmesi, savaşların etki çapını genişleterek küresel düzeydeki yansımalarını şiddetlendirmiştir.⁹

Tarihin merceğiyle Machiavelli'den Hitler'e kadar olan süreç incelendiğinde, askerî stratejinin önemli evrimler geçirdiği görülmektedir. Kraliyet ya da hanedan savaşlarından ulusal savaflara geçiş, savaşın kapsamına topyekûnleşme niteliği kazandırmıştır. Savaş araçlarındaki önemli gelişmelerle, eskiden bir kalenin ele geçirilmesi aylar sürerken; günümüzde kısa bir sürede kazanılan muharebe başarılarına rağmen, savaşın kesin sonucunun alınmasının yıllarca sürdüğü bir mahiyet kazanmıştır. Günümüzde, savaş stratejisi, liderliği, coğrafyası, ideolojisi ve

---

⁸ Clausewitz, **Savaş Üzerine**, s. 20.

⁹ Mehmet Tanju Akad, **Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2005, s. 11.

teknolojik gelişmeler bağlamında tarihî deneyimler göz önünde bulundurularak yeni tanımlamalara ve kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Askerî güç unsuru, diğer millî güç unsurlarından ayrılamaz hâle gelmiş, askerî gücün ekonomik ve siyasi güçle ilişkisi artarak daha karmaşık bir hâl almıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda askerî konularda sanayiye bağımlılık artmış, toplumun sivil unsurları savaş hazırlıklarına ve savaşın sevk ve idaresine daha fazla katkıda bulunmaya başlamışlardır.

Ülkeler için tüm birikimlerini ortaya koydukları savaşa hazırlık, oldukça maliyetli bir çabadır. Bir tarafın bu ağır maliyet yükünü kaldıramaması sonucu sona eren soğuk savaş döneminin dengeli blok yapısına göre, soğuk savaş sonrası dönemin asimetrik tehditleri, güvensiz ve turbülanslı politik ortamı, özellikle düşük yoğunluklu çatışmaları teşvik edici vasfı, dünya kamuoyunda daha fazla tedirginlik yaratmaktadır. Haklı olmak için öncelikle güçlü olmak gerektiği savı, normatif değerlerin belki de ne kadar geri planda kaldığının bir göstergesidir ve mevcut dünya düzeni paradigmasına göre savaş riski, her ülke için göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Barışın kalıcı olması için savaşın panzehiri olarak demokrasiyi geliştirmek en etkili yol olarak görülebilir. Terör, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi organize suçlar ve fakirlikle mücadelede, çevrenin tahribinin önlenmesi bakımından demokrasinin geliştirilmesi ve insan haklarına saygı, oldukça önemlidir. Demokratik hayatın geliştirilmesi ve insan haklarının kanunlarla düzenlenmesi ve sadece kendi vatandaşı için değil, tüm insanlığın haklarına karşı saygılı bir bilinç ve bu duruşla yasaların çıkarılması ve uygulanması, barış ve güvenliğin sağlanması bakımından önemlidir. Fukuyama, kanunlarını uygulayabilen devleti “güçlü devlet” ve başarısız devleti de “zayıf devlet” olarak niteler ve “Soğuk Savaş'tan bu yana, zayıf ya da başarısız devletler, uluslararası düzen için en önemli sorun hâline gelmiştir. Bu devletler; insan hakları ihlallerinde bulunur, kitlesel göç dalgaları yaratır ve komşularına saldırırlar”¹⁰ der. Yönetimde sıkıntıya düşen ülkelerin daha çok, yoksul ülkeler olduğu, halklarının çağdaş değerlerden, eğitimden nasibini almadığı, ehil

¹⁰ Francis Fukuyama, **Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, (çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004, s. 58-111.

siyasi ve idari kadrolardan mahrum bulunduğu; kısaca görenek ve kültürün gelişmesi ihtiyacı içinde oldukları söylenebilir.¹¹ Bu anlamda başarısız devletlerin sorunlarının giderilmesi, dünyada kalıcı barışın sağlanması için önemli bir adım olacaktır. Ancak ileri demokrasiye sahip olduğunu savunan “güçlü devlet”lerin de menfaatleri söz konusu olduğunda; dünyadaki barış ve güvenliğe zarar verdiği açık bir gerçektir.

Dünyamızın büyük bir insanlık felaketi olarak yaşadığı Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, kalıcı barışın uzun süreli olacağına inanan Wilson ve aynı görüşü paylaşanlar, çok değil 21 yıl sonra ikinci ve daha büyük felaketin yaşanacağını tahmin edememişlerdir. İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması, küresel idealist paradigmanın, en azından bu dönem için, gerçekçi olmadığını ortaya koymuştur. Atatürk’ün 1924’te söylediği “Savaş zaruri ve hayati olmalıdır. Milletın hayatı tehlikede olmadıkça savaş bir cinayettir”¹² sözü oldukça anlamlıdır. Kazanan tarafın dahi ağır bir bedel ödediği çoğu savaş sürecinde, karar makamlarının maceracı, hırslı ve sağduyu dışı yönelimlerden uzaklaştırılması mümkün olamamıştır.

2.3. Savaş ve Barış Felsefesi

Savaş ve barışa insan açısından yaklaşan felsefenin görevi, savaşın korkunç tehlikelerinden ve sonuçlarından insanlığı kurtarmak amacıyla bu tehlikenin tanınıp öğrenilmesini sağlamak, savaş koşullarının kaldırılmasına yönelik öneriler, değerlendirmeler, yorumlar getirebilmek için bu problemin köken ve dayanaklarını belirlemektir.¹³ Savaş, taraflar arasında ekonomik ve politik anlaşmazlıklar ortaya çıktığında, başka araçlarla çözülme imkânı olmadığında, çözüm için bir araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmazlıkların hakkaniyetli çözümü durumunda

---

¹¹ Süleyman Demirel, “Başarısız Devlet Nedir?”, First World International Studies Conference, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 24-27.08.2005, 23 Temmuz 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=162671&tarix=29/08/2005>>.

¹² Atatürk’ün Tarihi Sözleri, 10 Ağustos 2007, <<http://www.bilgipasaji.com/Forum/archive/index.php?t-21183.html>>.

¹³ Çetin Veysal, **Savaşın Felsefesi**, İstanbul, Etik Yayınları, 2006, s. 24.

ortadan kaldırılabilirliği, yani bir dış politika aracı olarak kullanılmayacağı açıktır. Barış, insanî bir gerektir. İnsanlığın, binlerce yıldır elde ettiği birikimlerinin yok edilmemesi için, tüm enerjisini barışın sağlanması ve korunmasına yöneltmesi şarttır. Bu uğurda çaba göstermenin bir insanlık görevi olduğu açıktır.

Savaşın temelini açıklarken Hobbes, “Eşitlikten güvensizlik doğar” ifadesiyle yakın yetenek düzeyiyle amaçlara ulaşma beklentisinin yakınlığını kastetmektedir. Aynı şeye sahip olma arzusuyla da düşmanlık ortaya çıkmaktadır. “Güvensizlikten savaş doğar” yaklaşımıyla eşitsizlikten dolayı ortaya çıkan güvensizlik, savaşın dayanağıdır.¹⁴ Hobbes’a göre güvensizlikten ve eşitsizlikten kaynaklanan tehlikeden kaçınmak için diğerlerinin egemenlik altına alınması haklı bir gerekçedir. Çünkü herkesi barış içerisinde tutacak bir gücün yokluğunda, savaşma cesareti, bir tarafı herkese saldırmaya yöneltecektir.

Lorenz saldırganlık kavramını bireyin ve türün varlığını sürdürmesine yarayan biyolojik bakımdan uyum sağlayabilir nitelikte ve evrim süreci içinde gelişmiş bir güdüye ilişkin olduğunu düşünür.¹⁵ İnsanda yıkıcılığın kökenlerinin incelediği kitabında Erich Fromm: “Biyolojik olsun ekonomik olsun hiçbir nedene dayanmaksızın kendi türünün üyelerini öldüren onlara işkence eden ve bunu yapmaktan haz duyan tek primat insandır” der.¹⁶ O’na göre saldırganlık ve yıkıcılık, biyolojik olarak kazanılmaz.

Thucydides, insanın doğasında var olan kavga etmenin nedeni olarak; 1) insanı kazanca yönelten rekabet, 2) güvenlik boyutuyla çekingenlik ve 3) şiddete yönelten zafer olarak açıklar.¹⁷ Hobbes ta insanın doğuştan savaşa meyilli olduğunu düşünür

---

¹⁴ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s.46.

¹⁵ Erich Fromm, **İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri**, Cilt I, (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul, Payel Yayınları, 1984, s. 25

¹⁶ Fromm, **İnsanda ...**, Cilt 1, s.26

¹⁷ Haldun Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004, s. 40.

ve insanın egoistliğinden, iç tutkusundan bahseder. Bu özellik, insanların çevrelerini ve devletlerin politikalarını da etkilemiştir. İnsan doğası, kişiyi bir güvensizlik ortamına sokarak, saldırı bekler duruma getirmektedir. Bu durum potansiyel düşmanların saldırısına uğramadan saldırmak yani önleyici savaşa zemin hazırlamaktır.¹⁸

Savaşın insan doğasından kaynaklandığına dair bir ispat olmamakla birlikte, savaşın insan doğası ile ilişkisini inceleyen Keagan, erkek farelerde hipotalamusun zarar görmesi durumunda, saldırganlığın azaldığını ve cinsel dürtülerin yok olduğunu vurgulamaktadır. Şiddet ve saldırganlık eğilimi, insanın biyolojik yapısından kaynaklansa da; genetik saldırganlık, toplumsal yaşamdan doğan saldırganlığı harekete geçiren etken değildir.¹⁹

Eski Yunanca’da barış “eiron”, Latince’de “pax”, eski İbranice’de “shalom” (Yahova’nın barış olduğu vurgulanmaktadır), İslam ise barış demektir. Ayrıca İslamda “selam” barış, güvenlik ve selamet anlamına gelmektedir. Barışın, “savaşızsızlık” olarak tanımlanması, barışın ne olduğunu pozitif olarak anlamaya yetmemektedir. Bu yaklaşımla geçici savaşızsızlık durumu, kalıcı bir barışın tanımı için yeterli değildir. Barışın temel özelliği, uyumu ve karşılıklı yardımlaşmayı içeren toplumsallığın süreklilik gösteren niteliğidir.²⁰ Hıristiyanlık (katolik) inancı için, Papa 16. Benedict (Ratzinger): “Şiddetin kısır döngüsünü kırabilmek için affetmek önemlidir, ‘göze göz’ yaklaşımı ile hareket edilirse şiddetin yarattığı ortamdan çıkış yolu yoktur; Hans Küng’ün ‘Dinler arasında barış yoksa dünyada barış yoktur’ sözü dönüştürülerek söylenirse, akıl ile inanç arasında barış sağlanmadıkça dünyada barış sağlanamayacağı görüşü önemlidir” der.²¹ Ancak Papa’nın 12 Eylül 2006’da yaptığı konuşmasında, 14. yüzyılda Bizans İmparatoru II. Manuel Palaeologos’un Ankara

¹⁸ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 41.

¹⁹ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, ss. 60-77.

²⁰ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, ss. 41-42.

²¹ Joseph Ratzinger, **Avrupa Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü**, (çev. Nilüfer Uğur Dalay, ed. Esen Gür), İstanbul, Gendaş Kültür, 2005, s. 44.

yakınlarında, bir Persli olarak ifade edilen İslam düşünürü (muhtemelen Hacı Bayram Velî) ile konuşmasını sadece imparatorun konuşmasını aktararak, tek yönlü vermesi ve tahrik edici bir tavır içerisinde olması düşündürücüdür. Dünyamız, din adına yapıldığı iddia edilen pek çok şiddete sahne olmuştur (Haçlı seferleri, cadı avları, günümüzdeki canlı bombalar gibi). Olumsuz örnekler bir tarafa bırakıldığında, çıkarılması gereken sonuç; inanç sistemlerinde barışın asıl hedef olarak öne çıkarılmış olmasıdır.

Sun Tzu'ya göre savaş ve barışı birbirinden ayırmak zordur ve her ikisi de sürmekte olan bir çatışmanın parçasıdır. O'na göre diplomasi, savaşla yakından ilişkilidir. Clausewitz'e göre ise savaş ve barış farklı etkinliklerdir ve birbirlerinden açıkça ayrılabilirler. Bu anlamda Sun Tzu, savaş ve barış algısı bakımından Clausewitz'ten daha geniş bakış açısına sahiptir.²²

Kant'ın "Bir arada yaşayan insanlar arasındaki doğal hâlin bir barış hâli değil, her zaman ilan edilmemiş olsa bile her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş hâlidir"²³ sözü, savaşın kaçınılmaz ve sürekli karşılaşılabilecek bir gerçeklik olduğunu ifade eder. Bu tespit, savaşın; insanlık tarihiyle başlayan bir olgu olmasını da açıklamaktadır. Hoccoğlu, Kant'ın "Harbin, hususi bir saike (sevk edene) ihtiyacı yoktur; kökleri bizzat insan tabiatına uzanmış gibidir"; sözlerine atıf yaparak demokrasinin barış getirmeyeceği inancıyla; "demokrasinin savaşa engel olduğu ve olacağı şeklindeki fikir gerçeğe aykırı; çünkü, demokrasi ile barış arasında zarûrî bir ilişki olduğu iddiasının felsefî/teorik temeli zayıftır"²⁴ der. Ancak gelişmiş demokrasinin yaşandığı bir ülkede insan haklarına saygının esas alındığı bir anlayışla yasalar yapmak ve bunları uygulamak; ebedî barışın garantisi olamayacağı doğrudur fakat; savaşların önlenmesine önemli bir katkı sağlayacağı da açıktır.

---

²² Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları**, (çev. Berna Kara), İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2004, ss. 63-65.

²³ Durmuş Hoccoğlu, "Savaş, Demokrasi, Barış ve Ebedî Barış", **Zaman**, 05.08.2003, s. 12. < <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/08/05/yorumlar/yorum2.htm>>.

²⁴ Hoccoğlu, "Savaş ..." s. 12.

Zamanla artan entellektüel sermayenin, anlaşmazlıkların şiddet uygulama yerine diplomasi ile çözüm kanallarını artırmasına rağmen, silahlı çatışmalar, günümüzde de devam etmektedir. Zamanla siyasi, sosyolojik, psikolojik ve teknolojik etkilerle yaşanan paradigma değişimi, silahlı çatışmaların önlenmesi bir tarafa; sonuçlarının daha ağır boyutlar kazanmasına, barış ve güvenliğin sağlanması bağlamındaki kuvvet kullanımının da değişimine neden olmuştur.

Taoist felsefenin etkisindeki Sun Tzu, 2500 yıl önce yazdığı kitabında savaşta ana fikir olarak; “düşmanın enerjisini tüketirken kendi enerjimizin korunmasını” belirtir. Bu beceri bize, düşmanın zayıf düştüğü anda ona saldırma imkânı vererek bizi yenilmez yapacaktır. Sun Tzu’nun Savaş Sanatı’na göre her ne kadar sayısal güç inkar edilmezse de sosyal, psikolojik etkiler, fiziksel gücün karşısında başarılı olabilecektir. Başka bir ifade ile yalnızca malzeme yönünden hazırlık, savaşa hazır olmak için yetmeyecektir. Zihinsel hazırlığı olmayan fiziksel güç, zaferi garanti etmek için yeterli olmaz.²⁵

Diyalektik bir çelişki ile savaşı yorumlayan Herakleitos, karşıtların birliği ve çatışması olarak; “Fakat savaşın ortaklaşa ve herkes için olduğunu, hakkın kavga olduğunu ve her şeyin kavga ve zorunluluğuna göre olduğunu bilmek gerek. Savaş herşeyin babasıdır, hakanıdır. (Tarafların) Bir kısmının tanrı (Heros), bir kısmının insan, bir kısmının köle, bir kısmının ise özgür olduğunu bildirir,”²⁶ der. Güçlü olanın istediğini, zayıf tarafın ise istenileni yapma anlayışı ile özdeşleşen bu söz, sonucun boyutlarının, güçlü olanın insafına kaldığını ifade etmektedir.

Savaş ve Barış eserinde Tolstoy; “İnsan kardeşlerine sevgi duymaları gereken milyonlarca hristiyan ve müslüman, neden birbirlerini öldürüyorlar? İnsanları birbirlerini boğazlamaya, ulusların yok edilmesini, açlık, kıtlık, hastalık içerisine atılmasına heveslendiren hangi nedenlerdir? Kadın, çocuk, yaşlı, düşkün insanları

---

²⁵ Tzu, **Savaş Sanatı**, ss. 3133.

²⁶ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s.181.

bütün yoksullukların içerisinde iten nedir? İnsanları evler yakmaya, çocuk öldürmeye, kendi çocuklarını da başkalarının süngüsüne takılmasına razı eden güç nedir?” şeklinde sorar²⁷. Fromm da; Kartaca, Kudüs, Dresden, Hiroşima, Nagazaki ve taşı toprağı ağaçlarıyla tüm Vietnam’ın ve ulusunun yıkımına kadar olan uygarlık tarihini trajik bir sadistlik ve yıkıcılık tutanağı olarak görmektedir.²⁸

İnsanların bencilliği ve saldırganlığı önlenemez bir konu mudur, yoksa doğumdan itibaren nesiller boyu aktarılan birikimlerin, insanın kendisini silahlı mücadeleye yöneltmesi midir? 3500 yıllık bilinen insanlık tarihinde sadece 275 yılın savaşı yaşamaması, savaşın vazgeçilmez bir olgu olduğunu göstermek için güçlü bir argüman mıdır? Savaş, insan doğası için vazgeçilmez bir durum ise barış dönemleri nasıl açıklanabilir?²⁹ Hobbes’un “insan insanın kurdudur”³⁰ söylemi gerçekten doğru mudur? Tüm bu sorulara gerçekçi olarak verilecek yegâne cevap; hâlihazırda ülkelerin harbe hazırlık, kendi iradelerini başkalarına zorla kabul ettirmek ya da maruz kalabilecekleri dayatma ve baskılara boyun eğmemek için millî kaynaklarının önemli bir kısmını silahlanmaya ayırmaya devam ettikleridir.

Hegel, insanın insanlaşmasını, uygarlaşmasını, doğa ile mücadelesine değil; insanın kendi türdeşleriyle savaşmasına bağlar. Yani insan, savaş yoluyla insanlaşmıştır.³¹ der. Nietzsche de savaşı savunan bir düşündür. Savaşı reddetmenin yaşamı reddetmek anlamına geldiğini söyleyen Nietzsche, savaşın tedavi edici bir gücü olduğuna inanır. Köle, topluma ne ölçüde gerekliyse, savaş ta devlet için o ölçüde gereklidir” der³².

²⁷ Lev N. Tolstoy, **Savaş ve Barış**, (çev. Leyla Soykut), İstanbul, Cem Yayınevi, 1971, s. 469.

²⁸ Fromm, **İnsanda ....**, Cilt 1, s.26

²⁹ Umut Uzer, “Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları”, **Uluslararası İlişkiler**, (ed.Haydar Çakmak), Ankara, Platin Basın Yayın Dağıtım, (2006), ss. 13-20.

³⁰ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s.63.

³¹ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 221.

³² Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 242.

Immanuel Kant, insanın eylemlerini yönlendiren şeyin, eğilim ya da istekler olmadığını, önsel yasalarla kendini ve evreni kavrayan insanın pratik aklı olduğunu belirtir. Bu açıdan bakıldığında başka etkenlerin insanı yönlendirmesinden bahsedilse de, insan yaşamının yönünü belirleyen insan aklıdır. Kant'a göre dış dünyada determinizm egemenken, insanın düşünme alanında bir otonomi vardır. Kant için yaşamın şekillenmesini sağlayan uyumsuzluk yani antagonizm, birlikte yaşamın temel ögesidir. “İnsanları bir arada tutan toplumdışı toplumsallıklarıdır” sözü ile Kant, bu yaklaşımını ifade eder. “Savaşlar, yoğun ve durmak bilmeyen askerî hazırlıklar ve bu yüzden barışta bile her devletin duyduğu tedirginlik, işte bunlar doğanın araçlarıdır” sözü ile savaşları insanların değil doğanın amacı olarak gördüğünü, ebedî barışa ancak insan türünün engin mezarlığında kavuşabileceğine inancı, savaşın sürekli yaşanacak bir olgu olduğuna inancını göstermektedir.³³

Kant'ın “Ebedî Barış” için öne sürdüğü birinci kural; her devletin cumhuriyetçi anayasayla yönetilmesidir. Çatışmaların uygarlığı geliştirici olduğuna inanmakla birlikte Kant; “Savaşacak olanların savaşla barış arasında karar vermeye hakları olduğu zaman, tarih kanla yazılmaz artık”³⁴ der. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Başkanı Wilson, demokratik devletlerin birbirleriyle daha az savaşma eğiliminde olduğunu düşünür. Wilson, bu düşüncesinde savaşla hükümet şekli arasında ilişki kurmuştur. “Hükümet demokratikse devletin barışçı, otokratik ise saldırgan bir devlet olduğunu” belirtmiştir.³⁵ Günümüzde bu tespitin de yaşanan örneklerden dolayı çok ta geçerli olmadığı açıkça görülmektedir.

Şiddet ya da saldırganlığın içgüdüsel olduğu kuramı, Evrim teorisinin temel dayanaklarından. Canlılar arasındaki ilişkiyi bir ölüm kalım savaşı olarak nitelendiren Darwin, “Şiddetin, insanın insanla ilişkisinden daha önce, diğer canlı

---

³³ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, ss. 197,208.

³⁴ Abdullah Şevki, “Kant: Sonsuz Barış, Kötülük, Din, Tarih ve Evlilik Üzerine”, 19 Temmuz 2007, <<http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=45637>>.

³⁵ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 45.

türlerinde ve insanın doğa ile ilişkisinde de görüldüğüne” dikkat çekerek, doğadaki şiddetin kaynağını “doğal ayıklanma mekanizması” (doğal seleksiyon) ile açıklamaya çalışmıştır. Evrim teorisinin temel dayanaklarından biri olan bu yaklaşıma göre, buldukları coğrafi konumun doğal şartlarına uygun yapıda ve güce sahip canlılar hayatlarını ve nesillerini sürdürebilmişler, uygun yapıda olmayan ve daha güçsüz olanlar ise yok olmuşlardır. Darwin’e göre saldırganlık ve şiddet, canlıların ortak kökenli bir dürtüsü yani içgüdüsüdür ve bu içgüdü insana “insan-öncesi” atalarından kalıtımsal olarak geçtiğini düşünür.³⁶

Şiddetin içgüdüsel bir davranış olduğu fikrinin savunucusu Sigmund Freud, tüm normal ve normal dışı insan davranışlarının genetik olarak belirlenen iki temel içgüdüün etkisiyle çıktığını savunmuştur. Bunlar “yaşam içgüdü (Libido-Eros) ve saldırganlık-ölüm içgüdü (Destrudo-Thanatos)” dür. Freud, bu iki temel içgüdüün doğuştan geldiğini, tüm insanlarda ortak olduğunu, insanın ruhsal yaşamını ve davranışlarını belirleyen temel organizasyonun bu iki gücün etkisi altında biçimlendiğini söylemiştir.³⁷

Bu görüşlerin tamamen geçerli olduğunu savunmak; dünyada sürekli çatışmaların yaşandığı karamsar bir geleceğin beklenmesi anlamına gelmektedir. Saldırganlığın, içgüdüsel olduğunu düşünmek yerine, insanoğlunun doğru yönlendirmeyle içerisindeki yüksek duyguları ortaya koymaya daha yakın olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Bu inanç, şüphesiz mevcut dünya anlayışında savaşa hazır olmamak anlamına gelmemelidir.

Voltaire’in “Avrupa’ya savaş sanatını öğretti” dediği Machiavelli’nin “Savaş Sanatı” adlı kitabı da savaş konusunda yazılmış temel eserlerden biridir. Machiavelli

³⁶ Erkan Göksu, “İnsanlık Tarihinin Değişmeyen Fenomenleri: Şiddet ve Savaş”, s. 1, 15 Temmuz 2007, <http://www.kku.edu.tr/~fen_edebiyat/tarih/yayin/fenomen.htm#_ftn1>.

³⁷ Göksu, “İnsanlık ...”, s. 1.

bu eserde, savaş sanatının bir yöneticinin bilmesi gereken en önemli şeylerin başında geldiğini vurgulamış ve bu nedenle hükümdarların savaş sanatını kendilerine tek çalışma ve meşguliyet alanı haline getirmelerini önermiştir. Ona göre “İdare edenler için tek bilim budur. Bu sanat ihmal edildiğinde ülkeler kaybedilir, geliştirildiği zaman kazanılır. Savaş; ayakta kalmanın, yönetmenin, otoritenin aracıdır.”³⁸ Machiavelli’ye göre bir hükümdar devlet yönetmenin en önemli araçlarından biri olan savaşı kuramsal ve uygulayabilecek şekilde bilmek zorundadır. Machiavelli’nin politik veya askerî düşüncelerinde, insanların mutluluğu gibi bir düşüncesi yoktur. Onun esas amacı, devletin bekası ve mutluluğudur ve insanlar da bunun için vardır. İnsan ise bir doğa gücü, canlı bir enerji kaynağıdır ve tasarlanan devletin kurulmasında bir araçtır. Machiavelli’ye göre insanlar; dinlere, politik sistemlere ve çağlara göre değişmez. Bu düşünceye göre dünyada her zaman, aynı ihtiraslara sahip insanlar olmuştur. İnsan doğuştan kötü değildir ancak kötüye karşı bir eğilimi vardır. Devletin asıl görevi insanların bu tarafıyla ilgilenmek olmalıdır.

Machiavelli’nin savaş ve insan üzerindeki düşünceleri, Rousseau tarafından kabul edilmez. Temelde insanların “kötü olmadığını” savunan Rousseau’nun düşüncelerinin temelinde devlet veya savaş değil insan yer almaktadır. Ona göre insandan özgürlüğü almak, davranışlarından her türlü ahlak düşüncesini kaldırmak demektir ve insanları bu duruma düşüren en büyük etken olarak ta savaşı görmektedir.³⁹

Kanunlarını uygulayabilen “güçlü devleti” savunan Fukuyama, devletlerin ellerindeki meşru güç tekelinin; bireylerin savaşını önlediğini ancak uluslararası sistemde çatışmalara zemin oluşturduğunu düşünür ve “modern politikaların görevinin, devleti “ehlileştirmek” ve devlete ait faaliyetlerin; ona hizmet eden insanlarca meşru görülen amaçlar doğrultusunda sürdürmek ve güç kullanımını yasal

³⁸ Nicolo Machiavelli, **Savaş Sanatı**, Çeviren: A. Berna Hasan, İstanbul, Özne Yayınları, 1999, s.70-73.

³⁹ Göksu, “İnsanlık Tarihinin ...”, s.1. (Alexander Rustow’un “Harbin Sosyolojik Mahiyeti” kitabına atıf yaparak).

çerçeveye uydurmaktır”⁴⁰ der. Devlet yerine insanın merkez alınmasına yönelik anlayış, insanın özgürleşmesine de katkı sağlayacağından, dünyada kalıcı barışın sağlanmasında etkili olacağı değerlendirilmektedir.

2.4. Savaşın Nitelikleri

Dedeoğlu, savaşın niteliklerini onüç unsurla ifade etmektedir. Bunlar: 1) Diğer yöntemlerle çözümlenemeyen bir durumun var olduğu, 2) Radikal bir çözüm yolu olarak şiddet uygulanması kararının alınması, 3) Silahların organize kullanılması, 4) Siyasal bir eylem ve araç olması, 5) Bir geçmişi ve geleceği olduğu, 6) Başarının sadece askerî ve operasyonel başarılarla indirgenemeyeceği, 7) Yüksek maliyetli olduğu, 8) Egemenler tarafından belirli ideallerle şekillendirilmiş katılımı yüksek bir eylem olduğu, 9) Hasmin iradesini engelleme ve ona kendi iradesini kabul ettirmeyi içerdiği, 10) Güç kullanma tekeli devlette olmakla beraber her türlü siyasal otoritenin şiddet uygulaması, 11) Genel mantığı olarak ekonomik kaynakları ve stratejik olanakları ele geçirerek genişlemeyi hedeflediği, 12) Savaşın tarafların kendilerine müttefik aramaları ve 13) Ulusal ya da uluslararası değişimleri hızlandırması⁴¹ olarak sayar. Bu değerlendirme, savaşın genel olarak tüm yönlerini ifade etmektedir.

Savaşın (harbin) sevk ve idaresinde, muharebeleri kendi içinde düzenlemek ve yönetmek olan taktik ile bu muharebeleri harbin amacına uydurmak olan strateji birbirlerinden farklı kavramlardır. Taktik ve stratejiler farklı bir anlayışla üretilseler de, nihai olarak tek bir amaca yani düşmana kendi irademizin kabul ettirilmesine hizmet etmelidir. Clausewitz, stratejinin unsurlarını moral (manevi) değerler, fiziki (silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, içeriği) parametreler, matematik (harekât hatları arasındaki açılar, merkezci ve merkezkaç hareketler) kuramlar, coğrafi (hâkim nokta, dağ, nehir orman yol gibi arazi etkisi) etkenler ve istatistik (besin malzemeleri

⁴⁰ Fukuyama, **Devlet İnşası**, s.13.

⁴¹ Beril Dedeoğlu, “Savaş”, **Uluslararası İlişkiler Giriş Kavram ve Teoriler**, (ed. Haydar Çakmak), Ankara, Platin Basın Yayın Dağıtım, (2006), s. 25-30.

gibi) veriler olarak görmektedir.⁴² Yukarıda bahsedilen bu unsurlar, sonuçta düşmana kendi irademizin kabul ettirilmesi ve onun barışa zorlanması için stratejik ve taktik olarak savaşın koordine ile yönetilmesi gereken değişik perspektifleridir.

Her türlü silahlı çatışma faaliyetinin politik bir alt yapısı olmalıdır. Başka bir ifade ile, savaşın arkasında güçlü bir siyasi desteğin olması şarttır. Clausewitz, zaferin kazanılmasını, Toplum-Ordu-Hükümet üçgeninin uyumuna dayandırmaktadır.⁴³ Savaş durumunda ülkeler, millî gücün tüm unsurlarıyla, sınırsızca güç kullanmaya hazırdırlar. Bu durum şüphesiz gerek kamuoyunun gerekse siyasi desteğin tamamen ordunun yanında olmasını gerektirmektedir.

Savaş sürecinde asıl olan silahlı müdahaleye gerek kalmadan iradenin kabulünün sağlanmasıdır. Galip gelen taraf için dahi mutlak olumsuzlukların yaşandığı silahlı mücadele sürecinde, kısa sürede asgari zaiyatla başarılı olacak bir stratejinin ortaya konabilmesi kritik önemi haizdir. Dolayısıyla, güçlü bir silahlı kuvvete sahip olarak sağlanan caydırıcılıkla politik hedeflere ulaşma, her zaman tercih edilen bir hareket tarzı olmalıdır. “Hazır ol cenge istersen sulh-ü salah” Türk sözü caydırıcılığın oldukça güzel bir ifadesidir.

Savaşta silahlı kuvvetlerin hasım kuvvete karşı koyabilmesi için, her bakımdan desteklenerek modern muharebe sahasının gerektirdiği tüm imkânlarla donatılması gerekmektedir. Savaşın giderek tırmanarak, kuvvet kullanımında hiçbir sınırın olmaması durumu ihtimal dahilindedir. Clausewitz, tarafların karşılıklı olarak aşırı kuvvet kullanmasının, savaşın birinci etkisi olduğunu söyler. Düşman tamamen yok edilmedikçe, onun bizi yok etmesinden korkulması gerekir. Bu durum, ikinci etki olan her iki tarafın karşılıklı olarak hasmını tümüyle imha etmesini hedef edinen bir stratejiye yönelmesidir. Tarafların karşılıklı olarak gayretlerini diğerinin karşı koyma güçlerine göre uyarlamaları, üçüncü karşılıklı etki olarak nitelendirilmektedir. Burada tarafların giderek aşırılığa kaçan yaklaşımları söz konusudur. Savaşta ortaya

---

⁴² Clausewitz, **Savaş Üzerine**, ss. 142-143.

⁴³ Clausewitz, **Savaş Üzerine**, s.3.

çıkan duraklamalar, savaşı mutlaklıktan çok ihtimaller hesabı hâline getirmektedir. Clausewitzçi yaklaşımda, harpte kesin bir sonuç almanın zorluğu düşünüldüğünde, yenilen tarafın bu durumu yardımlarla atlatacağını dolayısıyla bu durumun geçici bir felaket olduğu kabul edilmektedir. Düşmana irademizin tamamen kabul ettirilebilmesi için, savaş sürecinde, düşman silahlı kuvvetleri imha edilmeli, daha sonra ülkesi ele geçirilerek düşmanın savaşma azmi ve iradesi kırılmalı ve barışa zorlanmalıdır. Clausewitz'in bu genel yaklaşımının; günümüzde Irak'ta yaşananlar bakımından mutlak başarının sağlanması bağlamında tamamen doğru olduğunu ifade etmek güçtür.

Günümüz savaşlarının en güncel örneği Irak'ta yaşananlardır. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak kuvvetlerinin 02 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan ilk Körfez Savaşı, bu kuvvetlerin ABD liderliğindeki ve sonrakine göre nispeten geniş katımlı uluslararası bir müdahale ile Kuveyt'ten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak 2003 yılında Irak'ın KİS'na sahip olduğu ve Irak'ta demokratik bir yönetimin kurulacağı iddiasıyla ikinci bir askerî müdahale gerçekleştirilmiştir. Çoğunluğu oluşturan ABD ve İngiliz ağırlıklı koalisyon kuvvetlerinin önemli bir direnişle karşılaşmadan başkent Bağdat'ı ele geçirmelerine ve Saddam Hüseyin kuvvetlerini büyük ölçüde saf dışı etmelerine, hatta Saddam'ın ele geçirilmesine rağmen, hâlihazırdaki mevcut duruma bakıldığında, sonuç alıcı bariz bir zaferden bahsetmek mümkün değildir. Bu durum, Clausewitz'in düşman silahlı kuvvetlerinin yok edilmesinde ve ülkesinin işgal edilerek savaşma iradesinin kırılmasıyla barışa zorlanmasında, mümkün mertebe gerçekçi ve sınırlı jeopolitik hedefler ile yetinilmesi gerektiği, çünkü yüksek seviyeli jeopolitik hedefler için her zaman daha fazla silahlı kuvvet ve ekonomik kaynak gerektiği görüşü ile örtüşmektedir. Clausewitz, savaşta hedefe götüren ama daima düşmanın yenilmesiyle sonuçlanmayan orta yaklaşımların da olabileceğini ifade ederek, savaşın her zaman bir belirsizlik alanı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴

---

⁴⁴ Clausewitz, **Savaş Üzerine**, s. 50.

Sonuçta, koalisyon güçlerinin Irak'ta temkinli olmayan ve kısa bir zamanda büyük bir aşama kaydetmeyi hedefleyerek, yerel, kültürel ve sosyolojik özellikler ile komşu ülkelerin jeopolitik çekincelerini hesaba katmayan bir strateji izlemeleri sonucu, teknolojik üstünlüklerine rağmen, belirsizlik olarak nitelendirilebilecek bir durumla karşı karşıya kaldıkları değerlendirilmektedir. Ayrıca savaş sonrasında, daha silahlı çatışmalar başlamadan önce uzun vadeli planlamaya sahip olunması ve gerçekçi bir çıkış stratejisinin tanımlanmış olması, askerî ve politik açılardan gittikçe uzayan yıpratıcı bir süreçle karşılaşmamak bakımından önemlidir.

2.5. Silahlı Çatışma Hukuku

Silahlı Çatışma Hukukunda (insani hukuk), savaş kapsamında bazı insani düzenlemeler yapılmıştır. Sivillerin korunması, esirlere yapılacak muamele, hasta ve yaralıların taşınması ve bazı silahların yasaklanması gibi konular belirli kurallara bağlanmıştır. Örneğin personel mayınları ile ilgili uluslararası anlaşmaya göre taraf devletler bu mayınları üretmeyeceklerini ilan etmişlerdir.⁴⁵ Cenevre Sözleşmeleri bu konularda yapılmış en önemli düzenlemelerdendir. Ancak yüksek teknoloji ürünü bombalar günümüz savaşlarında da kadın, çocuk, hasta, yaralı ayrımı yapmadan çok sayıda sivilin de ölmesine neden olmaktadır.

Günümüzde düşmanı mağlup etmek kadar savaşın meşruiyeti ve haklılığı konularında küresel ve ulusal kamuoyunda onay görme, savaşta güdülen politik hedeflerin başarılmasında her zamankinden daha önemli hâle gelmiştir. Gelişen iletişim kanallarının ve özellikle medyanın bunda büyük katkısı vardır. Muharebelerin neredeyse naklen, canlı bir şekilde televizyonlar önünde cereyan etmesi dönüşen savaşın bir boyutudur. Bu boyut, savaşın gerek meşrulaşması gerekse

---

⁴⁵ Milli Savunma Bakanlığı, "Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası İle İlgili Sözleşme", 12 Eylül 2007, <<http://www.msb.gov.tr/asad/default.php?page=SCH18>>.

ulusal ya da uluslararası kamuoyunda onay görmesi ve kamuoyunda yönlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Tarih boyunca “Haklı Savaş” kavramı savaş olgusuna normatif bir yaklaşımla bakmaktadır. Bu kavram, Hıristiyan dünyada ortaya atılırken; yahudilikte vadedilmiş toprakların savunulması, islamiyette ise Kutsal Savaş (Cihad-ı Mukaddes) şeklinde yorumlanmaktadır. Haklı savaşta adaletsiz davranmak, diğer taraftan haksız savaşta savaş hukukuna riayet edilmesi mümkün olabilmektedir. Johnson’a göre haklı savaş kavramı ile üç nokta ele alınmalıdır. Birincisi, bazı değerler yok olacak veya zarar görecekse; güç kullanmanın gerekli olabileceği, ikinci olarak, güce başvurma ya da gücün kullanılmasında meşrulaştırmanın ve kısıtlamanın, istendiğinde zorunlu olabileceği ve üçüncü olarak ta; uluslararası ilişkilerde amaçların ahlaki olarak meşrulaşabilmesi için söz konusu yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğidir.⁴⁶

Uluslararası hukukta “barış”, 20. yüzyıla kadar “savaşmama durumu” olarak anlaşılmış ve bu şekilde düzenlenmiştir.⁴⁷ Uluslararası hukukta, yakın döneme kadar “savaş hukuku” ve “barış hukuku” iki ana eksen olarak yer almış bunun doğal sonucu olarak ta üçüncü bir hukuk, tarafsızlık hukuku ortaya çıkmıştır. Diplomasi yöntemlerinin tükendiği durumlarda, tüm çabalara rağmen uyuşmazlıkların çözümlenememesi, barış ve güvenliği tehdit etmesi mümkündür. Bu durumda uluslararası sistemde tek yetkili ve sorumlu organ olan Birleşmiş Milletler, ortak güvenlik sistemi içerisinde, silah kullanılması boyutuna varmayan önlemler almakta veya daha ileri boyutta silah kullanabilmektedir.

Bosna Savaşı’nı postnasyonal olarak niteleyen Beck, uluslararası hukukun bundan sonra bir başvuru mercii olup olmadığının sorgulanabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁸ Bu durum, 2003 Irak’ın işgalinde daha açık hâle gelmiştir. Bu

---

⁴⁶ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 69.

⁴⁷ Doç.Dr. Gökçen Alpkaya, “Barış Hakkı Ve Uluslararası Hukuk” 19 Nisan 2007. <<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/baris%20hakkı.htm>>.

operasyonla dünyaya verilen mesajın ABD'nin silahlı müdahalelerinde gerektiğinde uluslararası kuralları esnetebileceği veya tanımayacağı ve gerekli gördüğü zaman bu yöntemle başvurabileceği anlaşılmaktadır.

ABD'nin Irak savaşına girerken yaşadığı istihbarat problemi (her ne kadar kitle imha silahları ile ilgili durumun işgali meşrulaştırmak için kasıtlı olarak yapıldığı düşünülse de), tehditleri belirlerken, teknolojik istihbarat kadar insan kaynaklı saha istihbarat çalışmalarının da önemli olduğunu göstermiştir. Savaş sürecinde doğru kararlar için düşman hakkında yüksek seviyede durumsal farkındalık gerektiği ve politik yanı ağır basan yönlendirmelerden kaçınmak için sorgulayıcı bir bağımsız medyanın, kamuoyunu doğru bir şekilde bilinçlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

2.6. Savaşın Nedenleri

Savaşın nedeni olarak insandaki yıkıcılık içgüdüsünü görmek yaygın bir inanç olsa da; gerçekte nedeni, saldırganlığın sonradan öğrenilmesinde aramak yanlış değildir. Konu devlet boyutuyla ele alındığında; tarihsel süreçte, devletler arasındaki savaşların gerçek nedeni olarak; genellikle emperyalist emellerin olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda yaşanan her iki dünya savaşının altında yatan nedenin en basit ifadeyle yayılcı politikaların izlenerek yeni nüfuz alanlarının sağlanması olarak söylenebilir. Bu nedenlerin günümüzde, “demokratikleştirme” veya “önleyicilik” gerekçesine dayandırılarak silahlı müdahaleye uluslararası meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Makedonyalı İskender, Hitler ve Stalin gibi tarihsel figürlerin belki de kişilik bozukluklarının da ülkelerinin tarihsel emellerini gerçekleştirmede harekete geçiren faktör olduğunu ifade etmek gerekir. Fromm, *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri* kitabının ikinci cildinde bu bağlamda kişisel bozuklukların irdelemesini yapmıştır.⁴⁹

---

⁴⁸ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 353.

⁴⁹ Erich Fromm, **İnsanda ...**, Cilt II, s.26

Günümüz savaşlarını körükleyen devlet ya da örgüt liderlerinin de ileride ayrıntılı kişilik analizlerinin deşifre edileceği muhakkaktır.

Freud'a göre yıkıcılık tüm insanlarda doğuştan gelmektedir. Fromm ise: "Eğer yıkıcılık, engellenmiş üretici enerjinin bir sonucu olarak geliyorsa o zaman insan doğasında bulunan bir potansiyel olarak ta ele almak mümkündür. Buradan iyi ve kötünün insanın içinde bulunan eşit potansiyeller olduğu sonucu mu çıkarılmalıdır?" diye sorar.⁵⁰ Dolayısıyla sonradan öğrenmeyle, insanların barışçıl yönlerinin geliştirilebileceği olgusu ortaya çıkmaktadır.

Savaşların altında yatan asıl nedenler olarak emperyalist emeller, yüksek kâr getiren silah sanayisinin körüklemesi görülmelidir. Şüphesiz kişilik bozukluğu olan liderlerce yürütülen saldırgan politikalar sonucu yaşanan savaşlar, taraflar için de büyük tahribata neden olmuştur. Bu asıl nedenlerin yanında; inanç, vatan müdafası, özellikle savaşların topyekûnleşmeden önceki süreçte hükümdara olan bağlılık gibi etmenler de savaşın nedenleri olarak görülmektedir.

2.7. Savaşın Çeşitleri

Devletler veya topluluklar arasındaki mücadele farklı şekillerde yaşanabilmektedir. Savaşları birbirlerinden tamamen ayrılır şekilde sınıflandırmak zordur. Çoğu zaman bir kaç savaş türü beraberce icra edilebilmekte veya bir türle başlayıp zamanla farklı türlerde sürdürülebilmektedir. Savaşlar, kişisel, feodal, hanedan, ulusal, dinî, veya yoğunluklarına göre sınırlı, topyekûn, coğrafi kriterlere göre ise yerel ve genel olarak sınıflandırılabilir.⁵¹ Tez çalışmasının konusu silahlı çatışma olmakla birlikte, aşağıda silahsızdan silahlı mücadeleye kadar genel hatlarıyla sınıflandırma yapılmıştır.

⁵⁰ Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, Çeviren Devrim Doğan Yüzer, İzmir, İlya İzmir Yayınevi, ss. 238-239.

⁵¹ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 28.

Soğuk savaş, ülkelerin millî güç unsurlarını bir silahlı çatışmaya götürmeden kullanarak yaptıkları mücadeledir. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki süper güç ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında 1945-1990 yıllarında yaşanan gergin dönem açık bir örnektir. Bu dönemde her iki tarafın nükleer silahlara sahip olmasından dolayı bir “dehşet dengesi” oluşmuştur. Bazılarına göre dünya bu dönemde, sonrası döneme göre daha güvenliydi ve taraflar ellerindeki nükleer silahları kullanmaları durumunda fazlasıyla karşılık bulacaklarını biliyorlardı. Güç dengesini kendi lehlerine bozmak amacıyla taraflar, dünyayı defalarca yok edebilecek nükleer silahlanma yarışına girmişlerdir.

Devletler arasında iç ve dış politikada yürütülen politik savaşta; iç politikada millî birlik ve beraberlik güçlendirilmeye çalışılırken dış politikada ise çeşitli enstrumanlarla düşman devlet ya da devletler, uluslararası sistemde yalnız bırakılmaya çalışılır. Politik savaşta, hasım devletin siyasi durumu bozulmaya çalışılırken kendi siyasi konum güçlendirilir. Bu mücadelede, hasım devletin mukavemetini kırarak iradeyi kabule zorlamak üzere siyasi bir baskı uygulanır.

Ekonomik savaş, hasım devletin ekonomik gücünü zayıflatarak, ordusunun ve milletin ihtiyaçlarını sağlamasını önlemek ve kendi ekonomik gücünü korumak amacıyla yapılan savaştır. Ükelere uygulanan ekonomik izolasyon, ambargo, kota gibi ekonomik yaptırımlar bu savaş türünün enstrumanları olarak sayılabilmektedir.

Teknolojik savaşta; ekonomik, sanayi ve askerî alanlarda önde olmak için bilimsel ve teknolojik alanlarda gelişerek hasımın bu alanlarda geri bırakılması söz konusudur. Gelişmiş ülkelerin en modern silah sistemlerini kendilerinin kullanması ve eskimiş olanların kısıtlı teknoloji transferi ya da doğrudan satışla pazarlanması bu kategoride değerlendirilmektedir. Uydu haberleşme sistemleriyle hasım devlet ya da devletlerin gözlemlenmesi, haberleşmelerinin dinlenmesi teknolojik olarak önde olan ülkeye büyük avantaj sağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir ülkenin satın aldığı hava gücü ve hava savunma sistemindeki “dost düşman tanıma” (IFF, Identification Friend or Foe) kendi millî ürünü değilse, kaygan uluslararası sistemin koşullarında,

müttefiklik durumunun değişmesi; ülke savunması bakımından büyük bir tehlike oluşturacağı açıktır. Teknolojik savaş yoluyla geri kalmış ülkeler hem pazar hem de kontrole ve manüplasyona açık hâle gelmektedir.

Millî savunma politikalarının asıl amacı caydırıcılığı en üst düzeye çıkarmaktır. Günümüzde askerî caydırıcılık nicelikten çok niteliğe dayanmaktadır. Günümüz savunma sistemleri yazılım yönü de olan yüksek teknoloji ürünleridir. Bu sistemler, ihtiyaç duyulan yer ve zamanda süratli, esnek ve güvenilir bir şekilde kullanılabilir. Yeni etkinlik kriterlerini içeren yeni nesil savunma sistemleri millî bir teknolojik güç meydana getirmektedirler. Bu teknolojik güç doğrudan millî güvenlik unsuru olarak görülmektedir. Ülkenin teknolojik gücünün etkisiyle millî savunma sanayisi gelişmektedir. De Gaulle'ün Fransa'nın güvenliği ile ilgili ifadesi savunma sanayisi ile ilişkisi bakımından önemlidir. "Fransa'nın ülke güvenliği, silahlı kuvvetleri ile silahlı kuvvetlere başkalarından izin ve yetki almadan kullanacağı, ileri teknoloji, savunma sistemleri üreten millî savunma sanayisinin varlığına bağlıdır."⁵² Teknoloji, gerek yüksek katma değer elde etmek, gerekse üretim sürecine hakim olmak ve savunma sektöründe de silah sistemlerinin güvenilirliğini sağlamak açılarından oldukça önemlidir. Lisans yoluyla edinilen teknolojilerle veya ortaklıklarda, yabancı ortağın teknolojisi kullanılarak, ticari avantaj sağlanabilecek sınai üretim yapılması mümkün olsa da, savunma sanayisinde "özgün millî teknoloji" üretilmesi oldukça önemlidir.⁵³

İç savaş, düşük yoğunluklu olarak, aynı ülkenin içerisinde yaşanan savaştır. Bu savaş, bir ülke içerisindeki farklı etnik, dini gruplar arasında yaşanabildiği gibi isyancı bir grubun devlete karşı isyanı şeklinde de yaşanabilmektedir. ABD İç Savaşı, Lübnan ve Küba'da yaşanan savaşlar bu gruba girmektedir. Bir ülkede

⁵² AYTEKİN ZİYLAN, "Savunma Teknolojileri ve Millî Ana Yüklenicilik" **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 22 Kasım 2003, s. 1.

⁵³ ZİYLAN, "Savunma ...", ss. 1-2.

yaşanan iç savaşta bir süre sonra başka ülkelerin o ülkeye yönelik müdahalesi gündeme gelebilmektedir.⁵⁴

Kimyasal savaş, sadece canlı dokuya zarar veren kimyasal ve biyolojik savaş maddelerinin kullanıldığı savaştır. Bu maddeler etkilerini uzun süre koruyabildikleri gibi geniş bölgelere de yayılabilmekte ve tüm canlılar başka bir ifadeyle doğa üzerinde etkili olabilmektedirler. Bu konu kitle imha silahları başlığında ayrıca ele alınmıştır.

Silahlı savaş (silahlı çatışma, sıcak savaş), millî güç unsurlarından askerî gücün esas rol oynadığı savaş türüdür. Klasik (konvansiyonel) silahlardan nükleer silahların kullanılmasına kadar bir durum söz konusudur. Bölgesel veya genel bir coğrafi kapsamı olabilmektedir. Bu konu tez çalışmasında çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir.

Sınırlı savaş, iki veya daha fazla sayıda devletin arasında yaşanan, genel savaşa kadar varmayan savaş türüdür. Sınırlı savaşta tarafların hedefleri, silahları, harekât alanları, savaşa soktukları kuvvetler ve bu kuvvetlerin özellikleri sınırlandırılır. Keşmir nedeniyle yaşanan Pakistan-Hindistan Savaşı (1948 ve 1965) ve Falkland Savaşı (İngiltere-Arjantin, 1982) sınırlı savaşa örnek olarak gösterilebilir.

Topyekûn savaş (genel savaş), kullanılan kuvvetler, silahlar, hedefler bakımından sınırlama olmaksızın yürütülen savaştır. Taraf devletler, tüm millî güç unsurlarını hedeflerini elde edinceye kadar kullanırlar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları genel savaşa örnektirler.

Özel savaş, gayrinizami savaş, psikolojik savaş ve ayaklanmalara karşı koyma harekâtı ile ilgili faaliyetleri kapsayan savaş türüdür. Bazı durumlarda tek başına kullanılabilirdiği gibi sıcak ve soğuk savaşlar içerisinde de silahlı kuvvetlerin harekâtını kolaylaştırmak için de kullanılabilir. Türkiye’de bölücü terörle mücadele bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

⁵⁴ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999, s. 430.

Gayrinizami savaş, iki ordunun karşı karşıya cephe oluşturdukları klasik savaşların dışında kalan bütün silahlı mücadele biçimlerinin genel adıdır.⁵⁵ Düşmanın işgal ettiği bölgelerde kalan yerli halkın düşman kuvvetlerine karşı girişmiş olduğu direnme harekâtıdır.⁵⁶ Bu tür savaş üç şekilde icra edilebilmektedir; Gerilla Harekâtı, Kurtarma ve Kaçırma Harekâtı ve Yeraltı Harekâtı (Mukavemet Harekâtı).

Psikolojik savaş, iletişim araçları dahil her türlü vasıtayı kullanarak, düşman üzerinde psikolojik baskı yaratmak ve düşman kontrolündeki bölgelerde bulunan düşman unsurlarının davranışlarını etkilemek amacıyla kullanılmasıdır. Bu tür savaşın temel amacı, düşmanın savaşını sürdürmekteki azmini kırmaktır.

Ayaklanma, bir topluluğun kanunları yok sayarak devlete karşı şiddet yoluyla hareketlere girişmesidir. Ayaklanmalara karşı koyma veya iç güvenlik harekâtı, ayaklanmaları etkisiz hâle getirmek için devletin güvenlik kuvvetleriyle sivil makamlarının almış oldukları hukukî temellere dayanan önlemlerin tümüdür.

Amacı düşmanı yenerek iradenin kabulüne zorlamak olan savaş, muharebelerden yani savaş sürecinde yaşanan çatışmalardan oluşur. Bir askerî birliğin yapabileceği muharebe hareketleri; taaruz (saldırı), savunma ve çekilme olarak sayılabilir.

Taaruz, düşmanı yenmek, kesin sonuç ve hareket serbestliği elde etmek için düşmana saldırmaktır. Düşmanın silahlı kuvvetlerini yenmek için temel harekât taaruz harekâtıdır. Bu harekâtın amaçları şu şekilde sıralanabilir: 1) Düşman kuvvetlerini yok etmek. 2) Düşmanı ihtiyaç duyduğu kaynaklardan mahrum bırakmak. 3) Bir bölge ya da arazi parçasını ele geçirmek. 4) Düşmanın tertibatını

⁵⁵ Mehmet Tanju Akad, **20. Yüzyıl Savaşları**, İkinci Cilt, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992, s. 543.

⁵⁶ Harun Yılmaz, **Savaş Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Uluslararası İlişkilere Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2006, s. 45-48.

ortaya çıkarmak ve 5) Düşmanın dikkatini başka bölgelere yöneltmek olarak sayılabilir.

Savunma, düşman taaruzunun önlenmesi, mukavemet edilmesi ya da yok edilmesi için elde bulunan bütün vasıta ve usuller kullanılarak yürütülen muharebe türüdür. Savunma harekâtında amaç; 1) Taaruz gücünü yeniden kazanıncaya kadar zaman kazanmak. 2) Düşmanın bir bölgeye girmesine engel olmak. 3) Düşmanın taaruz gücünü yok etmek ve 4) Bir taaruza önceden hazırlanabilmek maksadıyla savunmaktır.

Çekilme, bir birliğin geriye doğru veya düşmandan uzaklaşmak için yaptığı harekâttir. Belirtilen şu amaçlarla icra edilebilir: 1) Elverişsiz şartlardaki muharebeden kaçınmak. 2) Muharebe gücünde eşitlik sağlanıncaya kadar zaman kazanmak. 3) Düşmanın uygun olmayan bir duruma düşmesini sağlamak. 4) Düşmanı taciz etmek, yıpratmak ve ona zayıat verdirmek. 5) Düşmanın yakın tehlike gösteren kuşatma çemberi içinden sıyrılmak. 6) Cephenin bir kısmını düzeltmek için daraltmak. 7) Düşman taaruzunu boşa çıkarmak ve 8) Taaruz ve savunma yoluyla bir sonuç elde edilmemiş bir cepheden diğerine kuvvet tasarrufu sağlamaktır.

Savaş (harp) ve muharebenin farkı şu şekilde sayılabilir: 1) Savaş muharebelerden oluşur. 2) Savaşta devletler, maddi ve manevi tüm güçlerini kullanarak çarpışır, 3) Savaş, millî amaçları hedef alır, muharebe ise sadece askerî hedeflere yöneliktir ve 4) Savaş sürecinde kesin sonuç alınmadığı takdirde tek bir muharebenin kazanılması ya da kaybedilmesi savaşın kazanılması veya kaybedilmesine neden olmaz.

2.8. Uluslararası İlişkilerde Savaş

Dış politikada, genel anlamıyla ulusal çıkarların barışçıl yollardan korunması olarak ifade edilen diplomasinin tıkandığı noktada, çözülemeyen anlaşmazlıkların

savaş yoluyla çözümü güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Politika ve savaş ilişkisinde Hassner, Clausewitz'in "Savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır" yaklaşımını ve Tilly'nin "Barış, devleti ve devlet savaşı yükseltir" düşüncesini irdelerek ulusal, uluslararası toplum ve devlet, kamu ve özel, politik ve ekonomik, askerî ve sivil alanlar arasındaki çatışmalarda, asıl aktörün devlet olduğunu, çatışmayı da körükleyen devlet olduğunu ifade eder. Hassner'e göre güçlü ve zayıf devletler arasında, otoritesini ve meşruiyetini kaybedenlerin arasında ortaya çıkan çatışmaların savaşa dönüştüğüne dikkat çekmektedir.⁵⁷

Uluslararası savunma teknolojileri ticareti bağlamında; doğrudan satın alma, teknoloji transferi, arge faaliyetleri; bir ülkenin savunma ihtiyaçlarını karşılayabileceği yöntemlerdir. Devletler, kendi ihtiyaçlarına cevap verecek en iyi yöntemlerden oluşan millî savunma politikalarını oluştururlar. Uluslararası ticarete konu olan bu yöntemler ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen hususlardır.

Günümüzde savunma sanayisini tamamen kendi kaynaklarından temin eden ülke yok gibidir. Ancak burada belirleyici olanın, dışa bağımlılığın derecesidir. Savunma ihtiyaçlarının belirlenmesinden, satın alınmasına, teknoloji transferinden arge faaliyetleri yoluyla temin edilmesine kadar; her safhada yetişmiş insan kaynağının önemi büyüktür. Aksi durumda, millî ihtiyaçların belirlenmesi bile başka devletlere bırakılmış olur. Bu durum ise ülke güvenliği açısından önemli bir zaafiyettir. Silah sistemlerinin etkin ve güvenilir olarak kullanılabilmesi için modern silah sistemlerine sahip olmak yetmemektedir. Aynı zamanda sistemin teknolojisine de sahip olunması gerekliliği, aksi durumda, "Truva Atı" gibi, o silahın teknolojisine sahip olanlar tarafından, pazar ülkelerin aleyhine kullanılabilir. Bu konuda, en azından silahların kullanımına kısıtlama konulması bile askerî anlamda zaafiyet yaratacaktır.

Savunma sistemlerinin teknolojisine sahip ülkeler, pazar konumundaki ülkeler üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Bu üstünlük ya da başka bir ifade ile

---

⁵⁷ Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 248.

bağımlılık, yüksek teknoloji devletleri, diğerleri üzerindeki politikalarını gerçekleştirme konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır.

2.9. Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması

İnsanlığı tehdit eden savaşın artık bir enstruman olmaktan çıkarılarak dünyada sürekli bir barış ortamının sağlanması, bu konuda yeni açılımlar ve çözümler üretmeye dayanmaktadır. Bu çözümlerin temelinde toplum olma, birlikte yaşama ve insanî değerlerin öne çıkarılması yatmaktadır. Barış; insanlar, topluluklar, halklar ve devletler arasında her türlü silahlı çatışma, tehdit olmaması silahlı kuvvetlerin birbirlerini yok etmek üzere saldırıda bulunmaması, karşılıklı güven ortamının sağlanması, kısaca birbirlerini tehlike olarak görmemeleri olarak tarif edilebilir.

Günümüzde nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların kullanıldığı bir savaş ortaya çıktığında, insanların tedavi edilmesi için tıbbın büyük ölçüde yetersiz kalacağı açıktır. Yoğun silahlanmaya ayrılan kaynakla; açlık, sağlık, barınma, eğitim gibi konular dünya için sorun olmaktan çıkabilecektir. Soyer: “yeryüzünde yaşayanların tümüne sağlıklı su sağlamanın maliyeti otuz milyar dolar, sıtma hastalığının tüm dünyada kontrol altına alınabilmesinin maliyeti beşyüz milyon dolardır” demektedir.⁵⁸ Savaş ve çatışmaları önlemeye yönelik her türlü faaliyete rağmen dünyamız savaşların yaşana geldiği bir gezegen olmaktan kurtulamamıştır. Veysal’ın; “Hegel’in savaş aracılığıyla sağlamaya çalıştığı ulusal bütünleşme, saygı ve sevgi ve uluslararası anlaşmalara uyulması, devletlerarası bir savaş yapılmadan da olanaklı değil midir? Devletlerarası savaş olmadan, sevgi, barış, ulusal bütünlük korunamaz mı?”⁵⁹ sorularının cevabı uzunca bir süre için “Hayır” olarak görünmektedir. Yaşanan çatışmalar, oluşan dev silah pazarından beslenenlerin kurguları, gelecek adına iyimser düşünülmesine engel olmaktadır.

⁵⁸ Çetin Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 278.

⁵⁹ Çetin Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 280.

Dünyamızın büyük bir insanlık felaketi olarak sahne olduğu Birinci Dünya Savaşından sonra kalıcı barışın sürekli kalacağına inan Wilson ve aynı görüşü paylaşanların çok değil 21 yıl sonra ikinci ve daha büyük felaketin yaşanacağını tahmin edememişlerdir. Birinci Dünya Savaşından sonra oluşturulmaya çalışılan Milletler Cemiyeti fikrinin destekçisi Wilson, kendi ülkesinin meclisinde bile bu oluşumu onaylatamamıştır. Ülkelerin sahip oldukları birikimin ürünü olarak ürettiği ya da satın aldıkları nükleer silahlar başta olmak üzere, yüksek teknoloji ürünü silah sistemleri; insan doğasının kendi felaketini hazırlamaya ne kadar istekli olduğunu göstermektedir. Bu şartlarda barışı korumanının ne kadar zor olduğu ortadadır.

Çözülmediği takdirde savaşa kadar giden ülkeler arasındaki uyuşmazlık, uluslararası uyuşmazlık olarak isimlendirilmekte ve hukuksal ve siyasal uyuşmazlıklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Geniş anlamıyla uyuşmazlık, taraflar arasında hak ya da çıkarlara ilişkin olarak karşıt görüş ve isteklerin bulunmasını belirtmektedir. Uluslararası uyuşmazlık, Uluslararası Adalet Divanı tarafından “iki devlet arasında hukuksal ya da nesnel (maddi) bir nokta üzerinde, bir anlaşmazlık, hukuksal görüşler ya da çıkarlar arasında bir karşıtlık ve çatışma” biçiminde tanımlanmıştır.⁶⁰ Uluslararası hukuk kapsamında bu uyuşmazlıklar, yargısal yollarla ya da yargı dışı yollarla çözümlenmektedir. Yargı dışı barışçıl yollar olarak diplomasi, görüşmeler, arabuluculuk ve BM tarafından yürütülen soruşturma, uzlaştırma, arabuluculuk veya tavsiyelerde bulunmak şeklinde olmaktadır.⁶¹

Toplumlar ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların çatışma ya da savaş yoluyla değil barışçıl yollarla çözümlenmesine yönelik olarak yürütülen çabalara rağmen dünya, sürekli olarak savaş ve çatışmalara sahne olmaktadır. Günümüzde çatışma ve savaşlar, uluslararası platformda daha büyük ilgi ve hassasiyet ve tepki ile karşılanmaktadır. Özellikle Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni

⁶⁰ Vefa Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, Üçüncü Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2006, s. 455.

⁶¹ Tefvik, Odman, **Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları**, Adana, Çağ Üniversitesi Yayınları No 6, 2002, s. 3.

güvenlik ortamı veya daha doğru bir anlatımla belirsizlik ve güvensizlik ortamı bu hassasiyeti artırmıştır.

Bölümün bundan sonraki başlıklarında, uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayan ya da sağlaması beklenen uluslararası örgütlerden Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) kısaca tanıtılarak bu konudaki faaliyetlerinin hukuksal alt yapısı üzerinde durulacaktır.

2.9.1. Birleşmiş Milletler

Adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliği uluslararası ortamda tüm ülkeler için sağlamayı amaç edinmiş küresel bir kuruluş olan Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945'te kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Örgütün, kurulduğu yıllarda 51 olan üye sayısı günümüzde 192'ye ulaşmıştır. Örgüt yapısal olarak idari bölümlere ayrılmıştır. Bunlar: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Yönetim Konseyi, Genel Sekreterlik ve Uluslararası Adalet Divanıdır.

BM'nin öncelikli amaçlarından birisi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır. Uyuşmazlık durumlarında tarafların savaş kısırtıcılığı yapmaları yerine; görüşmeler yoluyla silahlı çatışma yoluna gitmeden çözüm üretmelerine ikna etmeye çalışır. Güvenlik Konseyi, BM'nin uluslararası barış ve güvenlik konusundaki esas organıdır. Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Genel Sekreter barış ve güvenlik konularında esas rol oynarlar. BM'nin faaliyetleri, silahlı çatışmayı önleme, barış yapma, barışın korunması ve silahsızlandırma alanlarında gerçekleşmektedir.⁶²

BM, İkinci Dünya Savaşı galiplerinin oluşturduğu bir örgüttür ve amacı savaş sonrası düzeni sağlamaktır. Ülkeler arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırarak ileride meydana gelebilecek bir savaşın önüne geçebilmek amacıyla kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşının bitmesinden sonra, savaş sonrası dönemde uluslararası düzenin

⁶² Birleşmiş Milletler, “**International Peace And Security**”, 19 Nisan 2007, s. 1. <<http://www.un.org/aboutun/basicfacts/peacesec.htm>>.

belirlenmesinde etkili olmuştur. BM'nin barışı sağlamaya yönelik çabaları Soğuk Savaş döneminde oldukça başarılı olmuş ancak 1990'ların başında bu dönemin sona ermesiyle ortaya çıkan karmaşık sorunlarda ne derece etkili olabileceği milletler topluluğunca abartılmıştır. Geleneksel barış operasyonlarını gerçekleştirmek zor olsa da her zaman ihtiyaç duyulmuştur.⁶³

Barışı korumanın esasları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında oluşmuştur. Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü amaçlayan BM bazı durumlarda da silahlı çözüme başvurabilmektedir. Bu amaçla Uluslararası hukuk sınırları içerisinde BM veya NATO tarafından Barışı Destekleme Operasyonları düzenlenmektedir. BM Anayasasının düzenlemeleri çerçevesinde başlangıçta küçük gözlemci kuvvetler şeklinde kendisini göstermiştir. 1947-1948 yıllarındaki Arap-İsrail Savaşında barış yapıldıktan sonra ilk kez küçük bir gözlemci grubu kullanılmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip beş daimi üyesinin arasında var olan bloklaşma nedeniyle, uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili bağlayıcı karar alınmasında problemler yaşanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin karar almasında karşılaşılan bu tıkanıklık, barışı koruma ve kuvvet kullanma konusunda işleyişi aksatmıştır. Bunun bir istisnası olarak Kore Savaşı görülebilir. Kore sorunu ile ilgili olarak SSCB, Güvenlik Konseyi'ni boykot etmiş daha sonra temsilcisinin geri dönmesiyle süreç çıkmaza girmiştir. Daha sonra Kore için alınan karar Genel Kurul tarafından alınmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi veto çıkmazı nedeniyle Soğuk Savaş süresince böyle bir karar almamıştır.⁶⁴ Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde Körfez Savaşında kuvvet kullanma konusunda alınan karar yeni dönemdeki hareket tarzı için fikir vermektedir.

⁶³ Malcolm Dando, **A New Form of Warfare: Rise of Non-lethal Weapons**, London, Brassey's Pub. 1996, s. 5.

⁶⁴ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...** s. 179.

1990’lardan sonra çatışmalar devletlerin kendi aralarında olmasından çok gruplar arasında yaşanan iç çatışmalara dönüşerek önemli değişime uğramıştır. Bu yüzden BM faaliyetlerini yeniden şekillendirerek, enstrumanlarının ve komutasının etki alanlarını artırmıştır. Bu değişim barışı koruma operasyonları için sürekli adapte edilmektedir. Bu etki alanı bölgesel organizasyonları ve çatışma sonrası barışın sağlanması ve korunmasını kapsamaktadır. Barış ve güvenlik, ülkelere yardım edilerek ekonomik kalkınmalarının sağlanması, adaletin, insan haklarının, iyi yönetilmelerinin ve demokratik işleyişin sağlanmasıyla kalıcı hâle getirilebileceği anlaşılmaktadır.⁶⁵

BM Sözleşmesinin 2/4 Maddesi ile kuvvet kullanımının birkaç kural dışılık dışında yasaklanması ve 2/3 Maddesi ile üye devletlerin uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözmesi ilkesinin konulması sonucu devletler arasında uyuşmazlıkların barışçı çözümü, hukuk açısından uyulması zorunlu bir kural durumuna dönüşmüştür. BM Sözleşmesinin 2/4 Maddesindeki kural dışılık, Sözleşme’nin 51. Maddesinde ifadesini bulan “meşru müdafâ” hakkıdır. BM Sözleşmesi’nin VI. Bölümü “Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü” başlığını taşımaktadır. Ayrıca VII. Bölümde yeralan maddelerde, Güvenlik Konseyi’nin “barışın tehdidi, bozulması veya saldırma eylemi halinde” bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla başvurabileceği zorlayıcı önlemler belirtilmektedir.⁶⁶

BM Eğitim, Bilim, Kültür ve İletişim Kurumu (UNESCO, Education, Social and Natural Science, Culture and Communication), üye ülkelerin eşitliğini kabul eden bir yaklaşım içerisinde, barışı tehdit eden unsurlara tam bir engelleme yapamasa da; olası küresel meydan okumaların uygarca tartışıldığı, formüle edildiği bir ortamdır.

Yasal ya da yasal olmayan uluslararası göçlerin de yıllar içerisinde önemli boyutlara ulaşacağı görülmektedir. Göçler sonucunda farklı boyutlar

⁶⁵ Birleşmiş Milletler, “**International ...**”, s. 1.

⁶⁶ Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, s. 456.

kazanacak kültürel çeşitliliğin, göçmenlerin ulusal ekonomilerdeki rol ve önemini tartışma konusu haline getireceği, çevre sorunları yüzünden tetiklenen göç olgularının da gündeme gireceği kaçınılmaz görülmektedir. Küresel ısınma, bulaşıcı hastalıklar özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki su, maden ve enerji kaynakları ile ilgili yeni anlaşmazlıkların ortaya çıkması dikkatle izlenmesi gereken konulardır.

Etkili önlemler alınmadığı takdirde; gelecek yıllarda barışa ve uluslararası güvenliğe karşı tehditlerin sürmesi beklenmelidir. Özellikle doğal kaynakların paylaşımındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan çatışmaların ortaya çıkması mümkün görülmektedir. Gençler arasındaki terör ve şiddet, uzay ve siber dünyada yeni çatışma türlerinin ortaya çıkması; kontrol edilemeyecek küresel terörün tırmanması gelecekte ülkelerin uğraşacağı başlıca sorunlar olacaktır. Bu arada ülkelerarası organize suçlar, insan ticareti (özellikle kadın ve çocuk), uyuşturucu trafiği, çalıntı kültür varlıkları trafiğinin giderek büyümesi önemli sorunlar olarak önemini artırmaktadır. Dünya Savaşı sonrasında “savaş insan beyninde filizleniyor, öyleyse savaşa karşı siperler de insan beyninde biçimlenmelidir” düşüncesine anayasasında yer veren UNESCO, günümüzde daha vahşi, daha öldürücü fakirlik sonucu olarak ortaya çıkan bir savaşla karşı karşıyadır.⁶⁷ Dünyada kalıcı barışın sağlanmasının, fakirlik, kuraklık, yasal olmayan göçler, insan ticareti, uyuşturucu trafiği gibi uluslararası sorunların çözümü için, devletler arası etkili işbirliğinin yapılması oldukça önemlidir.

2.9.2. Kuzey Atlantik Antlaşması

Uluslararası sistemde, barışın korunması bağlamında etkili olan örgütlerden birisi de Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO)'yla oluşturulan teşkilattır. 4 Nisan 1949'de imzalanan bu antlaşmanın tarafları, BM'nin amaçları ve ilkelerine olan inançlarını ve bütün halklar ve bütün hükümetlerle barış içinde bir arada yaşama arzularını ifade etmektedirler.

⁶⁷ UNESCO, “Yeni Dünya, Yeni Savaş, Yeni UNESCO”, 12 Mayıs 2007, <<http://www.unesco.org.tr/index.php?gitid=4&gncl=25>>.

NATO Antlaşmasını imzalayan devletler, demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumak için Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesini amaçlarlar. Bu ülkeler, toplu savunma ve barışın korunması için çabalarını birleştirmektedirler. Bu antlaşmanın birinci maddesinde “Taraflar, BM Yasası'nda ortaya konduğu üzere, karışmış olabilecekleri herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı, uluslararası barış ve güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan, barışçıl yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'nin amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler.”⁶⁸ NATO'nun gerek komuta kontrol gerekse hızlı reaksiyon anlamındaki askerî etkinliğinin benzer şekilde BM'nin barış için kuvvet kullanımında da sağlanması BM operasyonlarının etkinliğini artıracaktır.

2.9.3. Barışı Koruma

BM Anayasası yazılırken hedeflenen kollektif güvenlik sisteminin tam anlamıyla gerçekleşmemesi nedeniyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere yeni bir mekanizmaya, BM Anayasası'nda adı geçmeyen ‘barışı koruma’ faaliyetlerine gerek duyulmuştur. Barışı koruma “çatışma ve bunalımları yumuşatmak, büyümelerini önlemek ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne yardımcı olmak için başvurulmuş bir araç” olarak BM tarafından geliştirilmiştir. Uluslararası Barış Akademisi'ne göre ‘barışı koruma’ şöyle tanımlanmıştır: “Taraflar arasında varılan anlaşmazlıkların, düşmanlıkların önlenmesi, sınırlandırılması, yumuşatılması ve sona erdirilmesi için asker, polis ve sivillerden oluşan çok uluslu gücün uluslararası bir yönetim çerçevesinde müdahale ederek barışı sağlamaya çalışmasıdır”.⁶⁹

Barışın korunması çatışan tarafların rızası ile taraflar arasındaki düşmanlığın tarafsız olan üçüncü tarafın müdahalesi ile sınırlandırılması, yumuşatılması veya

⁶⁸ NATO, “Kuzey Atlantik Antlaşması”, 01 Nisan 2007, <<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>>.

⁶⁹ Ülkü Demirtürk Demirdöğen, “Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (11), 2006, s.236-257.

bitirilmesidir. Barışın korunması BM Sözleşmesi'nin çatışmaların çözümlenmesinin siyasi sürecini tamamlamak ve barışı sağlamak ve güçlendirmek için askerî kuvvetler ve siviller kullanılarak organize ve icra edilir. “Barışa zorlama” ile “barışın korunması” farklı kavramlardır. Her iki durumun sağlanması için kullanılan kuvvetlerin teşkilat, eğitim, davranış, tutum ve teçhizatı farklıdır.⁷⁰

BM Sözleşmesinin 33/1 Maddesinde (VI. Bölüm) üye devletlere uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözmesi gerektiği belirtildikten sonra başlıca çözüm yolları olarak şunlar sayılmaktadır: görüşme, soruşturma, ara buluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargı, bölgesel örgütlere ve anlaşmalara başvurma ya da tarafların seçecekleri barışçı yollardır.⁷¹ Yargı dışı veya siyasal ya da diplomatik çözüm yolları olarak, görüşmeler, dostça girişim, ara buluculuk, araştırma-soruşturma ve uzlaştırma sayılabilmektedir. Uyuşmazlığın durumuna göre bu yöntemlerden birisi veya birkaçı benimsenmektedir.

Görüşmeler, iki ya da daha çok taraf arasında yetkili temsilcilerin sözlü ya da yazılı olarak, bir konuyu, bir isteği, bir uyuşmazlığı, alınacak bir tutumu, gerçekleştirilecek bir girişimi ya da yapılacak bir antlaşmayı birlikte incelemesidir. Dostça girişim, uyuşmazlık yaşayan tarafların bir araya gelememeleri hâlinde; üçüncü bir tarafın dostça girişimine ihtiyaç duymaları durumunda; devlet ya da devletlerin veya uluslararası başka bir aktörün bu konumu üstlenmesiyle gerçekleşmektedir. Ara buluculukta genel kabule göre bir üçüncü devletin, uluslararası bir örgütün veya özel bir kişinin uyuşmazlığa taraf devletler arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi için görüşmelere katılarak çözüme katkı sağlaması söz konusudur. Araştırma-soruşturma, uyuşmazlık konularını oluşturan tezlerin ne olduğunun açık ve kesin bir şekilde saptanması gerekmektedir. Kurulan bir komisyon ile olayın nesnel yönleri incelenir. Uzlaştırma ise bütün diplomatik ya da siyasal barışçı çözüm yollarını ifade eder. Soruşturma komisyonları sadece nesnel bir

⁷⁰ Odman, *Uluslararası Uyuşmazlıkların...*, s. 215.

⁷¹ Toklu, *Uluslararası İlişkiler*, s. 457.

durumu ortaya koyarken, uzlaştırma komisyonları uyuşmazlığın çözümü için önerilerde bulunabilmektedir.⁷²

BM barışı koruma operasyonlarındaki yenilikler aşağıdaki gibidir:

- Takibe alma, izleme ve seçim düzenleme,
- Bölge sakinlerini koruma altına almak,
- “Güvenli bölgeleri” koruma altına almak,
- Belirlenmiş alanların askerî unsurlardan arındırılması,
- Silahların güvenliğinin sağlanması,
- İnsanî yardımın ulaşmasının sağlanması,
- Hükümet faaliyetlerinin yeniden yapılandırılmasına yardım ve
- Uluslararası yasa ihlallerinin rapor edilmesidir.⁷³

Uluslararası uyuşmazlıkların yargısal çözüm yolları, hakemlik ve uluslararası mahkemeleri kapsamaktadır. Uluslararası hakemlik (tahkim), bir uyuşmazlığın vereceği kararın bağlayıcı olduğu üçüncü bir kişi ya da uluslararası organa götürülmesidir.⁷⁴

BM Sözleşmesinin 2/4. Maddesinde Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması ve kuvvet tehdidinde bulunulması “Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM’nin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar” ifadesiyle yasaklanmıştır. Bununla birlikte meşru müdafâ nedeniyle ve 94. Madde çerçevesinde kuvvet kullanılabileceğine ilişkin düzenlemeler de getirilmiştir. Uluslararası hukuk açısından tartışılan bir konu da bir devletin bir saldırıya hedef

⁷² Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, s. 462.

⁷³ Dando, **A New Form ...**, s. 8.

⁷⁴ Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, s. 467.

olması ihtimaline karşı “önleyici” meşru müdafâ hakkına sahip olup olmadığıdır. Bu konu gelecekte, bazı devletlerin diğerlerine silahlı müdahalesinde daha sık gündeme geleceği değerlendirilmektedir.

Barışın tehdit edilmesi durumunda BM Güvenlik Konseyi, tarafları başlıca üç önlem almaya zorlayabilmektedir. Bunlar: 1) Taraflar arasında ateşkes sağlanması, silahlı kuvvetlerin geri çekilmesi gibi geçici önlemler (40. Madde). 2) Ekonomik ambargo, haberleşme ve ulaştırma hizmetlerinin durdurulması gibi silahlı kuvvet kullanımını gerektirmeyen önlemler (41. Madde) ve 3) Bu sayılan önlemler yetmediği takdirde uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden oluşturulması için hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığı ile gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilmesidir (42. Madde). Savaşa varmayan zorlamalar kapsamında devletler, kendi değerlendirmelerine göre, başka bir devletçe işlenmiş bir haksızlığın kendi güçleriyle onarılmasını sağlamak ya da bir devlete barışçıl yollardan kabul ettiremeyecekleri isteklerini zora başvurarak elde etmeyi isteyebilmektedirler.⁷⁵

Savaşa varmayan zorlamalar üç başlıkta incelenebilmektedir. Bunlar: Misilleme, Zararla karşılık ve Karışmadır. Misilleme bir devletin kendisine karşı başka bir devletçe yapılan, dostluktan uzak, uluslararası görgü kurallarına uymayan ancak uluslararası hukukta yasaklanmamış eylemlerine aynı biçimde karşılık vermesidir. Zararla karşılık, bir devletin uluslararası hukuka aykırı, haksız bir eylemine bu eylemle karşılaşan devletin uluslararası hukuka aykırı haksız bir eylemle karşılık vermesidir. Burada ilk haksız eylemle karşılaşan devletin karşılık olarak hukuka aykırı karşı eylemi meşruluk kazanmaktadır. Karışma (müdahale) ise bir devletin başka bir devletin iç ya da dış işlerine, davranışlarına, var olan koşulları sürdürmek ya da değiştirmek amacıyla gücüne güvenerek yönlendirici ve baskıcı davranış göstermesidir.⁷⁶

---

⁷⁵ Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, s. 475.

⁷⁶ Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, s. 478.

Kuvvet kullanmanın yasaklanması ile birlikte, savaş hukuku ve barış hukuku ikilemi ortadan kalkmıştır. Barış hukuku egemen kılınmış ve savaş hukuku ise savaş ya da savaşa varmayan kuvvet kullanma eylemlerinde uygulanan istisnai nitelikteki kurallara dönüşmüştür. Bunun sonucunda da “tarafsızlık hukuku” ortadan kalkmaya başlamıştır.

Uluslararası sistemde barışın sağlanması ve korunması bağlamında sorumlu ve önemli aktör olan BM, kuruluş sözleşmesinde yer alan hükümler çerçevesinde bu yükümlülüğünü yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak uluslararası hukuk sisteminde meşruiyet kazanan BM müdahalelerinin kendilerinden bekleneni verdiğini söylemek güçtür. BM Koruma Gücü (UNPROFOR) örneği geleneksel barışı koruma ilkeleri ile bu ilkelerin dışına çıkan barışı “güç kullanarak” sağlama yöntemlerinin birlikte uygulanmasının yarattığı durumlar vardır. BM’nin Bosna-Hersek topraklarında yaşanan insanlık dramında başarılı olamamasının başlıca nedenleri arasında, BM Güvenlik Konseyi’nin bu soruna yönelik tutarlı ve uzun vadeli bir politika oluşturamaması bulunmaktadır. Diğer taraftan bir barış operasyonunun başarısını etkileyen en önemli faktör ise yetki tanımının sınırlarının belirli ve kesin olmasıdır. Bu olumsuzlukların devamı durumunda gelecekte de yapılacak barış operasyonlarının başarısızlıkla sonuçlanacağı öngörülebilir.

2.10. Sonuç

Yaşanan ağır bedelli tecrübelerle rağmen uluslararası sistem sürekli olarak çatışma halindedir. Uluslararası sistemde sürekli bir tedirginlik vardır ve oluşan güç dengesine göre ülkeler pozisyon almaktadırlar. Ülkeler arasındaki mevcut durum aslında sürekli bir barış hâli değildir ve bir anlaşmazlığın tırmanmasıyla bir savaş durumunun her an ortaya çıkması muhtemeldir. Ülkelerin gerek kendi sınırları içerisinde gerekse diğer ülkeler arasındaki uyuşmazlıklar, barış ve güvenliği tehlikeye düşüren aktif ya da potansiyel tehdit unsurlarıdır. Sürekli çatışma durumu şiddetin insanın doğasından kaynaklandığı izlenimi verse de; sonradan öğrenildiğine olan inanç uluslararası sistemde, barış ve güvenliğin sağlanması için önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda eğitim müfredatlarından, üretilen her türlü işitsel ve görsel medyatik ürünlerde “barış” öne çıkarılmalıdır.

Teknoloji başta olmak üzere çeşitli etkilerle dönüşerek günümüzde, sadece devletler arasında yaşanan dış politika aracı olmaktan çıkan savaşların tarafları değişmektedir. Giderek çeşitli silahlı gruplar öne çıkmaktadırlar. Tarihsel süreçte gelişen silah sistemleri, küçük grupları bile etkili asimetrik tehdit hâline getirmiştir.

Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş (veya geri bırakılmış) ülkeler arasındaki yaşam standardı farkı, küresel anlamda kalıcı barış ortamının kurulmasına engel olmaktadır. Fakirlik, eğitim imkanlarının kıtlığı, işsizlik, kuraklık, organize suçlar gibi nedenler yasadışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi konuları sürekli gündemde tutmaktadır. Dünyada kalıcı barışın sağlanması için tüm bölgelerde fakirlik başta olmak üzere sayılan bu konularla etkili mücadele zorunluluk hâline gelmiştir.

Küreselleşme süreçlerinin devam edeceği ve bunun sonucu olarak dünyadaki tüm bölgelerde ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artacağı, kimi ülkelerin politikalarının diğer ülkeler üzerinde etkili olacağı ve küreselleşme süreçlerinden yararlananlarla, süreçlerden olumsuz etkilenenler arasında zaten var olan asimetrinin artacağı; söz konusu asimetrinin giderilmesinin ancak “küreselleşmenin insanileşmesi” başka bir ifade ile hakkaniyetle mümkün olacağı dikkatle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu açıktır. Sonuçta güç kullanımının devletten, devletler arası yapılanmalara kayacağı ve bölgesel işbirliği ile yeni ittifaklar, ortaklıklar şeklinde yapılacağı görülmektedir. Bu süreçte yeni politik ve ekonomik güçlerin ortaya çıkacağı ve bunun sonucunda mevcut küresel politik, ekonomik yapılar ve bağlantıların etkileneceği kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Savaşı sınırlandırmaya yönelik ilk uluslararası çaba, I. Dünya Savaşı'nın ardından yapılan Milletler Cemiyeti Misakı'dır. Bu antlaşmada, geleceğin “barış” kavramının çekirdeğini bulmak mümkündür. 1919 tarihli bu belgede bile, “barış” kavramının “güvenlik” kavramıyla birlikte anıldığı görülmektedir. Bu birliktelik, BM Antlaşması ile teyit edilmiştir. BM Antlaşması çerçevesinde, uluslararası barış ve güvenliğin (dolayısıyla düzenin) korunması temel bir amaç ve ilkedir. Bu konuda devletler kendi adlarına karar alma yetkisini Güvenlik Konseyi'ne bırakmıştır. Güvenlik Konseyi, neyin uluslararası barışı tehdit ettiğini, neyin bozduğunu tespiti konusunda tam bir yetkiye sahiptir ve bu alanda silahlı kuvvet kullanılmasını da

içeren her türlü eylemi kararlaştırıp uygulayabilmektedir. Hukuk çerçevesi içinde barışın sağlanmasının bir hak değil, devletler bakımından bir yükümlülük olduğunu, hatta ihlal edilmesi durumunda Güvenlik Konseyi eylemiyle, yaptırım olacağı bir yükümlülük olduğu sonucuna varmak mümkündür.

BM barışı koruma operasyonlarında NATO gibi bölgesel bir örgüt ile işbirliğine gidilmesi ve barışı güç kullanarak sağlama işlevini bu örgütle paylaşması etkili olmaktadır. Bu nedenle Varşova Paktı'na karşı görev yürüten NATO'nun soğuk savaş sonrası oluşan düzende görevinin bittiğini söylemek mümkün değildir.

Gelişen teknoloji ürünü silahların silahlı gruplarca kullanılması BM'nin barışı sağlama ve koruma operasyonlarının da değişmesini zorunlu kılmaktadır. Belirsiz komuta yapısı, kararlılığı şüphe götürür destek yapısı bu operasyonları başarısız kılmaktadır. BM Sözleşmesinde öngörülen hükümler açık olmasına rağmen, kuvvet kullanımının başarısız olduğu örnekler çoktur (Bosna, Somali ve Afganistan gibi). BM'nin silahlı müdahale etmesi durumunda bu eyleminde NATO gibi bölgesel örgütlerle ortak hareket edilmesi bir alternatif olarak görülmektedir. Bu durum mevcut dünya düzeninde bir gerçeklik olmakla beraber uluslararası bağlamda sonradan meşruiyeti sorgulanır hâle gelebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden BM'nin içerisinde bulunduğu bu zaafiyeti gidermenin yolları aranmalıdır. Bu yollar, BM'nin siyasal bir örgüt vasfını ortadan kaldırarak aldığı ve uyguladığı kararları siyaset üstü, normatif bir anlayışla ve hukuk çerçevesinde yerine getirmesi ile sağlanabilecektir. Daimi üyelik statüsünün ve veto hakkının gözden geçirilerek, BM Sözleşmesinde de vurgulanan, her ülkenin egemenliğine ve eşitliğine saygılı bir zeminin sağlanması gerekmektedir. Ancak bu şartlarda uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasının gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SAVAŞI DÖNÜŞTÜRMEİ

3.1. Giriş

Askerî teknolojik gelişmelerdeki evrimsel sıçramalar, yüksek etkinlikteki silah sistemlerinin üretilmesine yönelik yeni açılımlara neden olmuştur. Gelişmeler bazen de çok yönlü tehditlerin etkisiyle yeni taktik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik amaca ya da uygulamaya özel araştırma-geliştirme (arge) çalışmaları ile gerçekleştirilmektedir. Böylece karşılıklı etkileşim içerisinde gelişen silah teknolojisi ve muharebe sahası taktik ihtiyaçları, uzun dönemde sivil uygulamalarda da dönüşüm yapabilecek öncü teknolojilerin keşfedilmesine neden olmuştur.

Askerî amaçlı teknolojik gelişmelerin savaşı dönüştürmesinin incelendiği bu bölümde, teknolojinin komuta kontrol üzerindeki etkisi, teknolojiye sahip olma ayrı başlıklar olarak incelenmiştir. Süreç, barutun kullanılmasından önceki ve sonraki dönem ile hava araçlarının kullanılması dönüm noktaları kabul edilerek ele alınmıştır. Teknoloji ve savaşın dönemsel süreci; tarihsel bir bakışla yapılan bir analizle, savaş nesilleri tanıtılmış ve profesyonel ordu düzenine geçiş, savaşın topyekûnleşmesi, soğuk savaş dönemi ve soğuk savaş sonrası dönem irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, teknolojik gelişmelere bağlı olarak yerleşen yeni savaş kavramları tanıtılmıştır.

3.2. Savunma Teknolojilerinin Gelişim Süreci

Amerikan iç savaşı esnasında demiryollarının, telgrafın ve yivli setli namlu ağzından dolan tüfeklerin kullanımı üç önemli teknolojik yenilik olarak savaşın dönüşümüne büyük etki etmiştir. Bu yeni tüfeklerin eski yivsiz setsiz tüfeklere göre uzun menzilli ve öldürücülüğünün yüksek olması yüzünden hat şeklindeki taarruz blokları taktiği bırakılmak zorunda kalmıştır. Bu gelişme ayrıca kısa menzilli

topçunun ve süvarinin etkisini azaltmıştır. Piyadenin ateş gücünün artması savunmayı cephe taarruzundan daha avantajlı hâle getirmiş ve yüksek ateş gücü karşısında örtü ve mevzilenmenin önemini daha belirgin hâle getirmiştir.

Elektrikli telgraftan önce kuryeler (haberci) haberleşme için kullanılırken; Amerikan İç Savaşı'nda çok daha hızlı ve uzun mesafeli telgraf haberleşmesi cepheler arasındaki haberleşmeyi etkin olarak sağlamıştır. Bu gelişme, merkezî emir komuta kabiliyetini ve birlikler arası koordinasyonu artırarak etkili stratejiler üretilmesini sağlamıştır. Demiryollarının ikmal için kullanılmaya başlanmasından önce birliklerin derinlikte manevra imkân ve kabiliyetleri oldukça kısıtlıydı. Bu imkân ile birlikler muharebe sahası yakınlarına fazla yorulmadan ulaşırken, taşınan malzemelerin intikallerde zarar görme olasılığı oldukça azalmıştır. Demiryolları takviye alma veya kuvvetlerin tahliyesini kolaylaştırdığı için savaşın uzamasına neden olmuş ve kısa zamanda kesin sonuç almak zorlaşmıştır.¹

Teknolojinin savaş taktiklerine etkisi o ana kadarki askerî tecrübelerin doğasını temelden değiştirmektedir. Ateş gücü ve tahkimat savaşı uzatıcı bir etki yapsa da, ana amaç şok tesiri ile kesin zafer kazanmaktır. Birinci Dünya Savaşı, hava gücü, motorize hareket kabiliyeti, yüksek ateş gücü, zırhlı platformlar ve elektronik haberleşme gibi yeni muharebe parametrelerinin ortaya çıkışına sahne olmuştur. İlerleyen yıllarda nükleer güç, tahrip edici hava gücü ve füzelerin ortaya çıkmasıyla karşı tarafı tamamıyla yok etmeyi hedefleyen topyekûn savaş konsepti önem kazanmıştır. Temelde yıpratma savaşı, ateş gücüne; manevra savaşı, hareket kabiliyetine dayanmaktadır. Her iki alanda da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Kitle haberleşme araçlarının gelişmesiyle devletin vatandaşlarının veya dünya kamuoyunun gözü önünde savaşa yönelik politik altyapıyı hazırlaması başka bir ifade ile kamuoyu oluşturması kolaylaşmıştır. Endüstriyel devrim açısından düşünüldüğünde savaşın anlaşılmasında ekonomik kısıtların politik olanlar kadar

---

¹ Richard D. Moorehead, "Technology and the American Civil War", Military Review, (2004), ss. 61-63.

önemli olduğu görülür. Modern topyekûn savaşlar, ülkelerin bütün kaynaklarının seferber edildiği politik ve askerî olduğu kadar temelde sahibi olduğu ekonomik kaynakların çatışmalarına dönüşmüştür. 21. yüzyıla doğru ise teknoloji, aşamalı olarak savaşan insan sayısını düşürmüş, hareket kabiliyeti, haberleşme, silah kapasiteleri, istihbarat faktörlerinin önemini oldukça artırmıştır. Savaşan kuvvetleri desteklemek, donatmak ve idame ettirmek için büyük kaynaklarla destekleme her zamankinden daha önemli hâle gelmiş ve karşı tarafın askerî ve sivil hedeflerini kapsayacak bir saldırı ile savaşa azminin kırılarak politik varlığının yok edilmesi ana amaç olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda endüstriyel seferberlik ve teknolojik ilerlemedeki yeni üretim teknikleri ile modern silah teçhizatın büyük miktarda ve hızlı olarak muharebe alanına sürülmesi; savaşın doğasını değiştiren ana etkenler olmuşlardır. Rüzgâra bağımlı olmayan metal gemilerin yapılması, denizaltıların kullanıma sokulması ve geniş alanların mayınlanması önemli deniz savaşı yenilikleridir. Almanlar su altından denizaltılarla, İngilizler ise su üstünden gemilerle üstünlük kurmuşlardır. Savaşta radar gibi yeni teknolojilerin ve konvoy türü uygulamalardaki gibi yeni taktiklerin kullanıma sokulması ile denizaltıların etkinliği kırılmaya çalışılmıştır. Buna karşılık Almanlar, kurt sürüsü gibi konvoylara eşzamanlı saldırı taktiklerini uygulamaya sokmuşlardır. Sayısal üstünlükten ziyade niteliksel üstünlüğün önemli olduğu muharebelerde açık bir şekilde kanıtlanmıştır. Modern savaşlarda hava keşfi önem kazanmıştır. 1915'e kadar hava savaşı yoktur ve bu konudaki kayıplar sadece mekanik uçak hatalarından kaynaklanmıştır. Daha sonra uçakların manevra performansı geliştirilince havada muharebe yapmak mümkün olmuştur.

Kara muharebelerinde makineli tüfek öldürme oranı ve menzili artmıştır. Makineli tüfeklerle statik mevzi muharebelerinde karşı tarafa büyük zayıf verdirilmiştir. Topçunun kullanımı, artan menzili, öldürücülüğü, atım hızı ve mühimmattaki gelişmeler muharebelerin gidişatına büyük etki etmiştir. Dikenli tellerle korunan mevziler gerekli hâle gelmiştir. Bu savaşta kimyasal silahlar kullanılmaya başlanmıştır. Bir yenilik olarak İngilizler statik mevzi muharebelerini

aşabilmek için tankları kullanıma sokmuşlardır. Tanklar başlangıçtaki mekanik arızalar, topçu atışlarına karşı zayıf olmaları ve mürettebatın içinde ancak 3-4 saat görev yapabilmesi gibi sebeplerle fazla etkili olamamışlardır. Bu savaşta demiryoluna ilave olarak lojistik destek açısından kamyonların kullanıma sokulması diğer önemli gelişmelerdendir.² Gerek kara, gerek deniz, gerekse hava araçlarındaki gelişmeler, 20. yüzyılın başından itibaren büyük ivme kazanmış, bilgisayar teknolojisinin de dâhil edilmesiyle günümüzde ve gelecekte de geliştirilmeye devam edecektir.

Muharebelerde kendilerini kanıtlamış silah sistemlerinin operasyonel gerçeklerle bağdaşmayan bazen moda hâline gelmiş askerî ve teknolojik yaklaşımlarla yok sayılmasının, uygulama alanı olan muharebe sahasında başarısız olma ihtimali yüksektir. Silah sistemleri gelişiminde, aşamalar hâlinde ihtiyaca göre gerçekleşen bir gelişim sürecinin daha başarılı sonuçlar verdiği görülmüştür. Ağ merkezli muharebe konsepti, gerekli önlemler alınmazsa, yağın veri bombardımanını süzebilecek ve düzenleyebilecek alt sistemler olmadan komuta mekanizmalarını kilitleyebilecek bir karmaşaya neden olabilecektir. Pahalı nokta vuruşlu bir mühimmatı, değersiz bir hedefe yönlendirmek; görevin maliyet etkinliği açısından başarısız olunması anlamına gelmektedir. Yüksek teknolojiye dayanan donanım, bazen az kuvvetle hasıma karşı çabuk bir askerî başarı kazandırsa da, işgal edilen ülkede uzun dönemli istikrarı sağlama ve yeniden yapılandırmada büyük kuvvetlerin gerekli olduğu gerçeğini değiştirememiştir.

3.3. Teknolojinin Komuta Kontrol Üzerindeki Etkisi

Şüphesiz savaşların sonucunu belirleyen en önemli etken komuta kontrol ya da sevk ve idaredir. Birliklerin yönetimi başka bir ifade ile komuta kontrol etkili bir liderlik gerektirmektedir. Teknolojik gelişmelerin sevk ve idareye etkisi giderek artmaktadır. Haberleşme sistemlerinin gelişmesi, istihbarat verilerinin çok kanaldan

² Trevor Wilson and Robin Prior, "Conflict Technology and the Impact of Industrialization: The Great War 1914-18", The Journal of Strategic Studies, 24: 3 (2001), ss. 128-157.

ve hızlı akması, komuta kontrol süreçlerini oldukça etkilemektedir. Hızlı bilgi akışı, komutanların mevcut durumu değerlendirmelerini ve harekât emrinin verilmesini hızlandırmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak ta; birliklerin reaksiyon süresi kısalmıştır. Komuta kontrol işlevi, gelişen haberleşme ve bilişim teknolojisi sayesinde; muharebe sahasında kararların üretilmesi hızlanmıştır.

Günümüzde bilgisayar ve algılayıcılarla bağlantılı ağlar üzerinden yürütülen savaşlar; muharebe alanlarından komuta karargahına çok sayıda ve hızlı bilginin aktığı, verilerin süratle güncellendiği yoğun bilgi akışının yaşandığı bir hâl almıştır.

3.4. Askerî Teknolojiye Sahip Olma

Bir ülkenin savunma sanayisini o ülkenin genel bilimsel ve endüstriyel gelişmişlik ortalamasının üzerine taşımak oldukça zordur. Silah sistemlerinin geliştirilmesi disiplinlerarası, pahalı bir araştırmayı gerektirmektedir. Örneğin bir robot savaşçı projesi; mekanik, elektrik/elektronik (veya mekatronik) ve bilgisayar mühendislikleri ile yapay zeka uygulamalarının entegrasyonunu kapsar. Günümüzde orta çaplı ülkeler belli alanlarda uzmanlaşmakta ve genel hedef olarak sistem entegrasyon kabiliyetine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Eğer bir malzeme veya altsistem uluslararası ortamda değişik üç dört bağımsız kaynaktan tedarik edilebiliyorsa, çok kritik bir teknolojiyi ihtiva etmediği anlamı çıkarılmalıdır. Silah tasarımında maliyet bağımsız bir değişken değildir. Sonuçta düşük maliyetli çözümler, bazen üstün performans kriterlerine karşı daha önemli olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; Bor karbür seramik veya titanyum zırh malzemeleri, zırhlı araç koruması açısından en iyi performansları vadetseler de maliyet açısından yaygın kullanımları hâlen mümkün olamamıştır.

Ülkeler, teknolojiyi diğer ülkelere farklı şekillerde alabilmektedirler. Barış dönemlerindeki satın alma ya da teknoloji transferleri bir tarafa bırakılırsa savaşlar; teknoloji aktarımı için bir ortam oluşturmuştur. 751 Talas Savaşı'nda galip taraf olan Araplar, aldıkları Çinli esirler arasındaki kağıt yapımçıları kullanarak bu esirleri

kağıt yapımını başlatmak üzere Semerkand'a getirmişlerdir. Farklı bir şekilde de 1543'te iki Portekizli serüvenci arkebüzlerle Japon'ya geldiklerinde Japonlar, ateşli silahla tanışmışlar ve tüfek teknolojisini geliştirerek 50 yıl kadar süre içerisinde dünyada en çok ve en iyi tüfeklere sahip hâle gelmişlerdir.³ Bu anlamda transfer edilen bir teknolojiye katma değer katmak önemlidir.

Tarihî arka planda teknolojik yeniliklerin en önemli itici faktörü savaşlar olmuştur. Askerî amaçlı teknolojik gelişmelerin ürünleri başka alanlara da aktararak uygulanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında uçak ve kamyon üretimine, İkinci dünya Savaşı'nda nükleer teknolojiye aktarılan kaynaklar; dev yatırımlara dönüşmüştür. Merkezî yönetimler, 19. yüzyılda Almanya ve Japonya'da teknolojik gelişmelerin artırılmasını sağlarken, Çin'de 1500'lerden sonra teknoloji yok edilmiştir.⁴ Her üç devlet, günümüze kadar olan dönemde özellikle askerî bakımdan irdelendiğinde gerek Almanya'nın gerekse Japonya'nın uluslararası sistemde göreceli olarak Çin'e göre daha etkili olduğu görülür. Ancak 21. yüzyılda Çin'in giderek etkinliğini artırdığını söylemek te yanlış olmayacaktır.

Askerî amaçlı teknoloji üretme çabaları her türlü desteğe sahip olsa da sonucunda yararlı bir ürün veremeyebilmektedir. Teknolojinin kolayca kontrol edilemez oluşu, kullanılan güvenilir bir sistemin yerine yenisinin aynı güvenilirlikte çalışamaz olması ihtimali, başarılı deney sonuçlarına rağmen sistem değişikliklerine ihtiyaç hissedilmeme durumu ve büyük harcamalar sonunda üretilen bir sistemin daha üstünü veya ucuzu ortaya çıktığında yürürlükten kalkması gibi sonuçlar; yeni teknoloji ürünlerinin başarısız olabildiği durumlardır. Teknoloji geliştirmede muhtemel başarısızlıklara rağmen, bir ülkenin millî savunma sanayisine sahip olması, yapabilme bilgisi veya yetisini (know-how) geliştirmesi, savunma amaçlı inovasyon imkânlarının sağlanması ile özgün savunma teknolojisini oluşturulması;

³ Jared Diomand, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, (çev. Ülker İnce), Ankara, Tubitak, 2004, ss. 329-331.

⁴Diomand, **Tüfek ...**, s. 322.

özgüven, caydırıcılık, pazarlama yoluyla uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirecektir.

3.5. Teknolojinin Savaşlara Etkisi

Teknolojik gelişmeler tarih boyunca yaşanan savaşların özelliklerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu gelişmelerin kullanılmaya başlanmasıyla, daha önceden kullanılan stratejik ve taktik savaş yöntemleri geçerliliğini kaybetmiştir. Devamlı değişim ve dinamik etkileşim olguları, günümüz çok katmanlı karmaşık muharebe sahasını, denge kavramından daha iyi ifade etmektedir. Silahlı kuvvetlerin dönüşümü, dengeli bir şekilde mevcut hâlihazırdaki tehditleri göz önünde tutarak gelecek tehditlere ve fırsatlara yoğunlaşmayı içermektedir. Sadece uyum sağlama kapasitesi yüksek kuvvetler, organizasyonel ataleti yenip, bu dinamik ortamda değişik askerî ihtiyaçlara yenilikçi cevaplar üretebileceklerdir. İnsan-teknoloji arayüzü, muharebelerde teknolojiden tam olarak faydalanılabilmesi için etkin bir şekilde çözümlenmesi gereken bir konudur.

Modern karmaşık muharebe sahasında geçerli yaklaşımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tehdite dayalı savunma planlamasından mevcut kabiliyetlere dayalı inisiyatif alıcı bir planlamaya geçilmelidir.
- Muharebeye yönelik askerî teknolojiye söz sahibi olabilmek için, yeterli finansal bütçeler ile rekabetçi millî bir endüstriyel sektör, ileri araştırma laboratuvarları ve yaygın eğitim altyapısı oluşturulmalı ve uzman akademik kadrolar yetiştirilmelidir. Bu konularda uzun soluklu politikalar oluşturulmalı ve kararlılıkla takip edilmelidir.
- Ateş gücü yüksek, haberleşme, ulaşım ve bilgi teknolojilerini iyi kullanan bir manevra kuvvet yapısı tesis edilmelidir.
- Ateş gücü ve manevranın hâkim olduğu kinetik savaş ortamının kurallarının, bilgi teknolojilerin etkin olduğu ve ağ merkezli olarak icra edilen savaşlarda tam olarak geçerliliğinin olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

- Dönüşüm, yeni konseptlerle modern silah teknolojilerini kaynaştırarak var olan kabiliyetleri genişletmeyi içermelidir.
- Yönlendirilmiş enerji silahları, elektronik savaş, uzaya konuşlu silah sistemleri, toksik ve psikolojik saldırılar, dezenformasyon ve bilgi kirliliği gibi tehditler çeşitlenmekte ve güçlenmektedir. Bu konularda birliklerin bekası için artan bir çaba vardır. Aynı zamanda aldatma ve gizlenme daha da önem kazanmaktadır.⁵
- Nano teknoloji tabanlı çalışmalar artan bir hızla gelişim göstermektedir. Bu durum silah sistem tasarımcılarının ürünlerinin kısa sürede demode olma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden gelişim sürecinde yeni, hızlı test tekniklerinin uygulanması zorunlu olmaktadır.
- Yoğun araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucunda belli bir askerî operasyonel ihtiyaca yönelik birden çok yeni teknoloji pazara çıkmaktadır. Ancak bunlardan hangisinin gelecek vadettiğini vakit kaybetmeden anlamak ve değerlendirmek, bütün bu belirsizlikler arasında en iyi sistem konfigürasyon tahminini yaparak üstün performanslı rekabetçi ürünleri zamanında sunabilmek için şarttır.
- Esneklik sağlayan açık mimari tasarım yaklaşımı günümüz silah sistemleri üretiminde temel bir düşünce hâline gelmiştir.⁶
- Yüksek teknolojiyi benimseme ve muharebe sahası taktikleri açısından bunu özümseme askerî personelde sağlam bir bilgi birikimini gerektirmektedir.
- Gelişmiş medya teknolojisi, hasım devletin kamuoyunu değişik ortamlarda yapılacak yayınlarla etkileme şansını sunmaktadır.
- İnternet ve medyanın yaygın kullanımı, kolaylaşan küresel ulaşım imkânları bir kültürel bloklar arasında bir başka çeşit mücadele boyutu yaratabilmektedir.
- Sayılar, boyut ve kütle, günümüz muharebe sahasında unsurlar arası bağlanabilirlik, hızlı karar verebilme ve çeviklik karşısında daha az önemi haiz bir görüntü çizmektedir.⁷

⁵ Ivan Nikolayevich Vorobyov, "Improvement of the Structure and Organization of Combined-Arms Units", **Military Thought**, (2004), ss. 163-171.

⁶ John McHale, "ManTech Uses Snergy Board for vivid Pointer Radar Processing System", **Military and Aerospace**, 14: 1 (2003), ss. 3-4.

Belirgin bir cephe hattının olmadığı doğrusal olmayan muharebe sahasında, değişik sınıfları bünyesinde barındıran esnek, bağımsız ve mobil görev kuvvetlerinin kullanımı, gelecekteki savaşlarda gittikçe yaygınlaşacaktır. Ülkelerin ekonomik potansiyelleri, kazanan tarafın belirlenmesinde, askerlerinin eğitiminden donatılmalarına kadar tüm safhalar için en önemli faktörlerdendir. Gelecekteki savaşlarda, bağımsız hareket edebilen bu birliklerin farklı görevlerin gerektirdiği özelliklere sahip olmaları ülkelerin gücüyle orantılı olacaktır.

Klasik askerî yaklaşımların oldukça zayıf bir düşman karşısında bile başarısız olabilmeleri mümkündür. Bu durumda zayıf düşman, kuvvetli olduğu sahalarda mücadeleye girmektense, kuvvetli tarafın temel direnç unsurlarını asimetrik yöntemlerle zayıflatmaya çalışabilecektir. Uydusavar silahları, balistik füzelerle beraber KİS, teröristlerin canlı bomba eylemleri, meskûn mahal muharebelerinde düşük yoğunluklu savaş, bu yöntemlere örnekler olarak verilebilmektedir. Asimetrik muharebe koşulları ve terörizme karşı uzun vadeli savaş, silah sistemlerinde kendine özgü teknolojik ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Ülke içi güvenlik açısından havaalanı, liman ve gümrük kapılarında normal işleyişi sekteye uğratmadan taramayı yapabilecek uzaktan algılama gibi teknolojilerde önemli gelişmeler beklenmektedir.

Teknoloji ve iyi teçhizat, sıradan bir eri bile geçmişin iyi bir keskin nişancısı kadar etkin kılabilir. Piyade için tehlike ve fiziksel dayanıklılık dışında herşey, yüksek teknoloji ile daha öldürücü ve etkin olacak şekilde değişmektedir. Eskinin piyadesi muharebe sahasında bir bakıma kolay harcanabilen bir unsur iken; günümüzün piyadesi iyi eğitilmiş, uzmanlaşmış etkili bir savaşçı hâline gelmiştir. Modern orduların personel kayıpları günümüzde; eski savaşlardakine göre oldukça azalmıştır.⁸ Zayıflığın azalmasında yüksek teknoloji ve eğitimin önemi daha da artmıştır.

⁷ Christopher Flaherty, "The Relevance of the US Transformation Paradigm for the Australian Defense Forces", **Defense and Security Analysis**, 19: 3 (2003), ss. 219-240.

⁸ Eliot A Cohen, "Change and Transformation in Military Affairs", **The Journal of Strategic Studies**, 27: 3 (2004), ss. 395-407.

Müteakip incelemede savaşa yönelik teknolojinin gelişimine dair dönemsel incelemeye yer verilmiştir. Süreç, baruttan önceki dönem, barutun kullanıldığı dönem ve hava araçlarının kullanıldığı dönemler olarak ele alınmıştır.

3.5.1. Barutun Kullanılmasından Önceki Dönem

Millattan önce (MÖ) 5000 yılına kadar götürülebilecek bu dönemde tarıma dayalı kentsel yaşamın oluşmaya başladığı kabul edilmektedir. Daha sonraları bulunan bronz, savaş için devrim olarak görülmektedir. Bu dönemde balta, zırh, başlık, yay, tekerlek ve savaş arabası önemli buluşlardır. MÖ 2700 yıllarında Sümerlerin ve Mısırlıların dünyadaki ilk düzenli orduya sahip oldukları tespit edilmiştir. Analizi yapılan en eski savaş, Thucydides tarafından MÖ 5. yüzyılda incelenen Peleponnes Savaşlarıdır.⁹ Düzenli askere alma sistemi, destek veren milleti ve ordusuyla yayılmacı bir siyaset güden Atina ile Sparta arasında yaşanan bu savaşta, karada güçlü olan Spartalılar denizde güçlü olan Atinalıları yenmişlerdir. Yıpranan tarafların yerine Makedonya uygarlığı yükselişe geçmiştir.

Tarihçilere göre muvazzaf askerlik sistemini ilk başlatan Asurlulardır ve Romalılar bu sistemi yasal düzenlemelerle daha da ileriye götürmüşlerdir. Roma ordusu daha güçlü olmasına rağmen, MÖ 216'da Kanne Meydan Savaşında Anibal'in ordusuna yenilmiştir. Roma, daha sonraki savaşlarda Kartaca'yı yenmiş ve Akdeniz'e egemen olmuştur. Cumhuriyetle yönetilen bir devlet olarak Roma, merkezde bir takım siyasi karışıklıklar, iç savaşlar yaşamış ve karışıklıklar imparatorluk sistemiyle aşılmıştır.¹⁰ Sahip olduğu teknolojik seviye, eğitimi, disiplini ve sayısal üstünlüğü nedeniyle; döneminde Avrupa'da Roma ordusunu yenebilecek

---

⁹ Haldun Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004, s. 66.

¹⁰ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, (çev. Füsün Doruker), İstanbul, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, s. 10.

seviyede bir ordu bulunmamaktaydı. Ancak daha sonraları Roma ordusunun hantal piyadesine karşı Avrupa dışından gelen Gotların hafif süvarileri Roma ordusuna, 378 yılında Edirne’de ağır bir yenilgi yaşatmışlardır. Bundan sonraki dönemde Roma, piyade lejyonlar yerine süvariye önem vermiştir. Piyadenin süvari karşısında yenilgisi Roma İmparatorluğunu da siyasi olarak ortadan kaldırmıştır.

1340 tarihine kadar ateşli silahların çoğu Avrupa’da bilinmezken, tesadüfen İspanya’da bulunan ve İspanyolarla Araplar arasındaki Tarifa Savaşı’nda Arapların kullandıkları toplardan etkilenen Derby ve Salisbury kontları, barut ve topu İngiliz ordusuna tanıtmışlar¹¹ ve bu gelişmeyi hemen benimseyen İngiliz ordusu, altı yıl sonra Crecy Savaşı’nda Fransızlara karşı kullanmıştır.¹²

Süvarinin piyade karşısında üstünlüğü Birinci Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. İspanyolların atlar, çelik silahlar ve zırhlar sayesinde metal hiçbir şeyleri olmayan İnkalar karşısında zafer kazanmaları şarşırtıcı değildir. İnkaların İspanya’yı feth etmesi yerine İspanyolların Cajamarca’ya gitmesinin nedenini İspanyolların deniz üstünlüğünde aramak gerekir. İspanyollardaki çakmaklı tüfeklerin yeniden doldurulma ve ateşlenmesinin güç olması nedeniyle ateş gücü olarak etkisi olmamakla birlikte ateşlendiklerindeki İnkalar üzerindeki psikolojik etki büyük olmuştur. Ayrıca, İspanyolların bilgi üstünlüğü, ve yerlilerin kolay kandırılabilmesi gibi durumlar, İspanyollara zafer getirmiştir.¹³ Bu mücadelelerde, teknolojik üstünlüğün etkisi açıkça görülmektedir.

Batının Yeni Dünya Üzerindeki galibiyetinin bir başka sebebi olarak ta; Avrasya’da görülen bulaşıcı hastalıklara karşı Yeni Dünya insanın bağışıklığının

¹¹ Prof. Dr. Ahmad Y. Al-Hassan, “Transfer of Islamic Technology to The West”, **Foundation For Science and Civilisation**, Manchester, FSTC, 2006, 625, s. 5.

¹² Diomand, **Tüfek ...**, s. 320.

¹³ Diomand, **Tüfek ...**, s. 88.

olmadığı görülmüştür. Keşfedilen yeni topraklardaki insanları etkileyen bulaşıcı hastalıklar, Avrupalı istilacıların işini kolaylaştırmıştır.

3.5.2. Barutun Kullanılması

Küçük kalibreli silahların savaşlarda kullanılması ilk olarak 14. yüzyılda Avrupa'da görülmüştür. Bu silahlar, 15. yüzyılda İtalyan devletleri arasında yapılan savaşların çoğunda büyük önem kazanmışlardır. Yayların yerini süratle ateşli silahlar almış ve bu durum diğer devletlerde de hızla yayılmıştır. İlk ateşli silahların performansı göreceli olarak oldukça kötüydü. İyi bir okçu 200 m mesafeye dakikada 10 isabetli ok gönderebilirken 16. yüzyıl başında bir ateşli silahın (arkebüz) doldurulması birkaç dakika alabiliyor ve bu silahın etkili menzili 100 m civarındaydı.¹⁴

Ortaçağ Avrupa'sında, İtalya'daki zengin şehirlerin kiralık ordular kullanması; savunma işini bir tür kazanç yolu hâline dönüştürmüştür. Bu oluşum savaşları bir spor müsabakası ya da oyun hâline getirmiştir. Bu dönemde prenslikler isteklerini zorla kabul ettiremedikleri için diplomasi ve hukuk ön plana çıkmaya başlamıştır.¹⁵ Asıl işleri savaşmak olduğu halde savaşmayan kiralık orduların bu durumundan dolayı Machiavelli zorunlu askerliği savunmuştur. Machiavelli, savaşı oyun olmaktan çıkararak anayasal, ekonomik ve siyasal amaçlarla bütünleştirmiş ve ahlaki değerlerden soyutlamıştır.¹⁶ 17. yüzyıldan itibaren de ordular millîleşmeye başlamıştır.

1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethi sırasında büyük topların kullanılması savaşlarda büyük bir değişim yaşanmasına ve yeni bir çağın

¹⁴ Diomand, **Tüfek ...**, s. 90.

¹⁵ J. F. C. Fuller, **The Conduct of War 1789-1961**, Rochester, Eyre&Spottiswoode Publishers, 1961, s. 20.

¹⁶ Yalçinkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 79.

başlamasına neden olmuştur. Yakın Çağ olarak bilinen bu dönemle modern savaş dönemi başlamıştır. 1500'lü yıllarda Avrupalı kâşifler, dünyadaki halklar arasında teknoloji ve siyasal örgütlenme bakımından büyük farklar olduğunu gördükçe, bu farklılıkların doğuştan gelme yeteneklerle ilgili olduğunu düşünmüşlerdir. Darwin'in kuramı ortaya çıkınca ilkel halkların insan soyunun evrimine ait kalıntılar olduğunu, daha sonra da genetik olarak Avrupalıların, Afrikalılardan ve Avustralya yerlilerinden daha zeki olduklarını düşünmüşlerdir.¹⁷ Bu üstün görme anlayışı Batılıların, savaşları diğer kıtalara da yaymaları için bir özgüven oluşturmuştur.

1550'lerde tüfeğin kullanılmaya başlamasıyla, kullanılan mermiyle daha hızlı doldurulan silahların ateş gücü oldukça yüksekti. Tüfekli askerler zaman içerisinde önem kazanarak, enli kılıç ya da balta ve kargının ortadan kaybolmasına neden olmuşlardır. Ancak mızraklı askerler varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Tüfeklerin doldurulması uzun süre aldığından tüfekli askerleri mızraklı askerler korumuştur. Tüfekli askerlerin sıralar halinde dizilip ateş etmesi diğer sıranın ateşi devam ettirmesi şeklinde yaşanan yayılım ateşi tekniği Hollandalılar tarafından geliştirilen önemli bir tekniktir. Yayılım ateşinin gelişmesi, savaş taktiklerinin üzerinde dönüştürücü etki yapmıştır.

1600'lü yıllara gelindiğinde, disiplinli ve güçlü Osmanlı ordusu Avrupa'da büyük zaferler kazanmıştır. 16. ve 19. yüzyıllar arasında Batı'nın yükselişinde askerî yenilikleri anlattığı kitabının önsözünde Parker, 1620'lere kadar Hollanda ordusunun hareket halindeyken tüfekte yayılım ateş açma tekniğini kullanmadığını ve 1605 yılına ait ve Macaristan'daki savaşı anlatan tarihî bir belgede Osmanlı askerlerinin Batı'da üç yüz yıl kullanılacak bu tekniği uygulamasını şaşırarak ifade eder.¹⁸ Yayılım ateşi tekniği ile hem ateş gücü artırılmış hem de maruz kalan tarafın yayılarak kuvvetlerini dağıtmak zorunda bırakmıştır. Bu tekniğe kadar 1 km

---

¹⁷ Diomand, **Tüfek ...**, s. 8.

¹⁸ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**", (çev. Tuncay Zorlu), İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s.VIII.

genişliğinde olan savaş cephesinde 10 bin civarında asker bulunmaktaydı. Bu durum ise yaylım ateş karşısında büyük kayıp vermek demektir. Sonuçta teknolojik bir ürün olan tüfeğin taktik kullanımını etkileyen yaylım ateş tekniği, muharebe tertiplenmesini oldukça değiştirmiştir.

1616'da Siegen'de altı aylık askerî eğitim veren bir akademi açılmıştır. Buradaki eğitim Hollanda'daki savaş uygulamalarını esas almıştır. Bu dönemde Hollanda, askerî teknikler bakımından ileridedir. Geleneksel olarak mızrak kullanan İsviçre ordusu da 1628'de daha küçük birimlere ayrılmış ancak ateş gücü yüksek Hollanda tarzı organizasyona geçmiştir. İsveç askerî sisteminin üstünlüğü 1650'lerde kendisini göstermiştir. Parker, bunda kullanılan kalibreleri standardize (24, 12 ve 3 libre) edilmiş sahra topu sayısının fazlalığının, Hollanda ordusunun savunma amaçlı kullandığı karşı yürüyüş yöntemini, İsveç ordusunun taaruz için kullanması ve ilerleyişin yaylım ateşle ölüncüye ya da zafer kazanılıncaya kadar sürdürülmesine, silahlarının doldurulma süratinin artırılarak altı sıranın yaylım ateş için yeterli olmasına ve İsveç süvarilerinin tabanca ve kısa saplı tüfekle çatışmaya girmek yerine kılıçlarıyla hücum konusunda da eğitilmiş olmalarını görmektedir.¹⁹

Bu dönemde Avrupa'da savaşların dönüşümünde topçuluğun nitelik ve nicelik olarak gelişmesi, kaleleri dönüştürmüştür. Ayrıca ateş gücünün artması ve buna duyulan güven, süvari birliklerinin bir süreliğine de olsa piyadenin gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Bu değişimler orduların kullandığı taktik düzenleri değiştirmiştir. Bu dönemde İngilizler, üstünlüklerini askerî devrimin gerisinde kalan İrlanda ve İskoçya'daki savaşlarda kullanmışlardır. Bu dönemde Rusya'da askerî devrimin yavaş geliştiğini ifade etmek de doğru olacaktır. Avrupa ordularının sayıca kalabalıklaşması onların celbi, sevki ve beslenmeleri konularında ciddi sıkıntılar yaratmıştır. O dönemdeki Avrupa'da yaşanan sefalet, açlık çeken insanlar için orduya katılmak, bir çare olarak görülmüştür.

---

¹⁹ Parker, **Askeri Devrim**, ss. 31-32.

Bu dönem, uzun yıllar süren kara savaşların da etkisiyle donanmalar gelişmiştir. Savaşlar, denizlerde ve denizaşırı memleketlerde de iktidar ve nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. 15. yüzyıl sonlarında, ağızdan dolma bronz toplar, gemilerdeki dövme demirden yapılan kuyruktan dolma toplarla birleşmiştir. Bunların yerleştirilmesi için gemilerin bordalarında, çeşitli seviyelerde top lombarları açılmıştır. Bu gelişme deniz savaşlarını değiştiren önemli bir gelişmedir.

1650'ye gelindiğinde Batı, dört farklı bölgede askerî üstünlüğü kabul ettirmiştir. Bunlar: Orta ve Kuzeydoğu Amerika, Sibiryâ, Aşağı-Sahra Afrikası'dır. Bu bölgelerdeki toplumlar farklı karakteristiğe sahip ancak maruz kaldıkları işgal, Batı işgalidir. Konuyla ilgili olarak bir sömürge valisi olan Roger Williams "yerlilerin savaş yöntemlerinin zalim Avrupalılarınkine nispetle çok daha az kanlı ve vahşi olduğunu"²⁰ ifade etmiştir.

Kurulduktan sonra giderek büyüyen ve önemli bir askerî güç hâline gelen Osmanlı Devleti'nin askerî üstünlüğü tartışılmazdır. Çağının teknoloji ürünü silahlarından başarılı bir şekilde istifade ettiği görülmektedir. Elle kullanılan silahlar, sahra ve kuşatma topları başarılı bir şekilde geliştirilmiştir. Parker'a göre daha sonraları Osmanlı ordusunun eksik kaldığı durumlar şunlardır: Birinci olarak; geniş insan potansiyeli, doğal kaynaklarına rağmen, 1602'de Macaristan'daki bir Türk komutan; birliklerinin artık hıristiyan düşmanlarının silah gücüne yetişememesinden yakınmıştır. İkinci olarak; Viyana kuşatmasındaki başarısızlığı Parker; Osmanlıların kuşatma kampını takviye edememelerine, kuşatmalarda bir standart olarak birisi kuşatılan şehre karşı diğeri dışarıdan bu şehre gelebilecek yardıma karşı ikili kuşatma tahkimatı inşa edilmemesi olarak görür. Üçüncü olarak ta; Türklerin, (17. yüzyıldan sonra) Batılı bir silahın farklı bir şekilde kullanılmasında yaratıcı olmadıklarını düşünür. 18. yüzyılda bile Avusturyalı rakipleri Türklerin hâlâ iki yüz elli sene önceki Muhteşem Süleyman dönemindeki gibi savaştığını ifade eder.²¹ Parker'ın bu

²⁰ Parker, **Askeri Devrim ...**, s. 217.

²¹ Parker, **Askeri Devrim ...**, ss. 228-229.

değerlendirmelerine rağmen; gerileme sürecindeki Osmanlı ordusu, bahsedilen dönemde bile dünyanın en önemli birkaç askerî gücünden birisidir. Devletin gücü ile dönemin teknolojik, stratejik yeniliklerine sahip olmak ve bunları içselleştirerek başarılı bir şekilde kullanması arasında karşılıklı bir ilişki olduğu açıktır.

Otuz Yıl Savaşlarından sonra yapılan (1648) Westphalia Antlaşması, Avrupa'da Roma İmparatorluğuna bağlı devletleri bağımsız birer devlet haline getirmiştir. Bu antlaşmayla Avrupa'da kendi egemenliklerine saygılı bir Avrupa sistemi oluşturmuştur. 1683'te Osmanlıların Viyana kuşatmasına karşı yapılan savunma, Avrupa'da yeni bir haçlı ruhu yaratmıştır. Bu olaydan sonra da Avrupa'da dinî amaçlı bir savaş yaşanmadığı iddia edilse de; 20. yüzyılda Avrupa'nın ortasında yaşanan Bosna trajedisinin yaşanmasında din faktörünün rol oynamadığını düşünmek yanlış olacaktır.

18. yüzyıla gelindiğinde Prusya hükümdarı II. Frederik'in askerî alandaki yeniliklerinden bahsedilmelidir. II. Frederik'in savaşları millî olmaktan çok hanedan savaşları niteliğindedir ve strateji olarak düşmanın imhası yerine yıpratılmasını benimsemiştir. Döneminde tüfek namluları kısaltılmış ve eğitim süresi artırılmıştır. Tüfekçileri üç sıralı safla bile yaylım ateşle ilerlemeye yetecek süratleydi. Ayrıca hafif piyade ve hafif süvariye etkili bir şekilde kullanılmıştır.²² Avusturya Veraset Savaşları'nda (1740-1748) büyük orduların bölük olarak isimlendirilen küçük birimlere ayrılması önemli bir değişiklik olmuştur.

1841'deki İngiltere-Çin Afyon Savaşında Kanton'a gitmek üzere yola çıkan iki topu bulunan Nemesis buharlı gemisi bir gün içerisinde dokuz yelkenli gemiyi, beş kaleyi, iki askerî karakolu ve sahil bataryasını yok etmiştir. Bu başarı çağdaş savaş makineleri karşısında bariz bir teknolojik üstünlüğün sonucudur. Buharlı gemilere sahip Rusya, benzer şekilde, 1853'te Sinop'taki Türk donanmasını yok etmiştir.²³

²² Parker, **Askeri Devrim ...**, s. 276.

²³ Parker, **Askeri Devrim ...**, s. 282.

19. yüzyıl başlarında gerçekleşen çatışmalarda piyade unsurlarının üç-dört sıra olarak hat şeklindeki bloklar hâlinde birbirlerine yaklaşp karşılıklı toplu olarak piyade tüfeği ateşleriyle savaşmaları, günümüzün muharebe şartları düşünüldüğünde anlamsız bir hareket tarzı olarak değerlendirilebilir. Ancak makineli tüfeklerin olmadığı, her atışta bilye ve barutun silaha doldurulması nedeniyle piyade tüfeklerinin atım süratlerinin düşük olduğu, askerlerin genelde eğitimsiz olduğu, telsiz haberleşmesi gibi etkin komuta kontrol vasıtalarının bulunmadığı muharebe şartlarının göz önüne alındığı bir değerlendirmede, o zamanki taktiklerin dayandığı mantığın kendi içinde bir tutarlığı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer şekilde iki yüzyıl sonra bugünün muharebe sahası taktiklerinin aynı bakış açısı ile muhtemelen tuhaf bulunabileceği öngörüsü abartılmış bir değerlendirme olmaz. Muharebe sahasında bu kadar köklü farklılaşmalara neden olan ana değişken silah sistemleri teknolojisidir. Silah sistemlerinin yetenekleri, muharebe sahasında uygulanacak taktikleri büyük oranda belirlemektedir. Sonuçta her devirde başarılı bir komutan olmanın temel şartı, en güncel ve etkili silah teknolojisini iyi takip edip, silah sistemlerine olan yansımalarını yaratıcı ve doğru bir şekilde muharebe sahasında uygulayabilmek olacaktır.

3.5.3. Hava Araçlarının Etkisi

Şavaştta kara ve denizden sonra semaların kullanılması ilk kez 1794'te olmuştur. Fransız ordularının balonla Hollanda ve Avusturya ordularına karşı yaptıkları gözetleme bu alanda bir ilk olarak kabul edilmektedir. Savaş uçaklarının ortaya çıkmasıyla önemini kaybeden balonlar, 1944'te Japonlar tarafından kullanılmıştır. 9000 adet bomba yüklü insansız balon Kuzey Amerika sahillerindeki ormanları yakmak için kullanılmıştır.²⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde geliştirilen uçaklar, savaşın siper savaşına dönüştüğü düşünüldüğünde, tanklarla birlikte girilen bu çıkmazı çözmüşlerdir. İki dünya savaşı arasında gelişen savaş uçakları personel

²⁴ Yalçınkaya, *Devletlerin Dış Politika ...*, s. 100.

taşıyabilir, bombardıman yapabilir hâle gelmiştir. Almanların yıldırım harbindeki tankların önemi kadar; Avrupa ve Pasifik'te hava kuvvetleri o kadar önemli ve belirleyici olmuştur.

1991 Körfez Savaşı, hava kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetleri konusunda gelinen nokta hakkında önemli bilgi vermiştir. Kullanılan hayalet uçaklar, günümüz teknolojisiyle radar izlemesini imkânsızlaştırmakta, gece görüş sistemleri gece harekâtını kolaylaştırmakta ve havadan yakıt ikmali ile menzil kısıtlaması ortadan kalkmaktadır. Bu savaşta ayrıntılı planlama ve yüksek teknoloji kara kuvvetlerinin işini azaltmıştır. Ancak hava gücünün gelişmesi düşman birliklerinin yok edilmesi veya şehir ya da ülkelerin feth edilmesi yeter koşul olmadığı yine bu savaşta bir kez daha görülmüştür.

20. yüzyılda kullanılmaya başlanan ve günümüzde en güçlü savaş makinesi olarak nitelendirilen uçak gemileri; dünyanın herhangi bir yerine mesafe tanımaz hareket yeteneğine, savunma sistemleriyle kendi korumasını büyük oranda gerçekleştirebilecek ve üstün hava gücüyle zafer kazanabilecek imkân ve kabiliyete sahiptirler. ABD'ye ait bir uçak gemisinin hava gücünün dünyadaki ülkelerin %70'inden fazlasının sahip olduğu hava gücünden üstün olduğu bilinmektedir. Uçak gemilerinin dikey kalkış ve iniş yapabilen savaş uçağı teknolojisiyle de gelecekte boyutlarının küçüleceğı ancak hareket kabiliyetlerinin artacağı değerlendirilmektedir.

İnsansız hava araçlarından uydu sistemlerine kadar; keşif ve gözetlemenin hava araçlarıyla yapılması, geniş bir alanda hızlı bir kontrol imkânı yaratmıştır. Günümüzde internet üzerinden ücretsiz olarak indirilebilen programların sağladığı istenilen irtifada dünyanın her bölgesinin normal bir vatandaşın bile görüntüleyebilmesi,²⁵ gözetlemeyi haber alma maksatlı olarak profesyonelce yapanların nasıl bir imkâna sahip olabileceğı konusunda fikir vermektedir. Askerî birliklerin dış duvarlarında durmak, birliğin uzaktan fotoğrafını çekmek istihbarata

---

²⁵ Google Earth, 23 Temmuz 2007, <<http://earth.google.com/>> .

karşı koyma anlamında önemli yaptırımları olan konular iken, günümüzde uydudan ayrıntılı görüntü alınması sıradan bir vatandaş için bile kolay hâle gelmiştir.

3.5.4. Kitle İmha Silahları

Savaşın dönüşümüne önemli etkisi olan kitle imha silahları (KİS, Weapons of Mass Destruction), büyük miktarda ölümlere sebep olabilecek silahlar için kullanılmaktadır. KİS ifadesiyle nükleer, biyolojik, ve kimyasal silahlar kastedilmektedir. Bu bölümde KİS'ler çeşitli boyutlarıyla ele alınarak incelenmiştir.

KİS ifadesi ilk olarak 1937'de İspanya'nın Guernica kentinin Naziler tarafından uğradığı hava saldırısı için kullanılmıştır. 2003'te de ABD tarafından Irak'ın işgali için sebep olarak gösterilmiştir. Bu iddianın daha sonra Irak'ta hiç KİS bulunmamasıyla doğru olmadığı, işgale bir gerekçe olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda, bir kimyasal silah olan hardal gazı yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu gaz insanlarda büyük acı veren hasarlara yol açmaktadır. Ancak çatışmanın sonucunu çok da etkilememiştir. Batılı güçlerin buradan çıkardığı sonuçlardan birisi, kimyasal savaşın karşılıklı olarak reddedilmesinin herkesin iyiliğine olacağıdır. Bunu amaçlayan bir uluslararası antlaşma imzalanmış ve gerçekten de İkinci Dünya Savaşı'nda bu antlaşmaya büyük oranda uyulmuştur.

Dünya, İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri ile Müttefik Devletler arasında, sonunda atom bombasının üretilmesine yol açacak bir yarışa tanık olmuştur. Bilindiği gibi, bu yarış ABD kazanmıştır ve bombayı Almanya'ya değil, Japonya'ya karşı kullanmıştır. Savaş boyunca, kimyasal ve biyolojik silahlar üzerine de yoğun araştırmalar yapılmıştır. 1945'te ABD nükleer silah sahibi tek ülke iken, kimyasal ve biyolojik silahlar üzerine de oldukça büyük tecrübeye sahipti. ABD nükleer silah teknolojisi hakkındaki birikimini yakın müttefiği İngiltere'yle paylaşmış ancak diğer ülkelerin nükleer silah sahibi olmasını engellemeye çalışmıştır. İkinci Dünya savaşı sonunda ABD'nin başlıca askerî rakibi Sovyetler Birliği önce bir atom bombası, sonra da bir hidrojen bombası yapmakta zaman

kaybetmemiştir. 1949'a gelindiğinde Soğuk Savaş'ın her iki tarafının da elinde nükleer silahlar vardı. "Bir savaş riskine iki tarafın da girmeyeceği; çünkü diğer tarafın cevabının korkunç olacağı" düşüncesinden, karşılıklı caydırıcılıktan söz edilmeye başlanmıştır. Bu analizin geçerli olup olmadığı bir yana, ABD'nin başka bir nükleer gücün ortaya çıkmasını önleme çabalarına rağmen; nükleer güç olmadan ciddiye alınmayacakları düşüncesiyle, önce Fransa sonra da Çin nükleer silah üretmeyi başarmıştır.

ABD, beş ülkenin nükleer güç olması gerçeğini kabullenmiş ve faaliyetlerini yayılma sürecini burada durdurmaya yoğunlaştırmıştır. Ancak Hindistan da nükleer silaha sahip olmayı başarmıştır. Başka ülkeler de nükleer silah edinme çabalarına girişmiştir. İsrail, Güney Afrika, Brezilya ve Arjantin, Kuzey Kore ve belki Japonya'nın, Müslüman dünyada ise Pakistan, İran, Libya ve Cezayir'in, nükleer kapasiteye eriştikleri ya da erişmekte oldukları düşünülmektedir. Günümüzde nükleer çalışmalarını artıran İran'ın bu çabaları özellikle ABD ve İsrail tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır. Bu konu dördüncü bölümde incelenmiştir. Bölümün bundan sonraki başlıklarında KİS kullanımının geleceği, kronolojisi, genel nitelikleri, sahip olan ülkeler ve ilgili uluslararası sözleşmeler ele alınmıştır.

3.5.4.1. Geleceği

KİS, 1945'ten bu yana tüm dünyada büyük bir hızla yayılmaktadır. ABD ve diğer Batılı güçleri de bu alanda kendi silah stoklarını artırmaya ve onları geliştirmeye ara vermemişlerdir. Diğer yandan, bu alandaki büyümenin (hem coğrafi açıdan hem de silahların hasar gücü açısından) önümüzdeki yıllarda ortadan kalkacağına ya da yavaşlayacağına inanmak çok ta mümkün görülmemektedir. Bu duruma bir çözüm bulmak kolay değildir. ABD hükümetinin bu tür silahlar edinmemeleri yolunda başka hükümetler üstünde uyguladığı baskı, yaygınlaşma sürecini yavaşlatsa da süreci durduramamaktadır. Üstelik yıllar geçtikçe, ABD'nin baskısının ülkelere göre farklılık gösterdiği başka bir ifade ile çifte standart uyguladığı görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminin iki süper güç arasındaki “nükleer denge” artık yoktur. O dönemin kalıntısı olan ABD-Rusya ilişkilerinde olumlu bir noktaya varılmış durumda olmakla beraber; tarafların güç gösterileri halen yaşanmaktadır. ABD ile Rusya, yaptıkları müzakerelerin sonunda, nükleer silahların sayısının azaltılmasını kararlaştırmışlardır.

KİS, geleceğin savaşlarında açık fark yaratacak nitelikte silahlardır. Bu gerçek te; teknolojinin savaşı dönüştürdüğü argümanını desteklemektedir. Diğer ülkelerin, nükleer silahlara sahip olmaları konusunda ABD'nin zor kullanma tehdidi ve ahlaki argümanları kullandığı görülmektedir. ABD kendi ve dünya kamuoyunu; kendisi de dahil Batılı devletlerin bu silahları sorumlu bir biçimde, yani ancak son çare olarak kullanacağı, fakat diğer devletlerin, bu silahları ABD'ye ya da birbirlerine karşı sorumsuzca kullanabilecekleri ve dolayısıyla güvensiz bir durumun ortaya çıkacağı fikrine inandırmaya çalışmaktadır.

ABD'nin 2003 yılında yaptığı vakum bombasının, KİS'nin yayılmasını önlemeye yönelik herhangi bir uluslararası antlaşmaya aykırı olmadığı iddia edilmektedir. Eylül 2007'de Rusya da, ABD'nin yaptığı bombadan dört kat daha güçlü vakum bombası yaptığını ve başarıyla denediğini dünyaya ilan etmiştir.²⁶ Rusya, eski SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası sistemde nispeten kaybettiği gücünü, özellikle Putin sonrasında artırmaya başlamıştır. Geliştirilen bu yüksek teknoloji ürünü bomba da bu yolda önemli bir adım olarak görülmelidir. Yeni geliştirilen vakum bombasında patlama, iki aşamalı gerçekleşmektedir. İlk anda diğer bombalardan farklı bir basınç dalgası oluşmakta ve daha sonra yayılan gazlar, vakum etkisi yaparak çevredeki oksijeni yok etmektedir. Bu bombanın patlamasından sonra toprakta herhangi bir nükleer ya da kimyasal bir kalıntı kalmadığı ifade edilmektedir. Bazı devletlerin KİS'nin yaygınlaşmasını önlemeye yönelik olarak bir taraftan özellikle bazı devletlere uyguladığı baskı ve uluslararası hukuk kapsamında bu

²⁶ Rusya'dan Dünyanın En güçlü Bombası, **Milliyet**, 12 Eylül 2007.

silahların kullanılmasını önlemeye yönelik anlaşmalar yapılırken; diğer taraftan da bu anlaşmalara aykırı olmayan daha ölümcül silahları geliştirmeye yönelik çabaları dikkatle takip edilmelidir.

KİS'nin kullanımı konusunda tedirginlik duyulması gereken diğer belki de en önemli konu; gelecekte bu silahlara terör örgütlerinin de sahip olmasıdır. Nispeten küçük bir yatırım ve teknolojik birikimle sahip olunabilecek biyolojik ya da kimyasal silahlara sahip olmak bile terör örgütlerinin elini önemli derecede güçlendirecektir. Kontrolü azalan eski Doğu Bloğuna ait üretim tesislerinden elde edilen nükleer silah üretiminde kullanılacak malzemeler de; bu silaha sahip olmayı isteyen devlet ya da grupların eline geçmesi durumunda önemli tehdit oluşturacaktır.

3.5.4.2. Kronolojisi

KİS'nin kullanılması uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Burada KİS'na ait önemli tarihler verilmiştir.

Antik Çağ

M.Ö. 600: Aktif dienoller cinsi kimyasallar içeren Helleborus bitkisi köklerinin Kırha kuşatması sırasında Atinalı diktatör Solon tarafından içme suyunun kirletilmesinde kullanılması. Bu dönemde İspartalılar savaşlarda kükürtlü duman, Çinliler arsenik trioksit dumanı, Romalılar arsenik dumanını kullanmışlardır.

M.Ö. 431-404: Peleponnez Savaşı'nda Spartalılar tarafından sülfür ve yanmış ziftin kullanılması.

M.Ö. 190: Kartaca İmparatoru Hanibal'in Bergamalıların gemilerine yılan zehri içeren kil yığınları fırlatması.

M.Ö. 200: Kartacalılar'ın, bugün, içerisinde birtakım alkaloidler içerdiği bilinen "kankurutun" (mandrake) bitkisinin köklerini düşmanlarını uyuşturmak için şaraplara katmaları.

Orta Çağ

600: Bizanslılar kükürt, sönmemiş kireç, reçine ve petrolü karıştırarak elde ettikleri "Rum ateşi"ni İstanbul'un fethine kadar kullanmaları.

960-1279: Çinliler tarafından arsenik buharının kullanılması.

1155: Romalılar tarafından kavrularla düşman içme sularının kirletilmesi (kontaminasyonu).

1346-1347: Moğollar'ın Kaffa (bugünkü Ukrayna'daki Feodosia) kentini savunanların üstüne veba mikrobu taşıyan kavruları mancınıkla fırlatması. Avrupa'daki veba salgınının, bu saldırıdan sonra ortaya çıktığına inanılmaktadır.

1346: Tatarların vebalı cesetleri mancınıkla atarak kullanmaları.

1456: Avusturyalı Şövalye Voit Wulff von Senftenberg, Belgrad savunması sırasında Türkler'e karşı arsenik dumanı kullandıklarını rapor etmiştir.

Ruslar'ın biyolojik silah olarak kullanılmak üzere veba mikroplu kavruları İsveç yakınlarında yığınak halinde depolamaları.

16. yüzyıl: İspanyolların Amerikan yerlilerine karşı biyolojik silah kullanmaları.

1763: İngiliz ordusu tarafından Pontiac ayaklanmasında, çiçek mikrobu taşıyan battaniyelerin Amerikalı yerlilere dağıtılması. Bu yöntem 19. yüzyıl boyunca yerlilere karşı kullanılmıştır.

1899: 24 ülkenin zehirli gazları ya da maddeleri silah olarak kullanmayacakları sözü vererek Lahey Sözleşmesi'ni imzalaması.

20. yüzyıl

1914 - 18: Birinci Dünya Savaşı boyunca kullanılan klorlu gazlar yüzünden 100 bin insanın ölmesi.

1914: Fransız kuvvetlerince tahriş edici "Etilbromoasetat"ın ilk kullanımı.

1914: Hapşirtma ve öksürtme ajanı olan "o-dianizin klorosülfonat" maddesinin Alman kuvvetlerince ilk ve (şimdiye kadarki) tek kullanımı.

1914: Alman kuvvetlerince, akciğere hasar vermede etkili klor gazının kullanımı. Bu olay, daha ölümcül etkili kimyasal silahların kullanımını hızlandırmış ve klor gazının kitle imha silahı olarak sınıflandırılmasına neden olmuştur.

1915: İlk defa Almanlar tarafından akciğer hasarına neden olan "fosgen" kimyasalının kullanılması. Birinci Dünya Savaşı boyunca kullanılan ve bulunduğu ölümlere neden olan kimyasal ajanlar "fosgen" ve "fosgen/klor" karışımlarıdır.

1916: Kanı zehirleyici ve öldürücü etkiye sahip hidrojen siyanür (HCN) ve "Siyonojenklorür"ün ilk kez Fransızlar tarafından kullanımı. HCN maddesini kısa bir süre sonra İngiltere ve Rusya da kullanmıştır.

1917: Cilt ve deri yoluyla harabiyete neden olan kimyasal madde "Bis-2-kloroetil sülfür"ün (sülfür mustard) ilk defa Alman kuvvetlerince kullanılması. Bu maddeler, hem akciğer hem de cilt ve deri hasarına neden olan ilk kullanılan kimyasal madde olması bakımından önemlidir. Almanlar'dan sonra Fransız ve İngilizler de aynı kimyasalı kullanmışlardır. Bu dönemde, askerler bu tür saldırılara karşı gaz maskesi kullanıyorlardı, fakat vücutları koruma altında olmadığı için oldukça fazla sayıda deri ve cilt hasarı vakası ortaya çıkmıştır.

1918: Amerika'nın resmî olarak kimyasal silah yapımını başlatması.

1919: İngilizler tarafından Rusya'daki iç savaşta Bolşeviklere karşı Adamsite (DM, arsenik karışımı) kullanılması.

1925 Cenevre Protokolü ile kimyasal ve biyolojik silahların savaşlarda kullanılmasının yasaklanması.

1932-1945: Japonya'nın, Çin'e karşı veba mikrobundan üretilmiş biyolojik silahları kullanması. Bu saldırılarda 260 bin kişi ölmüştür.

1935: İtalyanlar'ın Etiyopya'da göz yaşartıcı gaz ve hardal gazı kullanması.

1936: Alman bilimadamlarının bir tür sinir ajanı olan tabun gazını bulması.

1937: Japonya'nın savunma amaçlı biyolojik silahlar programını başlatması. Bu program kapsamında yapılan denemelerde 10 bine yakın suçlu kobay olarak kullanılmıştır.

1939: Japonlar'ın Moğolistan sınırındaki Sovyet sularını tifo bakterisi ile kontamine etmesi.

1940: Japonlar tarafından Çin ve Mançurya'ya veba mikrobu taşıyan pirelerle dolu pirinç ve buğday atılması. Bu olay kitle imha silahı olarak kullanımın yanı sıra bitki ve toprak örtüsünün tahribatını da kapsayan ilk biyolojik silah saldırısıdır.

1942: Amerika'nın savunma amaçlı biyolojik silahlar programını başlatması.

1942: İlk nükleer silah programı olan Manhattan Projesinin başlaması.

1942: Nazilerin gaz odalarında toplu ölümler için HCN (zyklonB) gazı kullanması.

1945: ABD'nin, Hiroşima ve Nagazaki'ye ilk atom bombasını atması. Bu saldırılarda 120 bin kişi ölmüştür.

1949: Sovyetler Birliği'nin ilk nükleer silah denemesini yapması.

1950'li yıllar: ABD ve Sovyetler Birliği'nin karşılıklı olarak biyolojik ve kimyasal silah üretimi ve depolaması yarışına girmesi.

1952: İngiltere'nin ilk nükleer denemesini yapması.

1960: Fransa'nın ilk nükleer denemesini yapması.

1962: Küba krizinin dünyayı nükleer felaketin eşiğine getirmesi.

1963: ABD, İngiltere ve SSCB'nin yerüstündeki nükleer denemeleri yasaklayan anlaşmayı imzalaması.

1963-1967: Mısır'ın Yemen'e karşı fosgen ve hardal gazı içeren kimyasal silahları kullanması.

1961-1970: ABD'nin Vietnam'da kimyasal silah kullanması.

1964: Çin'in ilk nükleer denemesini yapması.

1967: Libya'nın, Çad'a karşı yaptığı savaşta hardal gazı kullanması.

1968: ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve nükleer gücü olmayan 59 ülke Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı (NPT) imzalaması.

1969: ABD Utah'ta VX tüplerinin kazayla patlaması. Bu kazadan sonra binlerce koyun telef olmuştur. Aynı yıl ABD, Vietnamlı gerillalara karşı bol miktarda göz yaşartıcı gaz ve herbsit kullanmıştır. Hindiğin ormanları ve binlerce dönüm mısır tarlası imha edilmiştir.

1972: ABD ve SSCB'nin Anti Balistik Füze Anlaşması'nı imzalaması.

1974: NPT'yi imzalayan Hindistan'ın ilk nükleer denemesini yapması.

1975: ABD, SSCB ve 100'ü aşkın ülke tarafından 1972'de imzalanan biyolojik ve toksin silahların üretimi, geliştirilmesi ve depolanmasını yasaklayan uluslararası konvansiyonun yürürlüğe girmesi.

1979: Sovyetler Birliği'ndeki Sverdlovsk şehrinde aniden şarbon vakasının ortaya çıkması nedeniyle 66 kişinin ölmesi. 1992 yılında dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, bu olayın Sovyet Askerî Mikrobiyoloji Servisi'nden kaza sonucu şarbon sporlarının salıverilmesiyle ortaya çıktığını ifade etmiştir.

1981: Vietnam ve müttefiklerinin Laos ve Kamboçya'da "sarı yağmur" denilen mikotoksinler kullanması.

1983 - 1988: Irak'ın İran'a karşı çeşitli HCN gibi kimyasal silahları kullanması. İran'ın da bunlara karşı kimyasal silah üretimine başlaması.

1984: Hindistan'da Bopal gübre fabrikasındaki patlamada 200 kişinin ölmesi. Bu olay kimyasal silah üretiminin risklerini gündeme getirmiştir.

1985-1991: Irak'ın savunma amaçlı biyolojik silah kapasitesini şarbon, Botulium toksinleri ve aflatoksinleri içerecek şekilde artırması.

1987-1988: Sülfür hardal ve sarin gazı kullanılarak Irak'ın Halepçe'te gerçekleştirdiği saldırı ile 5 bin kişinin ölümüne neden olması.

1990 ve sonrasında kimyasal ve biyolojik silahların askerî ve savunma amaçlı olarak kullanılmasının yerini farklı amaçlar doğrultusundaki terörist kullanımlar almıştır.

1990: ABD ve Sovyetler Birliği kimyasal silah stoklarını 2002'ye kadar yüzde 20'ye indirme ve ayrıca tüm ülkelerin Cenevre Anlaşması'nı imzalaması halinde tüm zehirli gazları imha etme güvencesi vermesi.

1991: BM, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlarını ve teknolojisini yok etmesi talebiyle denetime başlaması. Aynı yıl SSCB dağılınca ABD, eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelik bir silahsızlanma yardımı başlatmıştır.

1990-1995: Japonya'da Matsumoto ve Tokyo'daki terörist saldırılarında butilinal toksinler, şarbon mikrobu ve sarin gazı kullanımı.

1992: ABD'nin nükleer denemelerle ilgili moratoryum ilan etmesi.

1993: Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'nun imzaya açılması.

1995: Japonya'da Aum Şinrikyo (Yüce Gerçek) tarikatının Tokyo metrosuna sarin gazı atması sonucu 12 kişinin ölmesi.

1996: Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'daki bütün Sovyet nükleer silahlarının Rusya'ya taşınması.

1997: Küba'nın, ABD'yi ekinlerine biyolojik silahlar püskürtmekle suçlaması.

1998: Pakistan'ın ilk nükleer silah denemesini yapması. BM, yetersiz işbirliği gerekçesiyle Irak'tan denetçilerini çekmesi.

2001: ABD ve Avrupa'da şarbon mikrobu ile kontamine edilmiş isimsiz mektuplar gönderilmesi.

2001: 11 Eylül sonrasında ABD'de mektupla gönderilen şarbon virüsü nedeniyle 5 kişinin ölmesi.

2002: ABD'nin füze savunması çalışmalarının önünü açmak için Anti Balistik Füze Antlaşmasından çekildiğini açıklaması.²⁷

---

²⁷ James Martin Center for Nonproliferation Studies, "Chronology of State Use and Biological and Chemical Weapons Control", 10 Temmuz 2007, <<http://cns.miis.edu/research/cbw/pastuse.htm>>.

Şüphesiz KİS arasında nükleer silahlar en tahrip edici silahlardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, Manhattan Projesi adıyla, nükleer silah yapımı konusunda ilk çalışmaları başlatmıştır. 1942 yılında ABD'nin Los Alamos (New Mexico) kentinde Robert J. Oppenheimer öncülüğünde bir grup bilimadamı 3 yıl çalıştıktan sonra ilk bombayı yapmaya başarmışlardır. Aynı dönemde Oak Ridge'te (Tennessee) patlayacak zengin malzemenin üretimi çalışmaları başlamıştır. İlk atom bombasının denemesi 16 Temmuz 1945 günü Meksika sınırına yakın Alamogordo çölünde gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan patlama 16 bin ton dinamitin patlamasına eşdeğerti ve o güne kadarki bombalardan çok daha şiddetliydi. Bu başarının üzerine atom bombasının Japonya'nın iki önemli şehrinde kullanılması kararlaştırılmıştır. 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya 9 Ağustos 1945 günü ise ikinci atom bombası Nagasaki'ye atılmıştır. Bu iki bomba, patlama, ısı, radyasyon gibi etkileri ile, 100 bin (bazı kaynaklara göre 120 bin) üzerinde insanı öldürmüştür. ABD bombalamaya devam edeceğini açıklayınca, 15 Ağustos'ta Japonya teslim olmuştur.²⁸ Gelecekte teknoloji ürünü bir silahın, savaşların sonuçlarını beklenmedik bir şekilde değiştirmesi beklenmelidir.

3.5.4.3. Genel Nitelikleri

Nükleer silahların etkisi konvansiyonel bir patlayıcı madde olan Trinitrotoluen (TNT) ile ölçülmektedir. Örneğin 1945'te Japonya'ya atılan her bir atom bombası yaklaşık 20 bin tonluk TNT'ye eşit ölçüde enerji açığa çıkarmıştır. Günümüzde megatonluk enerji açığa çıkartan nükleer silahların yapılabilir olduğu bilimadamları tarafından kabul edilmektedir.

Fernand Braudel Center. "Weapons of Mass Destruction", (1998), New York, Binghamton University, 10 Mayıs 2007, <<http://www.binghamton.edu/fbc/06en.htm>>.

²⁸ Wikipedi, "Atom Bombası", 10 Temmuz 2007, http://tr.wikipedia.org/wiki/Atom_bombas%C4%B1.

1945 yılında Hiroşima'ya atılan atom bombası, klasik patlayıcının nükleer fisyon (bölünme) reaksiyonunu başlattığı ve uranyumun (U-235) kullanıldığı bir bombadır. Nagazaki'ye atılan bomba da nükleer fisyonla dayalı fakat plutonyumun (Pu-239) kullanıldığı bir bombadır. Daha sonra geliştirilen ve füzyon reaksiyonunun küçük bir atom bombasıyla sağlandığı 10,4 mega ton hidrojen bombası ABD tarafından denenmiştir.²⁹ Hidrojen bombasında 1) uranyumun ağır bir metal olması ve buharlaşma sıcaklığının çok yüksek olması termonükleer enerjinin daha uzun sürmesini sağlamaktadır. 2) Füzyondan meydana gelen nötronlar uranyumun fisyonuna sebep olacağından patlamadan açığa çıkacak enerji daha da artmaktadır. Hidrojen bombasında, sadece nükleer füzyonu başlatacak sıcaklık klasik kimyasallarla elde edilemediğinden küçük bir atom bombası kullanılmaktadır. Hidrojen bombasının radyoaktif etkisi azdır. Nötron bombası ise küçük bir hidrojen bombasıdır. Diğer nükleer silahlardan farkı, asıl öldürücü etkisinin, yaydığı nötronların yol açtığı radyasyon hasarından kaynaklanmasıdır. Bu özelliğiyle, 'güçlendirilmiş radyasyon silahı' olarak adlandırılmaktadır. Patlamanın yol açacağı basınç ve ısı etkisi düşük olacak şekilde tasarlandığından, binalar ve sanayi tesisleri gibi fiziksel yapılar, daha az etkilenir. Diğer taraftan nötronlar fazla uzaklara yayılmadığından, bu silahın öldürücü menzili diğer nükleer silahlara göre kısadır.³⁰

Nükleer silaha sahip olmak isteyen bir devlet, zorlu bir yol olan arge yoluyla kendisi bu silahı üretebileceği gibi satın alma ya da çalma gibi alternatifleri de bulunmaktadır. Genel olarak, nükleer silahlarla ilgili fisyon malzemeleri ve teknolojisi elde edildikçe nükleer silaha sahip olma daha mümkün olabilmektedir. Yüksek maliyet, çoğu ülkeyi bu isteğinden vazgeçirmektedir. Ayrıca kullanılan malzemelerin yakalanma ihtimali dolayısıyla harcamaların boşa gitme riski her zaman vardır. Nükleer programda karşılaşılan teknik aşamalardan birincisi;

²⁹ Nükleer Tarihçe, 10 Temmuz 2007, <<http://www.nukleer.web.tr/tarihce/b1900s.htm#top>>.

³⁰ Vural Altın, "Nükleer Silah Nasıl Yapılır", Bilim ve Teknik, (2003), 423, 12 Temmuz 2007, <<http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/atomikbomba.htm>>.

zincirleme reaksiyonu oluşturacak kritik kütle için yeterli miktarda fisyon malzemesine sahip olmaktır. Bu kütleyi saniyeden çok daha kısa bir sürede bir araya getirecek bir tasarımın yapılması ikinci kritik konudur. Son olarak ta; nükleer silahı ulaştırma sistemiyle uyumlu hale getirme ve kullanıma hazırlama üçüncü aşamadır.³¹ Aslında nükleer silah teknolojisi 1945'ten beri bilinmektedir ve bu silaha sahip olmak isteyen ülkeler işe sıfırdan başlamayacaklardır.

Nükleer silahların çok pahalı olması özellikle 80'li yıllardan bu yana dikkatleri üretim maliyeti daha ucuz olan biyolojik ve kimyasal silahlara çevirmiştir. Yöneldiği hedefte bıraktığı etkiler açısından, hastalığa neden olan mikroorganizmaların ve virüslerin enfekte etkisine sahip, nükleik asitler gibi kendilerini kopyalayarak çoğalabilen biyolojik yapıların, bulaşıcılık ve hastalık yapma yeteneklerine bağlı olan silahlara biyolojik silah denmektedir. Biyolojik silahlar kolay üretilebildiği için “yoksulların nükleer bombası” olarak tanımlanmaktadır.

BM raporlarına göre insanlar, hayvanlar ve bitkiler üstünde doğrudan toksik etkileri nedeniyle kullanılan her türlü katı, sıvı ve gaz halindeki kimyasal maddeyi kimyasal silah olarak tanımlamak mümkündür. Kimyasal Silahlar Konvansiyonu ise sadece kimyasal maddelerle sınırlamayıp bunları atmada kullanılan her türlü mühimmat ve teçhizatı da kimyasal silah olarak tanımlanmaktadır.

Kitlesele gösterilerde kullanılan göz yaşartıcı bombalar kimyasal silahların en hafifi olarak kabul edilmektedir. Bu silahların kısa süreli “dağıtıcı” etkisinin yanı sıra uzun vadede ne gibi yan etkileri olduğu konusunda kesin ve güvenilir bilgi yoktur. Kimyasal silahlar toksik özelliklerine göre dört ana gruptan oluşmaktadır. Bunlar, Sarin, Soman gibi sinir gazları, bunlar sinir sistemini bloke edip ölüme yol açmaktadır. Hardal gazı gibi yakıcı gazlar deriyi yakma yoluyla ölüme yol açmaktadır. Fosgen, Klor gibi solunum sistemini tahrip edenler ise boğulmaya neden olmaktadır. Siyanür gibi maddeler ise kan zehirlenmesine neden olmaktadır.

³¹ Robert W. Chandler ve John R. Backschie, New Face of War: Weapons of Mass Destruction and the Revitalization of America's Transoceanic Military Strategy, USA, Amcoda Pr., 1998, ss. 30-31.

Kimyasal silahların üretimi, depolanma ve nakliye maliyeti biyolojik silahlara göre daha pahalıdır.

Keşmir nedeniyle bugüne kadar üç kez konvansiyonel savaşa giren Hindistan ve Pakistan'ın her ikisinde nükleer silah olduğu bilinmektedir. SSCB sonrası Rusya ve Kazakistan'ın elindeki nükleer silahlar ve malzemenin akibeti de bir başka endişe verici konudur. Rus yetkililere göre 1991'den bu yana eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne dağılmış 40 nükleer tesis ve depoda toplam 23 hırsızlık olayı yaşanmıştır. Bu tür olaylar KİS'lerin terör örgütlerin eline geçmesi bakımında ciddi tehlike oluşturmaktadır.

Rusya'nın yanı sıra ABD ve diğer gelişmiş ülkelerdeki kimyasal tesisler, biyoloji laboratuvarları, gıda işleme tesisleri, röntgen tesisleri, nükleer reaktörler ve atık depolarının hepsi potansiyel tedarikçi konumundadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin içindeki önemli boşluktur. Bu sözleşmeye göre egemen bir devlet kimyasal ya da biyolojik saldırıya maruz kalma tehlikesine karşı kendini savunma amacıyla bu konularda çalışma yapabilecektir. Buna dayanarak ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili araştırmalar sürdürülmektedir. Resmen ilan edilmese de KİS'e sahip ülkelere birisi de İsrail'dir. 400 nükleer başlıklı füzeyle sahip olduğu neredeyse tüm dünya tarafından kabul edilen İsrail bugüne kadar BM denetimlerine kesinlikle karşı çıkmıştır. Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'nı da imzalamayan İsrail'in silah deposu, uluslararası hukukun tümüyle dışındadır. İsrail'e bu konuda zorlama olmadığı da açıktır. Bu durum da nükleer lige çıkma çabasındaki diğer ülkeler nezdinde çifte standartın yaşandığını gündeme getirmektedir.

3.5.4.4. Sahip Ülkeler

NATO ve BM verilerine KİS bulunan ülkeler aşağıda açıklanmıştır. Bu ülkelerin sahip olduğu KİS bilgisi çeşitli kaynaklardan derlenmiştir. Bu silahlara ait sayısal bilgilerin gizli bilgi olması nedeniyle durumun bilinenden farklı olabileceği gözardı edilmemelidir.

ABD: Nükleer savaş başlıklarının sayısını 2 bine indirmektedir. Ayrıca binden fazla taktik nükleer silaha sahiptir. Biyolojik ve kimyasal silah yapmadığını iddia etmektedir. Kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili uluslararası konvansiyonlardaki boşluklara dayanarak savunma amaçlı olarak konuyla ilgili araştırmalarını sürdürdüğünü ilan etmiştir. 2003 yılında yeni bir tür olan vakum bombasını yaptığını ilan etmiştir.

Rusya: Nükleer başlıklarının sayısını 2 bine indirmektedir. Sayısı bini bulan nükleer silahı vardır. Biyolojik silah stokunu yok ettiğini iddia etmektedir. Eylül 2007’de Amerika’nın yaptığı vakum bombanın dört kat daha güçlüsünü ürettiğini açıklamıştır.

İngiltere: Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde elindeki nükleer başlıklı silahların sayısının 200’den az olacağını taahhüt etmiş durumdadır. Biyolojik ve kimyasal silah üretilen bir fabrika ve bir araştırma merkezi vardır.

Fransa: NATO kaynaklarına göre Fransa, nükleer silahların ve denemelerin yasaklanması konusunda aktif rol oynamaktadır. 1996’dan bu yana nükleer deneme yapmamaktadır. Elindeki nükleer silahların yüzde 60’ını da bugüne kadar yok etmiş durumdadır. Biyolojik ve kimyasal silahların üretildiği iki fabrika ve bir deneme alanı mevcuttur. Fransa da ABD gibi savunma amaçlı olarak bu tesisleri kullandığını iddia etmektedir.

Almanya: Biyolojik ve kimyasal silahların üretildiği iki fabrika vardır. Bir deneme alanı kapatılmış durumdadır.

Kanada: Biyolojik ve kimyasal silahlarla ilgili bir araştırma merkezi ve bir deneme alanı vardır. Kanada da bunları savunma amaçlı olarak kullandığını iddia etmektedir.

İsrail: 400 nükleer başlıklı füzeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Resmen ifade edilmese de biyolojik ve kimyasal silah programlarına sahip olduğunu İsraili bilim adamları da kabul etmektedir.

Hindistan: 150 civarında nükleer başlıklı füzeyle sahip olduğu bilinmektedir. Kimyasal silahlarını, yok etme sözü vermiştir.

Pakistan: Nükleer denemesi 1998'de başarılı olmuştur. Biyolojik silah araştırmalarında yeterli ilerleme sağlayamamaktadır. Ancak kimyasal silah tesislerine sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Çin: 400 nükleer silaha sahip olduğu bilinmektedir. Biyolojik silah üretmediğini, kimyasal silahlarını da yok ettiğini iddia etmektedir.

Kuzey Kore: Nükleer silah üretmeye yetecek plutonyuma sahip olduğu bilinmektedir. Büyük bir kimyasal silah stoğuna sahiptir ve biyolojik silah programı vardır. 2007 sonuna kadar nükleer tesislerini hizmet dışı bırakacağını ilan etmiştir.

Libya: 1970'lerden bu yana nükleer silah elde etmeye çalışmaktadır. Kimyasal silah ve Biyolojik silah araştırma programı vardır. 1967'de Çad'a karşı hardal gazı kullanmıştır.

Sudan: Kimyasal silah programı vardır.

Mısır: Suriye ve Irak'a kimyasal silah sağlamaktadır. 1960'larda Yemen İç Savaşı'nda hardal gazı kullanmıştır. Nükleer teknolojisi vardır ancak nükleer silahı henüz yoktur. Biyolojik silah programı olduğu iddia edilmektedir.

Suriye: Büyük ve gelişmiş bir kimyasal silah programı vardır. Biyolojik silah programı başlangıç düzeyindedir. Nükleer silah programı yoktur.

İran: Irak'ın 1980'deki kimyasal saldırılarının ardından kimyasal ve biyolojik silah geliştirmeye başlamıştır. Rusya ve bazı AB ülkelerinin desteğiyle nükleer enerji tesisi kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. Günümüzde İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma konusundaki çalışmaları uluslararası sistemde geniş yankı bulmaktadır. Bu konu dördüncü bölümde çeşitli yönleriyle ele alınarak incelenmiştir.

Irak: Saddam döneminde 1998'den beri denetlenmeyen biyolojik ve kimyasal silah birikimi olduğu iddia edilmektedir.³² 2003 yılından itibaren KİS'e sahip olduğu gerekçesiyle işgal edilmiştir.

3.5.4.5. İlgili Uluslararası Sözleşmeler

Devletler arasında imzalanan antlaşmalarla, KİS'lerin ve bu silahların yapımında kullanılan maddelerin; üretilmesi, satılması ve taşınmasını yasaklayan bazı düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye; BM, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde, gerek konvansiyonel ve gerekse KİS konusundaki girişimlere aktif olarak katılmak suretiyle, küresel ve bölgesel barış ve güvenliğin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye, halihazırda KİS yayılmasının önlenmesine ilişkin uluslararası antlaşma ve rejimlerinin üyesi ve bu yöndeki uygulamaların takipçisidir. Türkiye'nin de taraf olduğu KİS yayılmasını önlemeye ve bu silahlar ile bunların fırlatma vasıtalarının üretiminde kullanılacak çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin transferlerini denetlemeye yönelik belli başlı antlaşma ve rejimler şunlardır:

a. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT, Nuclear Non-Proliferation Treaty). Bu antlaşma ile nükleer silaha sahip olduğu kabul edilen ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin bu silahlara sahip olmayan diğer ülkelere hiçbir aktarım yapmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Türkiye, 1980 yılında onaylamıştır. NPT, nükleer silahların yayılmasını engellemeyi hedefleyen ve bu alandaki en kapsamlı antlaşmadır.

b. Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması. Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty -

³² Gezegelimiz Dünyadaki Nükleer Güçler, 10 Haziran 2007, <<http://www.gezegelimiz.com/NewsTopic.asp?KategoriAdi=N%C3%BCkleer%20/%20Kimyasal%20Silahlar&idKategori=34>>.

Wikipedia, List of states with nuclear weapons, 02 Mayıs 2007, <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_states_with_nuclear_weapons>.

CTBT), barışçı amaçlar için olsa da her türlü nükleer patlamayı yasaklayan anlaşmadır. Türkiye 1999 yılında onaylamıştır.

c. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS, Chemical Weapons Convention - CWC) ile her türlü kimyasal silahın üretilmesi, depolanması, kullanılmasını yasaklamaktadır. Türkiye, bu sözleşmeye, 12 Mayıs 1997 tarihinde taraf olmuştur.

ç. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS, Biological Weapons Convention - BWC), özellikle soğuk savaş sonrasında değişen uluslararası düzenin yanı sıra bilim ve teknolojiye hızlı gelişme ve kiteselleşme bu anlaşmayı özellikle denetim konusunda ciddi eleştirilere maruz bırakmaktadır. Türkiye, BM çerçevesinde hazırlanan bu sözleşmeye, 25 Ekim 1974 tarihinde taraf olmuştur.

KİS ile ilgili olarak malzeme ve teknolojilerin ihracat kontrol rejimlerinden başlıcaları şunlardır:

a. Wassenaar Düzenlemesi (WD), konvansiyonel silahlar ile çift kullanımlı (hem silah yapımında hem de silah yapımı dışındaki alanlarda kullanılabilen) malzeme ve teknolojilerin ihracatını kontrol altında bulundurmaya amaçlayan bir rejimdir. Türkiye, WD'nin kurucu üyelerindedir.

b. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (FTKR), KİS'na ilişkin insansız taşıma sistemlerinin (balistik füzeler, seyir füzeleri ve insansız hava araçları) ve bunlarla ilgili teknoloji ve malzemenin yayılmasının önlenmesi amacıyla gönüllülük esasına dayalı rejimdir. Türkiye 1997'de taraf olmuştur.

c. Avustralya Grubu (AG), KİS yayılmasını önlenmeyi amaçlayan çabalar kapsamında, KSS ve BSS'den daha sıkı bir ihracat kontrol rejimidir. Türkiye 2000 yılında AG üyeliğine kabul edilmiştir.

ç. Nükleer Tedarikçiler Grubu (NTG), UAEA bünyesinde, nükleer teknolojiye kullanılan maddelerin ve çift kullanımlı malzemelerin ihracatını belirli denetim

ilkelerine bağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Gönüllülük esasına dayalıdır ve Türkiye de bu grubun üyesidir.

d. Zangger Komitesi, nükleer madde, malzeme ve teknolojileri konu alan ihracatın kontrol altına alınması amacıyla oluşturulmuştur. NTG'nin çift kullanımlı ürünler listesinin ikinci bölümü dışında kalan radyoaktif ve nükleer maddelerin ithalat/ihracat listelerini hazırlamaktadır. Türkiye bu komiteye üyedir.³³

3.6. Teknoloji ve Savaşın Dönemsel Süreci

Savaşlar incelendiğinde; genellikle piyade ağırlıklı olarak icra edilen Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem “Birinci Nesil”, ateşin ve ateş destek araçlarının yoğun olarak kullanıldığı Birinci Dünya Savaşı “İkinci Nesil” , hızın ateş gücüne göre öne çıktığı İkinci Dünya Savaşı “Üçüncü Nesil” ve gerilla harekâtı ya da ayaklanmaya karşı gelişmiş, düşmanı; askerî değil siyasi olarak ve yalnızca savaş alanında değil yıllarca süren düşük yoğunluklu bir çatışmayla yenmeyi hedefleyen ve günümüzde de yaşanan dönem ise “Dördüncü Nesil Savaş” olarak isimlendirilmektedir.³⁴

Ülkelerin savaşa yönelik silah ve teçhizat etkinliğini sağlayan ana unsur teknolojik olarak gelişmişlikleridir. Askerî alanda yapılan araştırmaların uygulamaya dönüşümü başka bir ifade ile savunma teknolojisi, gerek KİS, gerekse haberleşme ve komuta kontrol sistemlerinde, gerekse tabiat şartları ile mücadele ve sağlık alanlarında kendini göstermektedir.

Tarihte sadece sayı veya teknolojik üstünlüğün hasmı yenmeye yetmediği pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Az saydaki Kartacalı'nın daha kalabalık Roma

³³ Genelkurmay Başkanlığı, “Kitle İmha Silahları (KİS) ve Bunların Fırlatma Vasıtalarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Genel Politika” 10 Ağustos 2007, <http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari.htm>.

³⁴ Ergüder Toptaş, “Dördüncü Nesil Savaş ve Etki Odaklı Harekat”, Ankara, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, GenelkurmayAskerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 392, ss. 58-77.

ordusunu yendiği MÖ 216'daki Kanne Savaşı, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'ndaki teknolojik üstünlüklerine rağmen düşmanlarını yenilgiye uğratan Türk Ordusunun zaferleri ile yakın geçmişte ABD'nin Vietnam'daki ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da yaşadığı başarısızlıklar bu örneklerden bazılarıdır.

Birinci nesil savaşlar (1NS), sadece barutun bulunmasından dolayı değil, buna ilave olarak siyasal, ekonomik ve bir derebeylik sisteminden, hükümdarlar tarafından yönetilen ulus-devlet sistemine geçen Avrupa'nın gelişen sosyal yapısı ile büyümüştür. Derebeylik döneminin şövalyeliğinden Napolyon'un ordularına dönüşüm için yüzyıllar gerekmiştir. Bu dönemde sadece güçlü ateşli silahlar değil, aynı zamanda daha da önemli olan siyasal sistemi, zenginlik üreten millî ekonomileri, sosyal yapıları ve Napolyon çağının büyük ordularını desteklemeye yetecek teknolojilerin de gelişmesine ihtiyaç duyulmuştur. Modern savaşların ilk nesli yavaş gelişmiş, 19. yüzyıl başlarındaki Napolyon Savaşlarının geniş ordular ile zirveye ulaşmıştır.

1NS'de silah teknolojisi, zafere ulaşmada ya da yenilgide kritik bir faktör olmamıştır. Bu dönemlerde savaşlar, silahlar arasında değil; çeşitli şekillerde donatılmış ve eğitilmiş erkeklerden oluşan taktik birimlerle yapılmıştır.³⁵ Geçen yüzyıllarda kara ordusu ya da deniz askerleri kötü donanımlı olduğundan dolayı büyük savaş kaybeden büyük ülke ya da ittifak olmamıştır.³⁶ Sarıkamış Harekâtı düşünüldüğünde Gray'in bu değerlendirmesine genellemeyle katılmak mümkün görülmemektedir. Bu anlamda 18. yüzyıl ile ölümüne kadar (1831) büyük bir teknolojik ilerleme olmadığından, Clausewitz'in ünlü kitabında teknolojik inovasyon ile savaş arasında bir ilgiden bahsetmemesini de normal karşılamak gerekmektedir.

---

³⁵ Colin S. Gray, **War, Peace and Victory**, New York, Simon and Schuster Inc., 1990, s. 140.

³⁶ Gray, **War ...**, s. 168.

Teknolojik olarak, dayanıklı, yivsiz tüfeğin geniş çaplı üretimi, hafif topçu silahların gelişimi ve telgraf aracılığıyla hızlı ve uzun mesafe iletişiminin sağlanması modern harbin ilk neslinin gelişimine yardımcı olmuştur. Bir araya gelmiş insan gücü Ortaçağ'da savaşın önemli bir yönünü oluşturmuştur. Bununla birlikte, toplumdaki değişikliklerin oluşumu çok daha büyük ordulara ve Waterloo'daki INS'nin sonuçlanmasını belirleyen yoğun ve doğrudan ateşli silahlara destek sağlamıştır.³⁷

İkinci Nesil Savaşlar (2NS)'ın kapsamı sadece silahlarda meydana gelen yeniliklerden dolayı büyümemiştir. Ulus-devletin siyasal yapısı Napolyon savaşlarının sonunda temel olarak yer aldıysa da devletin vergi toplamak ve uygulamak için sahip olduğu gücü, yüzyıllar boyunca Waterloo (18 Haziran 1815, Fransa ile Almanya-İngiltere ittifakı arasında yaşanmış ve Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanmıştır ve Napolyon'un son savaşdır) ve Marne (6-12 Eylül 1914, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların Marne Nehri geçişleri sırasında karşılaştıkları sert Fransız direnişi) savaşları arasında artmıştır.

Bu dönemde devletler taşıma sistemlerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Özellikle, uzun demir yolu sistemleri ve telgraf ağları orduları ve ikmal malzemelerini taşımak için gerekliydi. Bu dönemin bir diğer özelliği savunmanın taaruzla üstün gelmesidir. Makineli tüfekler, fişek yatağıyla beslenen silahlar, hızlı ateş eden topçu ve dikenli tel savaşlarda yerini almıştır. Kuvvetlerin demir yolu ile taşınması ve çarpışmaların olduğu yerlere yakın mesafelere indirme yeteneği savunmaya, saldırganlara nazaran bariz bir üstünlük sağlamıştır. Bu dönemde birlikler saldırı öncesinde toplanma bölgelerine sadece demir yoluyla taşınabiliyordu. Bu birlikler daha sonra hendekler arasında kalan ağır bir şekilde çiğnenmiş bölgeyi yürüyerek geçmek zorunda kalıyordu. Yeni taktikler, Birinci Dünya Savaşının kazanılmasını sağlayamamakla birlikte, bunlar bir Alman subay nesline görev tipi

---

³⁷ Thomas X. Hammes, **The Sling and the Stone: On War in the 21st Century**, Minnesota, Zenith Press, 2004, s. 17.

emir, keşif çekilmesi, bir cepheyi yarma ve yarma sonrası genişleme fikrini tanıtmıştır. Böylelikle, 1918’de Üçüncü Nesil Savaşın entelektüel temeli sağlam bir şekilde atılmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı’nda tanklar, uçaklar, uzun menzilli topçu ve doğu cephesinde büyük manevra savaşlarının sahneye çıkışı görülmüştür.³⁸

1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’ya girmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı Üçüncü Nesil Savaşlar (3NS)’in başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu saldırıda hareketli, hızlı, mekanize Alman orduları, kendisini yenileyememiş Polonya ordusunu yenmişlerdir. Bu savaşta ağırlıklı olarak bir piyade ordusu olmalarına rağmen Almanlar, zırhlı kuvvetlerini panzer orduları şeklinde organize etmişler ve müttefik kuvvetlerinin direncini kırmak için kullanmışlardır. Birinci ve ikinci savaş nesillerinden daha fazla sıkıştırılmış olmakla birlikte, 3NS’de zaman içinde gelişme göstermiştir. Son birkaç yüzyılda toplumdaki sosyal değişim 20. yüzyılda daha da artmıştır. Yenilikler her zaman modern savaş boyunca artmaktadır. Bunun sebebi olarak, savaş esnasında toplumun kendisini savaşa adanması ve tüm birikimini harekete geçirmesidir.

Hitler’in siyasal anlamda yükselmesiyle, Almanya esas olarak bir savaş taraftarlığı duruşu kazanmıştır. Almanya, bu dönemde geçmiş ve gelecekteki düşmanlarının barış zamanındaki çabalarının çok ötesinde bir gayret göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda Almanların taktikleri, müttefik savunmasında büyük bir gedik açılmasına neden olmuştur. Savaşın başlarında Alman askerî gücünün üstünlüğü, müttefikler nezdinde etkili olmuştur. Özellikle yüksek teknoloji ürünü, imkân ve kabiliyetleri üstün, çok sayıda tankın aynı anda harekâta katılması, denizaltıları ve hava gücü, Almanların ezici bir üstünlük sağlamasına neden olmuştur. Ancak 1942’de dengenin kurulması ve Alman birliklerinin yeterince ikmal edilememesi Müttefiklerin mutlak galibiyetini getirmiştir.

---

³⁸ Hammes, *The Sling ...*, s. 21-25.

Müttefiklerin lehine olarak, İkinci Dünya Savaşında, Almanların pratik bir operasyonel veya stratejik bir hedefi olmamıştır. Almanlar taze birlikleri ve ikmal malzemelerini iki cephe arasındaki harap olmuş bölgeye gönderme sorununu da çözememişlerdir. Bu yüzden, müttefikler, ihtiyatları, yarattıkları boşluklardan Almanların istifade edebileceğinden çok daha hızlı bir biçimde kaydırabiliyorlardı. Savaşın sonlarına doğru Almanların yaptığı cepheyi yarmaya yönelik taarruz, çok geçmeden müttefiklerin yarmayı kontrol altına almasıyla sonuçlanmıştır.³⁹ Almanların son gücüyle gerçekleştirdiği bu taarruz ve sonrasındaki müttefik karşı taarruzu Almanların teslim olmasıyla sonuçlanmıştır. 3NS'de devletlerin askerî güçlerini en üst düzeyde tutmak maksadıyla teknolojiyi yoğun bir şekilde kullandıkları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşının başlarındaki silahların taktik kullanımları savaş içerisinde değişime uğramıştır. Bu savaşta, teknoloji ürünü; tank, denizaltı, uçak, radar ve atom bombasının gerek muharebelerde gerekse savaşın sonucunda önemli etkileri olmuştur.

İlk üç nesil için belirgin özellikler söylemek mümkündür. 1NS, düşmanın yakın gücünün doğrudan yıkılmasına odaklanmıştır. 2NS, ateş gücüne dayalı fakat hâlâ düşmanın savaşan güçlerinin yok edilişi üzerine odaklanmıştır. Her ikisi de içinden çıktıkları toplumların savaş imkân ve kabiliyetleriyle sınırlı kalmıştır. Toplum ilerledikçe ve silahların gücü artarak ve çok daha uzun menzillere çıktıkça, 3NS, düşmanın savaşma azmini yok etmenin en hızlı yolu olarak, düşmanın komuta ve kontrol ve lojistiğinin yok edilmesine odaklanan değişim yaşamıştır.⁴⁰

Birbirini izleyen her nesil onu yenmek gayretiyle düşmanın bölgesinde daha derine ulaşmayı hedeflemiştir. Eğer Dördüncü Nesil Savaşlar (4NS) mantıklı bir ilerleme ise, zafer kazanmak için düşmanın çok daha içine ulaşılmalıdır. Gerçekten de 4NS'nin aslında düşmanın gerisine, derinliğine odaklanacak şekilde gelişim

---

³⁹ Hammes, *The Sling ...*, s. 28.

⁴⁰ Hammes, *The Sling ...*, ss. 28-29.

göstermekte olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım düşmanın siyasi savaşıma arzusunun doğrudan yok edilişi üzerine yoğunlaştığını göstermektedir.⁴¹

4NS, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkmıştır. Amerikan İç Savaşı (1861-1865), Boer Savaşı (1899-1902, İngiltere ile Güney Afrika ve Oranj Devleti arasında yaşanmıştır) ve Rus-Japon Savaşı'ndaki (1904-1905) muharebeler gibi Avrupa'dan uzakta yaşandığı için; bu kapsamda değerlendirilmesi göz ardı edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde profesyonel orduların dünya savaşının sebep olacağı felaketleri haber veren belirgin işaretleri kaçırmalarına benzer şekilde, batının profesyonel orduları da 4NS'nin gelişimini kaçırmışlardır. Bu eksiklikle kendilerinden öncekiler gibi Asya'da ve Afrika'da bazı başarısızlıklara mahkûm olmuşlardır. 4NS başarıyla uygulayanlardan birisi de Mao'dur.⁴² Ani bir kentli devrimine dayanan Sovyet teorisi yerine köylüler tarafından yürütülen uzatılmış bir savaşa dayanan kendi teorisini benimsemiştir. Gerillalarını “denizde yüzen balıklara” benzeten Mao, savaşın cephe anlayışından uzak; her yerde yaşanabilecek bir olgu haline dönüşümünü ifade eder. Böylece 4NS, kendinden öncekiler gibi gelişmeye, evrimleşmeye başlamıştır. Belirli bazı taktik ve operasyonel sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında uygulayıcı konumundaki savaşçılar etkili çözümler geliştirmiştir. 4NS'nin bu gelişimi, Mao'nun bu savaşın stratejik, operasyonel ve taktik kabiliyet ve sınırlılıklarını anlamasıyla paralellik göstermektedir. Pratik olmayan Marksist-Leninist yaklaşıma bağlı kalanlar, savaşın Darwinci doğasının bir sonucu olarak yok olmuşlardır.⁴³

Vietnam Savaşı incelendiğinde, Vietnamlıların operatif seviyede taktik eylemlerini ABD'nin politik iradesini yıpratmaya bağladıkları görülür. Bu savaşta Vietnamlılar, kendi hızlarına ayak uyduracak ve güç dengesini kendi lehlerinde değiştirecek olan düzenli yıpratma arayışında olmuşlardır. Taktik olarak, girdikleri

⁴¹ Hammes, *The Sling ...*, s. 29.

⁴² M. Ali Kışlalı, “Dördüncü Nesil Savaş”, *Radikal*, 18 Ağustos 2006.

⁴³ Hammes, *The Sling ...*, s.39.

temasların çoğunun temposunu, sıklığını ve mevkiini kontrolleri altında tutmuşlar ve Amerikan ateş gücünü en aza indirirken, kendi avantajlarını en üst seviyeye çıkarmışlardır. Günün sonunda bir bölgeyi elde tutmaya çalışmamışlardır. Bu şekilde Batı standartlarına göre istikrarlı bir şekilde savaşları kaybediyorlardı. Bu durum hem 3NS için hem de 4NS için farklı bir durumdur.

Dünyanın her yerindeki isyancılar Vietnamlıların başarılı olmasıyla büyük bir cesaret almışlardır. Vietnam gibi küçük bir Üçüncü Dünya ülkesi Amerika'yı mağlup edebiliyorsa o zaman her şey mümkün olabilirdi. Bunun sonucunda dünyanın bölünmüş bölgelerindeki isyancıların çabalarında artma görülmüştür. Bu çabalardan bazıları, her yeni savaş modelini benimseme girişiminde olduğu gibi başarılı olmuş, bazıları da başarısız olmuştur. Sandinistalar Nikaragua'da evrimsel aşamalarla politik ilerlemeye daha çok vurgu yapmıştır. Politik stratejiyi hareketin son safhası yaparak Mao doktrinini rafine etmişlerdir. Sandinista stratejisinde politik manevra konvansiyonel bir istilanın habercisi değildir. Nikaragua, Ulusal Muhafızların dış desteğini yıkarak bizzat kendisi istila görevi görecektir. Ancak, daha önceki yenilikler gibi, Sandinistaların gücü ele geçirmek için çözüm bulması çok zaman kaybettirmiş, hatalar yapılmış ve yanlış yollara sapılmıştır.⁴⁴

Filistin intifadası da bu anlamda önemlidir. 8 Aralık 1987 bir kamyonun İsrail ile Filistin arasındaki güç dengesini değiştirecek bir çatışmayı ateşleyeceği beklenmiyordu. Bir İsrail kamyonu içinde Filistinli işçilerin olduğu bir araca çarparak dört kişinin ölümüne diğerlerinin yaralanmasına neden olmuştur. Bu olay ciddi fakat önceliklere kıyasla o kadar da büyük değildir. Bir sebeple bu kaza bir ayaklanmaya yol açmıştır. Bu İntifada'ya dönüşen, bastırılmış öfke ve muhalefetin patlamasıydı. Yıllardır birikmiş olan Filistinlilerin düş kırıklığını ve öfkelerini ateşleyen kıvılcım olmuştur. 1993'te, Oslo Anlaşması'nın imzalanmasıyla Filistinliler, 4NS ile Arap uluslarının birleşik ordularının yapamadıklarını başarmışlardır. İsrailileri bölgeyi terk etmeye zorlamışlardır. Filistinliler, daha sonra,

---

⁴⁴ Hammes, *The Sling ...*, ss. 56-60.

resmî antlaşmayı yürürlüğe koymada yetersiz kalmış olsalar da, İntifada'nın İsrailileri uzlaşma masasına oturmaya zorladığı ve imtiyazlar kazanılmasına sebep olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Daha sonra İsraililer 4NS ile gelen bu Filistin zaferini tersine çevirmişlerdir. Her iki taraf da ödediği bedel yüzünden acı çekmekte olsa da; şiddet halen devam etmektedir. Filistinlilerin bombalı saldırıları ve İsrail'in Filistinli liderlere yönelik operasyonları bitmeyecek bir çatışma döngüsü içinde sürüp gitmemektedir. Filistinliler 2004 baharından itibaren bu defa da kendi aralarında çatışmaya başlamışlardır.⁴⁵ Yıllardır süren Filistin-İsrail çatışmalarının, savaşın yeni yüzüne örnek olması bakımından oldukça önemlidir.

ABD-El-Kaide mücadelesi ve Irak Savaşı 4NS kapsamında değerlendirilmesi gereken çatışmalardır. 4NS'nin temel özelliklerinden birisi; uzun vadeli olduğu dikkate alındığında; tarafların güçlü ya da zayıf yönlerinin bilinmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Hammes, asimetrik savaşın tarafın göreceli olarak, zayıf tarafının üstünlükleri olarak Irak'taki direnişçiler bağlamında sekiz; zayıflıkları olarak ta beş hususu ifade eder. Güçlü olan taraflar: 1) Her direnişçinin en güçlü yönü onun kazanmak zorunda olmaması (yani küçük başarıların bile zaman ve mekan bağlamında yeterli olabileceği). 2) Direnişçiler gevşek bir ağla bağlıdır (Dolayısıyla ele geçirilen birisinden diğerine ulaşmak zordur). 3) Yüksek işsizlik oranı çok sayıda Iraklı genç erkeği işsiz ve öfkeli durumda bırakmaktadır, 4) Irak, Amerika'ya karşılık vermek isteyen köktenci Müslümanlar için bir cazibe noktasıdır. 5) Irak'ta çok miktarda silah bulunmaktadır. 6) Tecrit edilmiş yollara saldırılar düzenlenmesine rağmen Koalisyon Karşıtı Güçler (KKG) özellikle yoğun oranda kentleşmiş bölgelerde faaliyet göstermektedir ve bu da polis ve askerinin yetersiz sayıda olmasından dolayı KKG'nin kendileri için ideal bir yaşam alanı bulmalarındandır. 7) Iraklılar gururlu insanlardır ve işgalcilerin en kısa sürede gitmelerini görmek istemektedirler. 8) Her saldırı, anında bütün dünyaya yayımlanmaktadır. Bunun temel amacı; ABD'yi zayıflatmak olsa da aynı zamanda Irak'a ilave yardım ve kuvvet takviyesi ile ilgili konularda müttefiklerin muhtemel siyasi kararlarını da etkilemektedir. Direnişçilerin zayıf yönleri olarak ta; 1) KKG

⁴⁵ Hammes, *The Sling ...*, ss. 81-93.

birleştirici bir siyasi inançtan yoksundur. 2) Her isyancı, savaşın koalisyon ayrıldığı anda bile bitmeyeceğinin farkındadır. 3) Direnişçilerin faaliyet gösterdikleri “sınırsız alan” nispeten küçüktür. 4) Koalisyon, sıradan Iraklı vatandaşları, KKG’in terör ve suç unsurlarının mağlup edilmesinde koalisyonu desteklemeleri konusunda heveslendirebilmektedir. 5) Iraklıların çoğunluğu Saddam’ın partisinin (Baas) iktidara tekrar gelmesini istememektedirler. Koalisyon güçlerinin kuvvetli olduğu yönler; 1) Koalisyon, Irak ekonomisini iyileştirmek için kaynaklara ve teknik kabiliyetlere sahiptir. 2) Otoritenin sağlanması, sağlık koşullarının geliştirilmesi, su kaynakları ve ticaretteki günlük gelişmelerin Baasçı üçgende bile olumlu etkileri olmuştur. Bunlar, Iraklıların koalisyonla işbirliği yaparlarsa hayatlarının daha da iyileşeceğinin delilidir. 3) Son on yıldır Kürt bölgesini himaye eden koalisyonun Kürtlerle uzun süre devam eden ilişkileri koalisyon için bir güçtür. 4) Sünniler ve Şiiilerin, yaygın olarak birbirleriyle yaptıkları evlilikler de dahil olmak üzere tarihler öncesinden gelen toplumsal bağları vardır. Çoğu ailenin kökenlerinde hem Sünnilik hem de Şiilik vardır. İki toplum arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, koalisyonun bağımsız bir Irak tesis etme gayretlerini büyük ölçüde destekleyebilmektedir. Koalisyonun zayıf olduğu yönler; 1) Resmî ABD demeçleri, yeni bir demokratik Irak için uzun vadeli destekten çok, ABD güçlerinin geri çekilmelerine odaklanmışlardır. 2) Irak’ta, bu oran bin kişiye yedi askerden az düşmektedir. Açıkçası, güvenlik ve millî yapılandırma desteği sağlanması için çok az sayıda asker bulunmaktadır. 3) Asker sayısındaki yetersizliğinin giderilmesine, Iraklıların alelacele eğitilerek nitelikli güvenlik personeli olarak istihdam edilmesi ivedi bir çözüm gibi görünmektedir. Birkaç haftalık eğitimin bir Iraklıyı etkin bir isyana karşı koyma kabiliyetine sahip bir kişiye dönüştürmesi zordur, ancak polis ve Irak Sivil Savunma Birliklerinin (ISSB) aldıkları eğitim bu kadar kısadır. Eğitimi yetersiz ve denetlenmeyen polisin ve ISSB’nin yetkilerini kötüye kullanma olasılığı yüksektir. Böylesi bir istismar, koalisyonun karşısına önemli bir problem olarak çıkacağı değerlendirilmektedir. 4) Iraklı liderler koalisyonla çok yakın bağlar kurmaktan oldukça çekinmektedirler. Amerikan kuklası olarak algılanırlarsa misillemelerden ve bir o kadar da itibar ve nüfuz kaybetmekten korkmaktadırlar. 5) Koalisyonun KKG’yi oluşturan unsurlar konusundaki yeterli bilgiye sahip olmaması, onlarla etkin

biçimde savaşıma gayretlerine engel olmaktadır. 6) KKG saldırılarına yapılan taktik misillemeler, taktik ve harekât düzeyindeki hedefler arasında bir anlaşmazlık olduğunu göstermektedir. Kuzeyde Blackhawk helikopterinin düşürülmesine ABD'nin verdiği karşılık, İsrail'in Filistinlere karşı gerçekleştirdiği eylemlere benzemektedir. ABD güçleri hava bombardımanı, zırhlı birlik intikali ve vurulan yerin hemen yakınında bulunan boş evleri imha ederek güç gösterisi yapmıştır. Evlerin imhası yirmi yıla yakın bir süredir İsrail'in uyguladığı ama başarısızlığa uğrayan bir taktiktir. 7) Koalisyonun kültürel bilinç ve dil kabiliyetlerinin eksikliği, Irak'ı sindirme yeteneğimizi olumsuz etkilemektedir. Iraklıların kendi evlerinde ve kontrol noktalarında sürekli aşağılanmaları çoğu tarafsızın KKG'ye katılmasına sebep olmaktadır. 8) Hedeflerin ve bunları başarma stratejisiyle ilgili Amerikan halkının bilgilendirilmesindeki yetersizlik; savaşa olan toplumsal desteği tehdit etmektedir. 9) Koalisyonun ve müttefiklerin zafiyetleri vardır ve bunlar zarar görebilirler. KKG, tüm ABD destekçilerini bölgeden çıkararak, uluslararası yardım kuruluşları ve koalisyonla işbirliği yapan Iraklıları hedef alarak ABD'yi tecrit etme niyetindedir. 10) Ayaklanmaya karşı koyma çoğu kez Darwinci bir yaklaşımdır. ABD'nin ayaklanmaya karşı koyma harekâtları, KKG savaşçılarını öldürmekte ve bunun yanı sıra savaşa devam edenlerin niteliklerini de artırmaktadır.⁴⁶ Irak'taki mevcut durum için yapılan bu değerlendirme, 4NS'nin özelliklerinin ve gelecekteki silahlı çatışmaların niteliksel dönüşümünün anlaşılması bakımından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Hammes'in Irak'taki direnişçilerle liderliğini ABD'nin yaptığı mücadelede tarafların zayıf ve kuvvetli yönlerine ilişkin olarak yaptığı değerlendirme, 4NS'leri diğer nesil savaşlara göre ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Klasik eski dönem savaşlardaki deterministik değerlendirmenin neden ve sonuçlar bakımında daha karmaşık bir hâl aldığını göstermektedir. Irak Savaşı'nda geleceğe dönük ipuçlarının değerlendirilmesi geleceğin savaşlarının ne şekilde cereyan edeceği konusunda fikir vermektedir. Teknolojinin yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen,

⁴⁶ Hammes, *The Sling ...*, ss. 134-135.

Irak Savaşı'nın, özellikle başlangıcının konvansiyonel anlamda icra edilen son savaş olabileceği değerlendirilmektedir. Bu savaş konvansiyonel olarak başlamış daha sonra da değişerek asimetrik savaş hâline gelmiştir.

Mücadele kavramını savaşı kapsayacak şekilde, öncesi ve sonrasını da içine alan bir kavram olarak düşünmek gerekmektedir. Her türlü mücadele politikanın kontrolündedir. Geçmiş Sun Tzu'ya ve Romalılara kadar giden gerilla savaşı (harbi); İspanyol halkının Napolyon ordularına direnmesinde de yaşanmıştır.⁴⁷ 4NS'nin bir yöntemi olarak düşünülen gerilla savaşı, iyi anlaşılabilir doğası ile oluşturulacak stratejilerle kullanıldığında; etkisi tahminlerin ötesinde olacaktır.⁴⁸

Savaş nesilleri kendi içlerinde birbirlerinin evrimi şeklinde düşünmek ve aralarındaki geçişleri devrim niteleğinde görmek yanlış olmayacaktır. Parker, önemli askerî gelişmeleri devrim olarak yorumlar. Borda atışı yapabilen savaş gemileri, top atışı yapabilen kaleler, tüfeğin ortaya çıkması ve yayılım ateşi tekniği birer devrimdirler.⁴⁹

Savaşlara ait bu nesiller, Kuhn'un paradigma kayması ile yorumlandığında, askerî gelişmelerin tek tek keşif ve icadların birikmesiyle ortaya çıkmadığı başka bir ifadeyle askerî teknolojinin etkisiyle dönemsel savaşların; paradigma kaymasına neden olduğu ifade edilebilir. Kuhn'a göre bilim, tek tek keşif ve icadların birikmesiyle değil sıçramalarla paradigma kaymasına neden olmaktadır.⁵⁰ Bu açıdan bakıldığında tüfeğin, bordadan ateş edebilen geminin, buharlı geminin, tankın, denizaltının, hava gücünün, KİS'nin özellikle nükleer silahların kullanılmasının paradigma kaymasına neden olduğu açıktır.

⁴⁷ Ergüder Toptaş, **Gerilla Harbinin Felsefesi**, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 2007.s. 6.

⁴⁸ Toptaş, **Gerilla ...**, ss.18-19.

⁴⁹ Parker, **Askeri Devrim ...**, ss. 295-296.

⁵⁰ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, (çev. Nilüfer Kuyuş), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1982, ss. 40-44.

168 İspanyolun 80 bin İnkayı yenmesi, Maorilerin, kendilerinin iki katı Moriorileri feci bir şekilde yok etmesi, toplumsal paradigmalardan çatışmasından başka bir şey değildir. Verilen örnekteki tarafların dünyayı algılamaları, mücadele kültürü, toplumsal ilişkiler gibi farklılıkların savaş meydanına yansımalarıyla oluşan; Maorileri silahlanmaya ve şiddete, Moriorileri barışçı ve uzlaşmacı yaşama sevk eden paradigma farkı bu savaşlarda şaşırtıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Savaş nesillerini birbirlerine girmiş olarak ta değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Günümüzde 4NS dönemi yaşanmakta olduğu düşünülse de gerek ikinci gerekse üçüncü nesil usulleriyle savaştan düşmanla karşı karşıya gelmek, asimetrik tehdit bağlamında mümkündür.

Clausewitz, Moltke ve Schlieffen'e göre savaşı tarihten öğrenmek bir yöntem olarak önemli bir yere sahiptir. Delbrück'ün 1900'lerin başında yazdığı "History of Art at War" çalışması bu yaklaşımın güzel bir örneğidir. Bu çalışmasında Delbrück; Roma İmparatorluğu döneminde üst seviyeye çıkan askerî gelişmeler; bu imparatorluğun çöküşü ile gerilemiş, rönesans ile de tekrar canlandığını ve politik gelişmelerle taktik gelişmelerin paralellik gösterdiğini ifade eder.⁵¹ Savaşlarda Fransız ihtilaline kadar olan süreçte profesyonel askerler etkili olmuş daha sonra, alınan başarı nedeniyle anavatanı koruma fikri öne çıkarılmıştır. İkinci yaklaşımın günümüzde de önemini koruduğunu hatta BM barış gücü operasyonlarındaki başarısızlıkların önemli bir nedeni olarak görmek te yanlış olmayacaktır.

Quincy Wright ise, 1942 yılında yayımladığı eserinde savaş tarihini dörde ayırarak, 1450-1648 arasında yaşanan ve ateşli silahların kullanıldığı dönemi Birinci Dönem, profesyonel ordular ve hanedan savaşlarının yaşandığı 1648-1789 arası dönemi ikinci dönem, savaşın büyüdüğü 1789-1914 dönemini üçüncü dönem ve savaşların totaliterleştiği 1914-1942 dönemini dördüncü dönem olarak ayırır.⁵²

⁵¹ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, İstanbul, ASAM Yayınları, 2003, s. 262.

Ayrımlar hangi ölçütlerle yapılırsa yapılsın tarihsel süreçte savaşlarda dönemsel farklılaşmalar yaşandığı ve bu farklılaşmaya en büyük etkinin teknolojik gelişmelerden kaynaklandığı görülmektedir.

3.7. Tarihten Günümüze Genel Değerlendirme

Teknolojinin savaşın dönüşümüne etkisinin analizi daha da geçmişe götürülerek yapılmasıyla dönüşümünün tarihsel seyri bakımından daha kapsamlı fikir sahibi olunacaktır. Devletler büyüdükçe askerî harekâtlarda hızın önemi de artmıştır. Bunun sebebi olarak merkezî otoritenin isyanların hızla bastırılmaması durumunda yönetim dizginlerini elinde tutamaması olarak görülebilir. Buna getirilen ilk çözüm MÖ 2000 yıllarında Orta Doğu'da kullanılmaya başlanan savaş arabalarıdır.⁵³ Çin'de MÖ 6. ve 7. yüzyıllarda savaşlar atlı savaş arabalarının karşılaşması şeklinde yapılırdı ve ordu mevcudu yaklaşık 10 bin civarındaydı. MÖ 3. yüzyıla gelindiğinde orduların sayısı yaklaşık 10 kat artmıştır. Bu durum ok ve yaylarla silahlanmış savaş arabaların yerini kılıç ve mızraklı piyadeler ve onlara eşlik eden atlı okçular almıştır. Büyüyen ordular nedeniyle savaşların sayısı az olmakla beraber daha uzun süreli olmuşlardır. Çin'de M.Ö 246- 221 yılları arasında güçlü bir prens diğer altı devleti ortadan kaldırarak güçlü bir imparatorluk kurmuştur. Bu imparatorluğun askerleri, birliklerini temsil eden renkli nişan bulunan standart üniforma giymişlerdir. Bu askerî devrim çok az bir değişiklikte iki bin yıl boyunca sürmüştür. Çin'deki bu askerî devrimin benzeri Avrupa'da da yaşanmıştır. Avrupa ordularında da kitlesel artış olmuştur. Taktik ve stratejilerde köklü değişiklikler olmuş ve yapılan savaşlar toplumları derinden etkilemiştir.⁵⁴

---

⁵² Yalçinkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 62.

⁵³ Vikipedi, "Antik çağlarda savaş" (20 Ağustos 2007),
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_%C3%A7a%C4%9Flarda_sava%C5%9F>.

⁵⁴ Parker, **Askeri ...**, s. 3.

Ortaçağda kullanılan yelkenli gemileri ve kürekle çekilen ticari kadırgaların yetersizlikleri; hem kullanım zamanlarını hem de rotalarını kısıtlamıştır. 15 ve 16. yüzyıllardaki teknolojik gelişmeler bu kısıtlamalara yönelik iyileşme sağlamışsa da geleneksel seyrüsefer kapasitelerini fazla değiştirmemiştir. Savaş kadırgalarının elverişsiz seyir yetenekleri, rüzgâra karşı manevra kapasiteleri ve yük kapasiteleri seyir menzillerinin kısa olmasına neden olmuştur. Ortaçağ kadırgaları için Akdeniz bile üstesinden gelinmeyecek kadar büyük bir denizdir. Ortaçağ insanının kullanabildiği teknoloji, doğal güçlerle mücadelesinde bir dereceye kadar yetmiştir. Bu dönemde ticaret ve savaş gemilerindeki gelişmeler, hıristiyan ve müslüman gemileri arasındaki mücadele önemlidir. Pryor'a göre Akdeniz tarihinin evriminde coğrafya, teknoloji ve savaş biçimleri etkili olmuştur.⁵⁵

İngilizler, I. Edward döneminden (1272-1307) sonra karşı tarafı ok yağmuruna tutma ve süvari saldırısında bulunma yöntemlerini kullanmışlardır. Bu yöntemlerle Fransızlara karşı zaferler kazanmışlardır. Bu yenilgilerden sonra Fransızlar her okçuya karşılık iki adet silahlı asker bulundurmak yerine her silahlı asker için iki okçu şeklinde yapılanmaya gitmişlerdir. Bu durum da o dönem için bir dönüşüm olarak algılanmalıdır.

Avrupa'da ateşli silah kullanımındaki hızlı artış, hem taaruz hem de savunma taktiklerini dönüştürmüştür. Avrupa devletleri arasındaki silahlanma yarışı hem denizde hem de karada yaşanmıştır. Denizlerdeki mücadele Avrupa kıyılarına yakın bölgelerde olmuş, sonraları yaşanan askerî teknolojideki gelişmelerle yerli müttefikler arayan Avrupalılar, mücadelelerini diğer kıtalara da yaymışlardır. Askerî yöntemler geliştikçe yayıldıkları kıtalarda üstünlük kurmuşlardır. 16. yüzyılda Amerikalılar, 17. yüzyılda Endonezyalıların büyük bir kısmı ve 18. yüzyılda bir çok Hintli ve Afrikalı üzerinde üstünlük sağlanmıştır. Sadece Kore, Çin, Japonya ve

---

⁵⁵ John, H. Pryor, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler**, (çev.Fusun Tayanç ve Tunç Tayanç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 190-192.

Amerika, Batıya karşı direnmiştir. Bu direniş ancak Sanayi Devrimi'nin zırhlı buhar gemisi ve sürat topu gibi araçlarının kullanımına kadar sürebilmiştir.⁵⁶

1560-1660 arası dönem için Parker, savaşlarda dört önemli değişiklik olduğunu ifade eder. Bu değişiklikler:

- 1) Taktiklerdeki devrim. Feodal krallıklar, kitlesel okçu ve topçuların karşısında yıkılmış ve mızrak ve kargının yerini ok ve tüfek almıştır.
- 2) Avrupa ordularının hacimleri büyümüştür.
- 3) Büyüyen bu orduların sevk ve idaresi için daha karmaşık stratejiler benimsenmiştir.
- 4) Maliyetler, kayıplar ve büyüyen orduların yarattığı idarî tehditler artmıştır. Bu durum hem halk hem de yöneticiler için savaşı ciddi bir yük haline getirmiştir.⁵⁷

Zamanla ortaya çıkan uzmanlaşmış askerlerin eğitimi için kurulan askerî akademiler savaş konusunda literatürü zenginleştirmiştir. Ayrıca büyüyen orduların idarî ve lojistik problemleri yönetimde bir devrime yol açarak modern devletlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

İspanya, Hollanda ve İngiliz ordularında görev yapan Roger Williams'a (1590'da yazdığı "Briefe Discourse of Warre" kitabından) göre ateşli silahlar ve gerekli, kıldığı geometrik tahkimatın keşfi savaşları öylesine dönüştürmüştür ki; geçmiş usullerinden işe yarar, değerli bir şeyin kalması mümkün olmayacaktır. Machiavelli'ye göre önceki nesillerin yaptığı savaşlar "korkusuzca başlatılmış", "tehlikesizce devam ettirilmiş" ve "kayıpsız sonuçlandırılmıştır."⁵⁸ Bu ifade barutun kullanılmasından önceki dönem savaşlarını oldukça iyi açıklamaktadır.

---

⁵⁶ Parker, *Askeri ...*, s. 6.

⁵⁷ Parker, *Askeri ...*, s. 2.

⁵⁸ Parker, *Askeri ...*, s. 10.

15. yüzyılda güçlü kuşatma toplarının kullanılmasına kadar taaruz-savunma dengesinde ağırlık savunmadan yana olmuştur. Avrupa'daki kale ve şatolar ile muhkem yerleşim yerlerinin avantajlı durumu bu dönemde bitmiştir. Büyük topların taşıma güçlükleri bir tarafa bırakılırsa su yollarıyla taşındıklarında nehir kenarındaki kale ve yerleşim yerleri için ciddi tehlike oluşturmuşlardır. Bazı durumlarda ise fazla sayıdaki daha küçük toplar aynı anda kullanılmıştır. Savunma tahkimatı ile tabyaların kullanılmasıyla da yeni bir aşama katedilmiştir. Şehirlerin korunması için yapılan kalın ve dik duvarlar oldukça maliyetliydi. Bunları aşmak zor olduğundan saldıran taraf büyük topların taşınmasının zor olduğu durumlarda, uzun süreli kuşatma yoluyla içeridekileri açlık ve susuluğa mahkûm ediyorlar veya surların altına tünel (lağım) kazarak barutla patlatıyorlardı. Bu türden kuşatmalara Osmanlı tarihinde de sıkça rastlamak mümkündür. Tünel kazarak mevzilerin alttan patlatılması 20. yüzyılda Çanakkale Savaşlarında da kullanılmıştır.

19. yüzyılda yapılan savaşlarının özelliklerinden birisi de yeni teknolojilerin muharebe sahasında görülmeye başlamasına rağmen, genel olarak bunun etkilerinin askerlerin çoğunluğu tarafından tam olarak idrak edilememiş olmasıdır.⁵⁹ ABD İç Savaşı (1860-1865) dünyanın modern anlamda ilk savaşı sayılmaktadır. Bu savaş daha seri ateşli silahların yanı sıra, asker ve malzeme naklinde demiryollarının kullanılması, topyekûn savaşa geçiş ve muharebelerin uzunluğu açısından yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir.⁶⁰ Bu savaşta teknolojinin önceki savaşlara göre daha yoğun kullanıldığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Asyalı bir gücün Avrupalı bir gücü yenmesi bakımından, Rus-Japon Savaşı (1904-1905) önemli bir dönemeçtir. Japonların bu başarısında, 1869 sonrasında başlattıkları sanayileşme hamlesi sonucunda silah ve teçhizat açısından teknolojik alt yapılarını geliştirmeleri dolayısıyla ordularını modernize etmeleri yatmaktadır.

⁵⁹ Mehmet Tanju Akad, **Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2005, s. 150.

⁶⁰ Akad, **Savaş ...**, s.158.

Savaşlarda önemli bir konu olan hijyen şartlarının kötü olması nedeniyle, tarihteki tüm savaşlarda önemli kayıplar verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar büyük çatışmalarda ölen toplam asker sayısı, mikrop ve virüslerden ölenlerin sayısından daha azdır. Eski savaşlarda galip gelenler aslında her zaman en iyi komutan ve silahlara sahip ordular değil, çoğu kez yalnızca düşmanlarına bulaştıracak en kötü mikropları taşıyan ordulardır.⁶¹ Bu durum Yeni Dünya'nın keşfedilip sömürülmesinde, Avrasya'nın mikroplarına karşı bağışıklığı olmayan yeni kıta yerlilerinin yok edilmelerinde de etkili olmuştur.

19. yüzyılın ortalarına kadar mikropların etkisi pek bilinmemekte ve yaralılar sterilize edilmeyen aletlerle tedavi edilmekteydi. Sadece Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey Ordusundan 220 bin asker hastalıktan ölmüştür. Balkan Savaşı'nda kolera salgını ordunun ilerlemesini etkilemiştir. Sarıkamış Harekâtında, Rusların muharebe sahasında Türk birliklerine verdirdikleri kayıp, kış şartları nedeniyle verilen kayıpların onda biri kadardır.⁶² Soğukla mücadelenin yanı sıra bu harekâta tifüs yüzünden ciddi kayıplar verilmiştir. Osmanlı ordularının Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıpları muharebedekiler, yaralılar ve kayıplar dahil olmak üzere 305 753 ölü iken hastalıktan ölenleri sayısı 466 759'dur.⁶³ Sayıları artırılabilen bu örneklerden çıkarılması gereken sonuç, ilk yardım ve hastalıktan korunmaya yönelik sağlık teknolojisinin ve mevsim şartlarına uygun donatımın savaşlardaki kayıp sayısına etkisinin önemli olduğudur.

Yükseliş dönemindeki seferlerde kuşatma esnasında top döküm fırınlarının kurularak, eldeki cephaneye göre yeni topları dökme imkânı; Osmanlı ordusu için önemli avantaj olmuştur. İstanbul'un fethinde o ana kadar görülmemiş büyüklükte topların kuşatma amacıyla kullanılması, Türk zaferlerinin kazanılmasında önemli bir etkidir. Kullanılan savaş silah ve araçlarının çağın yüksek teknolojisine sahip

⁶¹ Diomand, **Tüfek ...**, s.253.

⁶² Sami Önal, **Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Sarıkamış'tan Eserate (1915-1920)**, (ed. Sami Önal), İstanbul, Remzi Kitapevi, 2006. s. 22.

⁶³ Akad, **Savaş ...**, s. 49.

olması, düşman karşısında caydırıcılık ve muharebe sahasında önemli avantaj sağlamaktadır. Şüphesiz savaşın kazanılmasında birliklerin sevk ve idareleri, ordunun nitelikleri (değerleri, eğitim seviyesi ve inanmışlığı) önemli iken; bunların yanı sıra teknolojik üstünlüğe sahip olmak, birliklerin silah ve teçhizatına dolayısıyla kendilerine güven duymasını sağlayarak muharebe sahasındaki performanslarını yükseltici bir etki yapmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri ile Müttefik Devletler arasında, sonunda atom bombasının kullanılmasına yol açan teknolojik bir yarışa tanık olunmuştur. Bilindiği gibi, bu yarış ABD kazanmıştır ve atom bombasını Japonya'ya karşı kullanmıştır. İkinci Dünya Savaş'ı boyunca, kimyasal ve biyolojik silahlar üzerine de epeyce araştırma yapılmıştır. 1945'te ABD nükleer silah sahibi tek ülke iken kimyasal ve biyolojik silahlar üzerine de büyük tecrübe kazanmıştır. ABD nükleer silahlar üzerine bilgisini yakın müttefiği İngiltere ile paylaşmış ve bu ülkenin nükleer güç olmasını sağlamış, sonra da tüm diğer ülkelerin nükleer silah sahibi olmasını engellemeyi acil öncelik olarak benimsemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda savaşların dönüşümüne etki eden pek çok teknolojik yeniliğe tanık olunmuştur. Hareketli ateş gücüyle beraber düşman ateşinden korunma imkânı veren tankların toplu kullanımı büyük ateş gücü sağlayan farklı bir konsepttir. Almanlar bu şekilde o zamana kadar kullanılmayan çok sayıda tankın aynı anda kullanılmasından azami bir şekilde yararlanmışlardır. Ayrıca Alman tanklarının imkân kabiliyetlerinin savaşın ortalarına kadar müttefik tanklarından oldukça üstün olması teknolojik anlamda savaşın seyrini etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Afrika'daki muharebeler ayrı bir önemi haizdir. Almanların Afrika'daki birliklerinin komutanı Rommell'in askerî başarıları bir tarafa bırakılırsa; Alman tanklarının gücünün yoğun bir şekilde hissedildiği muharebeler yaşanmıştır. İngilizler çoğu muharebede sayıca üstün tank birliklerine sahip olmalarına rağmen, savaşın başlarındaki çoğu mücadelede yenilmişlerdir.

İngilizler 1941 yazında başlattıkları Battleaxe operasyonunda Alman tank tahkimatında büyük kayıplar vermişlerdir. Ayrıca Rommel'in uçaksavar silahı olarak yapılan 88'lik topları etkili olarak kullanması İngiliz tanklarına büyük kayıp verdirmiştir.⁶⁴ 1941 sonlarına gelindiğinde Libya-Mısır sınırı tank mezarlığına dönüşmüştür.⁶⁵

Afrika'daki savaşlar Almanların 1942'den itibaren yeterince ikmal edilememelerinden, Hitler'in cephe komutanlarının önerilerini dinlememesi yüzünden ve müttefik tanklarının Alman tanklarına nitelik bakımından denk duruma gelmesiyle Almanların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Barborassa Harekâtı incelenmeye değer bir konudur. 22 Haziran 1941'de Almanlar, üç koldan Rusya içlerine girmişlerdir. Ekim 1941'e gelindiğinde Alman orduları büyük başarıyla Moskova önlerine kadar geldiler ve yaz boyunca başarılı olan Almanlar, anavatanlarının savunması için, istemeden de olsa, liderleri Stalin'in yönetimindeki Rusların amansız karşı koymaları ve çetin kış şartlarına yenik düşmüşlerdir. Çetin kış şartları, Napolyon'u da 1812 seferinde Moskova önlerinde yenmiştir. Savaşta birliklerin iklim şartlarına uygun teçhiz edilmesi, kullanılan silahların da olumsuz hava şartlarında da kullanılabilir teknolojik yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Rusya'daki savaşlarda Almanlar'ın toplu bir halde tankları kullandıkları görülmüştür. Savaşın ilerleyen safhalarında Ruslar da aynı taktiği taklid ederek tankları toplu kullanmışlardır. Almanlar'ın şnorkel kullanarak tanklarını 10 m kadar derinlikte sulardan geçirmeleri önemli bir teknolojik yeniliktir. Almanlar'ın kullandığı 60 cm'lik havanlar ve 7 tonluk mermi atabilen 82'lik topları, santim santim savaşıarak Sivastopol'u ele geçirmelerinde etkili olmuştur.⁶⁶

⁶⁴ Mehmet Tanju Akad, **20. Yüzyıl Savaşları**, İkinci Cilt, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992, s. 332.

⁶⁵ Akad, **20. Yüzyıl Savaşları ...**, s. 334.

⁶⁶ Akad, **20. Yüzyıl Savaşları ...**, s. 368.

İkinci Dünya Savaşında karada yapılan kanlı muharebelerin yanında deniz ve havada da amansız mücadeleler yaşanmıştır. Her biri ileri teknoloji ürünü deniz ve hava araçlarının mücadelesi savaşın sonuna kadar sürmüştür. Birinci Dünya Savaşında önem kazanan stratejik bombardıman, İkinci Dünya Savaşı'nda özellikle Alman ve İngilizler arasında sıkça yaşanmıştır. Stratejik bombardıman, düşmanı savaşı sürdürecektir imkânlardan mahrum bırakmak için doğrudan düşman devleti üzerine yapılan bombardımandır.⁶⁷ Savaşın başında Almanların kesin bir üstünlüğü yaşanırken İngilizlerin stratejik bombardımana uygun uçakları yoktu. Daha sonraları geliştirilen uçaklar ve bunların Almanların tankları toplu kullanmasına benzer şekilde İngilizlerin çok sayıda uçakla toplu bombardımanı ve ABD Hava Kuvvetlerinin desteği; havadaki dengeyi müttefikler lehine değiştirmiştir. Almanya'daki uçak üretim tesisleri, U-Botlar, bunları yapan tersaneler, sentetik petrol ve kauçuk tesisleri ve askerî ulaştırma; öncelikli hedefler olarak tespit edilmiştir. Ruhr havzasındaki sanayi tesisleri vurulmuştur. Alman radarların yanıltılması için ince metal folyolar etkili olmuştur.

Alman askerî gücü, V1 ve V2 roketlerini, yeni denizaltıları, Bismark gibi üstün gemileri, güçlü tankları ve jet uçakları içermekteydi. Ancak Almanların bu jetleri ve tankları istedikleri gibi harekete geçirecek yeterli petrolü yoktu. Savaşın sonlarında da olsa Almanların, atom silahının geliştirilmesinde ilerleme kaydettikleri bilinmektedir. Sahip olunan bu teknolojik düzey, savaşı kazanmalarına yetmemiştir. Bu başarısızlığın altında yatan en büyük nedeni, Hitler'in akılcılıktan uzak, istişareye kapalı ihtiraslı yönetiminde aramak yanlış olmayacaktır. Almanya'nın sahip olduğu teknolojik birikim; yenilgiye rağmen savaş sonrasında kendisini kısa sürede toparlamasına neden olmuştur. Aynı durumun Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı yenilgiden sonra da geçerli olduğu muhakkaktır. Günümüzde Almanya, sahip olduğu yüksek teknoloji ve ekonomik gücüyle, uluslararası sistemin önemli

---

⁶⁷ Akad, **20. Yüzyıl Savaşları ...**, s. 510.

güçlerinden birisidir. Bu konumunu yüksek savunma teknolojisini sivil amaçlı olarak ta kullanma kabiliyetinde aramak gerekmektedir.

Modern savaşların içerisinde Vietnam Savaşı farklı özelliği olan bir savaştır. ABD'nin Vietkong üzerinde tartışmasız teknoloji esaslı üstünlüğüne rağmen tam bir başarısızlığı söz konusudur. Kayıpların çok olduğu, maliyeti giderek artan Vietnam Savaşından 1968'deki karşı tarafa verdirilen 600 milyon dolarlık zarara karşılık ABD'nin sadece uçak kaybı 6 milyar dolardır. Ayrıca Amerikan ordusuna ait patlamayan bombaların, Vietkong'ların tuzak haline getirmesiyle bile 1000 civarında Amerikan askeri ölmüştür.⁶⁸

Modern savaşlar aynı zamanda bir bilgi savaşı ve yönetimi sürecidir. Bu süreç elektronik savaşı, siber ortamda bilgisayar şebekelerinin kullanımını, psikolojik harekâtı, askerî aldatmayı ve operasyonel güvenliği içermektedir. Bir destroyerin kontrolünün bile kısa süreliğine de olsa bilgisayar korsanlarınca ele geçirilebildiği günümüz siber ortamında, özellikle internet, potansiyel yeni bir savaş boyutu olarak değerlendirilebilir. Gittikçe elektronik haberleşmeye ve siber ortama bağımlı hâle gelen dünyamızda, istismar edilebilecek zayıf noktalar, bağımlılık derecesiyle beraber artış göstermektedir. Emniyetli işletim sistemlerinin yaygınlaşması bu zaafiyeti sadece belli bir oranda azaltabilecek, sistem zaafiyetleri kullanıcıları her zaman tedirgin edecektir.

Savaş sürecinde elektromanyetik spektrumun etkin kullanımının önemi gittikçe artmaktadır. İkinci Dünya Savaşı esnasında, Pasifik cephesinde Amerikan donanmasının Japonlara karşı deniz ve hava savaşlarında üstünlük sağlamasını sağlayan radar teknolojisinin ilk kez kullanıma girmesinden sonra, günümüzde gelişen mikroişlemci hızları sayesinde yüksek çözünürlükte üç boyutlu görüntü sağlayabilen lazer radarlarının (LADAR) kullanıma girmesi, faz dizinli radarların (klasik radarlardaki hedef takibi için fiziki dönme ihtiyacını azaltan radarlar) atış

---

⁶⁸ Akad, **20. Yüzyıl Savaşları ...**, s. 539.

kontrol açısından birçok hedefi aynı anda takip edip bunlara füzeleri yönlendirebilmesi ve sentetik açıklıklı radarların (SAR, özellikle havadan yerin resmini çıkarmak için kullanılan radarlar) uydulardan dünya üzerinde istihbarat çalışmalarında da bulunabilmesi, radarlardaki gelişimin devam ettiğini göstermektedir. Bu yüzden radar ve termal görüntü yönetimi ile platformların görünmezliğine yönelik teknolojiler ve kamuflaj tedbirleri, muharebe sahasında hedef oluşturmama açısından önemi artmaktadır. Lazer ve mikrodalga kullanan yönlendirilmiş enerji silahları, hedefin yüksek hassasiyette ve gecikmeksizin anında istenen etki seviyesinde vurulmasını sağlayan silahlar olarak, hacim, ağırlık ve ısınma gibi tasarım problemlerinin çözülmesini müteakip muharebe sahasında yeni bir çığır açacaklardır.

Günümüzde uzayın askerî ve sivil amaçlarla özellikle de haberleşme, erken uyarı, seyrüsefer, gözlem amaçlı kullanımı hızla yaygınlaşmakta ve yörüngedeki uydulara olan bağımlılık giderek artmaktadır. Her ne kadar uluslararası antlaşmalarla uzayın bir savaş sahasına dönüşmesi engellenmeye çalışılsa da, ciddi bir çatışmada, hasım tarafın uzaya bağımlı bu kabiliyetini sekteye uğratmak önemli bir hedef olacaktır. Hâlen devam eden uydusavar silahları nın gelişim çalışmaları ve testleri bu yöndeki iradeye işarettir. Yüksek teknolojiye dayanan bütün askerî uygulamalarda görüldüğü gibi bunların yaygın kullanıma girmesinden kısa bir süre sonra, mevcut zafiyet noktalarının hızla keşfedilmesi sonucu asimetrik tehditlerin ortaya konması olağan bir gelişme hâline gelmiştir. Uzayın saldırı amaçlı kullanımı yönündeki çalışmaların, uzay hâkimiyetini ele geçirmek açısından hızlanarak devam edeceği öngörülmektedir.

Modern muharebe sahasının gelişen haberleşme teknolojisi sayesinde; uluslararası kamuoyu tarafından canlı olarak izlenebilmesi, savaş planlamalarında medya faktörünün ağırlığını şimdiye kadar olmadığı oranda artırmıştır. Sivil ve altyapı kayıplarından oluşan uluslararası kamuoyu tepkisi savaşların meşruiyetinin her zamankinden daha çabuk ve yoğun sorgulanmasına neden olmaktadır. Birliklerle beraber harekâta katılan gazeteciler; televizyon, radyo, gazete ve internet benzeri

kanalları kullanarak, geniş kitleleri çok kısa sürede taktik düzeydeki olaylar konusunda dahi bilgilendirebilmektedir.

Silah sistemleri ve mühimmat tasarımında küresel kamuoyunun çekinceleri ile muharebe sahasındaki taktik ihtiyaçlar sık sık çelişebilmekte ve sonuçta, bu dinamik etkileşim tarafından kararlar verilmektedir. Asimetrik muharebe koşullarında meskûn mahallerde, mağaralarda veya gömülü sığınaklarda etkili olan termobarik savaş başlıklarının kullanımı, insani itirazlara rağmen Çeçenistan ve Irak'ta olduğu gibi gittikçe yaygınlaşmaktadır. Öldürücü olmayan silah sistemlerindeki gelişmeler, arazide komutanlara istenen seviyede kuvvet kullanma imkânı sağlayarak, barışı koruma ve istikrarı sağlama operasyonlarında gerekli esnekliği kazandırmaktadır. İstenmeyen zayıyatı sınırlamada yeni geliştirilen kısıtlı etki çapına sahip bombalar, genelde yüksek parça tesirinden ziyade sınırlanmış çapta kuvvetli blast tesiriyle hedefi etkisizleştirmeyi amaçlamaktadır.

Küresel kamuoyu baskısının da imzalanmasında etkili olduğu antipersonel mayınlarının kullanımını yasaklayan 1997 Ottawa Sözleşmesi, insansız kara sensörlerinin (algılayıcı) önemini; özellikle üs ve kritik tesislerin yakın emniyeti ve sınır güvenliği açılarından artmasına sebep olmuştur. Bu sensörler, komuta merkezlerini ikaz edecek ve uygun ölçüde reaksiyon gösterilmesini sağlayacaklardır. Silah sistemlerindeki gelişimi tetikleyen ihtiyaç, çoğunlukla talep edilen taktik imkân ve kabiliyetlerin mevcut silah sistemleri ile karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Tanklardaki gibi bazen belli bir taktik ihtiyaca yönelik geliştirilmiş bir silah platformu, muharebe sahasında değişik kullanımlara neden olmaktadır. Küresel konumlama (GPS) teknolojisi ve internet gibi askerî kaynaklı bazı arge çalışmalarının sivil hayatta neden olduğu çarpıcı değişimler de, askerî ve sivil teknolojilerin yoğun olarak karşılıklı etkileşim hâlinde olduklarına dair örneklerdir.

Askerî liderler için, muharebe sahasında ortaya çıkabilecek teknolojik ve taktik dezavantajları yaratıcı çözümlerle aşmak her zaman aranan bir özellik olacaktır.

Rekabet hâlindeki konvansiyonel ve asimetric muharebe kùltùrlerindeki operasyonel bir probleme, teknolojik bir çözüml yöntemini her zaman basit bir şekilde bulunamayabilmektedir. Bu kapsamda uygulamada olan taktik ve prosedürlerde değişikliğe gitmek de çözümlün bir parçası olabilmektedir. Günümüzde özellikle terörist unsurlar, yüksek teknolojiye karşı asimetric üstünlük sağlayacak yeni tehditler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Varolan kuvvet dengelerini bozucu bir yaratıcılığı içeren ve az maliyetli olan bu yeni yöntemler, modern silah sistemlerinin istismarı kolay olan zafiyet noktalarını hedeflemektedir. El yapımı patlayıcı (IED, Improvised Explosive Device) teknolojisi ve karşı tedbirleri arasındaki asimetric performans farkı, kendisi düşük maliyetli olan ancak pahalı ve yüksek teknolojik karşılık gerektiren modern muharebe sahası uygulamalarına klasik bir örnektir. Muharebe sahasında kazanılan tecrübeyi hemen silah teknolojisinde yaratıcı çözümler ile uygulamaya dönüştürme becerisi ve esas operasyonel performans isteklerinin cephe hattından kaynaklanıyor olduğunun kavranması, silah tasarımcıları için önemli özelliklerdir.

Yüksek teknoloji aynı zamanda savaşların kaba kuvvete dayanan vahşi yüzünü maskeleymiş, savaşa uzaktan icra edilen temiz bir bilgisayar oyunu izlenimini kazandırmıştır. Örneğin günümüz savaşlarında gemi, uçak ve denizaltılarda kullanılan uzun menzilli radara yakalanmayan seyir (cruise) füzeleri etkili bir kuvvet çarpanıdır. Ancak ölüm, acı, kan ve gözyaşı savaşın içeriğinde bulunan gerçeklerdir. Uydu haberleşmesi sayesinde, fiziken tamamen uzak olduğu muharebe sahasındaki bir yer hedefine taarruz eden insansız hava aracı pilotunun, gerçekleştirdiği eylemin hedefteki tahrip edici sonuçları özünde değişmeyecek ama pilotun bunu muharebe sahasındaki gibi hissetmesi mümkün olmayacaktır.

Savaşlarda insan faktörünün etkisini kısıtlayacak savaşçı robotların envantere girmesi konusundaki çalışmalar yoğun bir şekilde sürmektedir. Çalışırken ve emeklilikte maaş ve diğer sosyal güvenceler istemeyen, tahrip olduğunda ailesine bir açıklama gerektirmeyen, yorulmayan ve emirlere tereddütsüz olarak mutlak itaat eden, kirletilmiş bölgeler ile aşırı sıcak veya soğuk gibi çevresel koşullarda

çalışabilen, yiyecek ve içecek gibi lojistik gereksinimleri bulunmayan robotların tercih edilmesini anlamak zor değildir. Ancak bunların uzaktan komuta olmadan bağımsız görevlerde akıllı ve sağduyulu davranabilmeleri için, otomatik hedef tanımlama algoritmalarına sahip olmaları, yapay zekâ yeteneklerinin gelişmiş olması, mümkün olduğunca bakıma ihtiyaç hissetmemeleri, elektronik karışırtmalardan etkilenmemeleri, hareket kabiliyetlerinin geliştirilmesi gibi problem sahalarının yeterli seviyede çözümlenmiş olması gerekmektedir. Sivil uygulamalar için de evrimsel nitelikteki bu araştırmalar, rekabetçi uygulamalarla hızlandırılmaya çalışılmaktadır.

Tarihsel bir süreçte yapılan genel değerlendirme; aşağıda, profesyonel ordu düzenine geçiş, savaşın topyekûnleşmesi, soğuk savaş dönemi ve soğuk savaş sonrası dönem olarak yapılmıştır..

3.7.1. Profesyonel Ordu Düzenine Geçiş

Westphalia Antlaşmasından (1648) sonra Avrupa devletlerinde, içeride isyancılarla dışarıda ise diğer devletlerle savaşa hazır, krallarına bağlı profesyonel orduların dönemi başlamıştır. Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-1648) İsveç kralı Gustavus Adolphus (1594-1632), halktan topladığı geniş çaplı vergilerle kurduğu ordu bir yeniliğin kapısını açmıştır. Bu dönemde Fransız ordusu da başbakan Richelieu (1585-1642) sayesinde güçlü bir ordu haline gelmiştir. Cromwell'in (1599-1658) temellerini attığı İngiliz ordusu da düzenli olarak maaşlarını alan disiplinli ordu olarak dikkat çekicidir. Bu dönemde Osmanlı ordusunun disiplinli ve güçlü bir yapısı vardır. Yaya ve atlılardan oluşan bu orduda kapıkulları ve tımarlı sipahiler esas unsurlardır.

Avrupadaki ordular mutlakiyete bağlı subaylar ile halktan askerlerden oluşmaktaydı. 17. ve 18. yüzyılda Prusya ordularının disiplini ve saldırganlığı; Büyük Frederick'in (1712-1786) taktik düşünceleriyle savunma teknikleri en üst

seviyeye çıkmıştır. Denizlerde ise 19. yüzyıl sonlarında yapılan zırhlılar, teknolojik bakımından oldukça donanımlı gemilerdir.

3.7.2. Savaşın Topyekûnleşmesi

Avrupa'daki savaşlarda, Frederick'in Prusya Kralı olması ve Napolyon'un yönetimden inmesi arasında geçen 1740-1815 yılları arasında, değişim yaşanmıştır. Orduların teşkilat yapısının yanı sıra kuşatmaların yerini hareketli muharebeler almıştır. 1789 Fransız İhtilalinden sonra devletler kralın elinden uluslara geçmeye, savaşlar sınırlı olmaktan çok sınırsız olmaya başlamıştır. 19. yüzyılda devletlerin yönetimleri ne olursa olsun halkla kaynaşmaya başladıkları görülmektedir. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra nasıl din için savaşlar son bulmuşsa, bu dönemde de kralların savaşı sona ermiş yerine ulusların savaşı başlamıştır. Fransız İhtilali ve Napolyon dönemi "millet ordu" anlayışını yerleştirmiştir.⁶⁹ Bu değişim savaşın topekûnleşmesi adıdır.

İlk dünya savaşı olarak kabul edilen Napolyon Savaşları sonrasında; 1814-1815 yıllarında yapılan antlaşmalarla; Avrupa'da yeni bir düzen (Viyana Düzeni) sağlanmıştır. Yeni kurulan bu düzende savaş, politik amaçlara ulaşmak için kullanılan bir araç hâline gelmiştir. Viyana Kongresi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde savaşanlarla sivillerin yaptığı birbirlerine karıştırılmamaktaydı. Örneğin Kırım Savaşı'nda savaş hâlindeki Rusya ile İngiltere'nin mâli ilişkileri devam etmiştir.⁷⁰ Bu durum savaşın bu dönemde topekûnleşmediğini göstermektedir.

19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin etkisiyle deniz ve kara taşımacılığında kullanılan buhar gücü ve metalden yapılan gemiler, Amerikan İç Savaşı'nda

⁶⁹ R.R. Palmer, "Büyük Frederick" Guibert, Bulow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal Savaşlara", **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, (ed.Mead Earle), İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1983, s.81

⁷⁰ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, ss. 90-91.

kullanılmaya başlanmıştır. Askerî teknolojinin gelişmesi, ateşli silahların menzillerinin artmasıyla beraber isabet yeteneklerinin artması; savaş sanayisini büyütmiştir. Buhar gücünün denizde kullanılması zengin kömür yataklarına ve demir sanayisine sahip İngiltere'yi 19. yüzyılın başında denizlerde üstün bir konuma getirmiştir. Rus-Japon Savaşında askerî yeniliklerin kullanılması farklı kıtalardaki devletleri de güçlü ordu oluşturmaya sevk etmiştir. Kıtasal güçler; tüfek, makineli tüfek ve topçuyu hatta tahkimatı geliştirmeye yönelmiştir. Fransa'nın geliştirdiği mayın, torpido ve denizaltılar Almanlar tarafından Birinci Dünya Savaşı'nda kullanım alanı bulmuştur. Siperler boyunca sıralanmış makineli tüfekler ve denizlerdeki mayınlar siper savaşı olarak anılan Birinci Dünya Savaşı'nda çıkmaza (deadlock) girmiştir.⁷¹

Bu dönemin özellikleri olarak şu konular sayılabilir: 1) Uzun menzilli saldırı gücü (tüfek, makineli tüfek, top, gaz kullanımı), motorlu taşımacılık (demiryolu, kamyonlar, savaş gemileri, hava araçları kullanımı) ve zırhın tanklar ve savaş gemilerinde kullanılması. 2) Asker sayısının nüfusa göre artması. 3) Tüm nüfusun askerî organizasyona girmesi. 4) Hükümetin ekonomi ve kamuoyunu kontrol etmesi. 5) Modern silahların yıkıcılığının artmasıyla askerî harekâta asker ve sivil ayrımının ortadan kalkması ve 6) Savaşlardaki askerî harekâtın yoğunlaşmasıdır.⁷²

20. yüzyılda İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğü mayın, denizaltı ve hava araçlarının geliştirilmesiyle zayıflamıştır. Bu durumda İngiltere, güvenliğini kolektif güvenlikte görmüştür. Teknolojik olarak gelişen hava araçları siper dayanan savaş şeklini ortadan kaldırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların gelişmiş çok sayıdaki tanklarla bir anda geliştirdikleri hârekatta ve gerek Avrupa gerekse Pasifik'teki muharebelerde hava gücünün etkili kullanımı; savaşın topyekûn olma özelliğini kalıcı kılmıştır.

⁷¹ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 94.

⁷² Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 96.

Mustafa Kemal'in Sakarya Savaşı'ndan önce "Hattı müdafa yoktur, sathı müdafa vardır o sath bütün vatandır"⁷³ direktifi topyekûn savaşın bir uygulama emri olarak değerlendirilebilir. Bu emir, işgalci emperyalistlere karşı bütün vatanın topyekûn cephe tanımadan mücadele etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

3.7.3. Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD ve SSCB iki büyük güç olarak kalmıştır. Savaş sonunda ABD, birliklerini terhis etmesine rağmen SSCB yayılma politikasını gerçekleştirmek amacıyla korumuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonları teslim mecbur eden atom bombasıyla ABD'nin sahip olduğu nükleer güce 1949 yılında Rusların da sahip olmasıyla; dünyada iki süper güç ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak iki süper güç giderek artan tahrip gücü yüksek silahlara yönelik silahlanma yarışını artırmışlar ve sadece kendileriyle sınırlı kalmayıp müttefiklerine ait topraklara da yaymışlardır. Karşılıklı olarak nükleer silah kullanmanın toptan felakete uğrama endişesi bir dehşet dengesi meydana getirmiştir. Bu dönemde dünya oldukça tehlikeli bir süreçten geçmiştir.

1962 Küba Krizi ve 1983'te ABD başkanı Reagan'ın açıkladığı "Yıldız Savaşları Projesi" bu dönemin kritik olaylarıdır. SSCB'nin bu projenin karşılığı olarak bir cevap veremeyecek olması dönemin sonunu getirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi, doksanlı yılların başında SSCB'nin silahlanma yarışını sürdüremeyip; en basit ifadeyle yaşadığı ekonomik çöküntü sonunda dağılmasını müteakip bitmiştir. Bu dönemi, ABD galip olarak tamamlamış ve uluslararası sistem, sonraki süreçte tek kutuplu olarak sürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin dört önemli özelliğinden bahsedilebilir. Birinci olarak, artık savaşların maddi ve manevi maliyetinin artmasıdır. İkinci olarak, bu dönemde süper güçler arasında her zaman savaş çıkma ihtimalidir. Bu

⁷³ Kemal Atatürk, "Nutuk", (ed. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi, 5 Haziran 2007, <<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Nutuk&IcerikNo=277>>.

savaşın nükleer bir savaş olması kaçınılmazdır. Bu savaşın teknik bir aksaklık sonucu yanlış bir alarm nedeniyle bile çıkması muhtemeldir. Üçüncü olarak nükleer güç olmayan devletler arasında meydana gelebilecek geleneksel bir savaşın çıkma ihtimalidir. Soğuk Savaşın bir diğer özelliği iç savaşların artmasıdır.⁷⁴ Kore Savaşı istisna olmak üzere İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir savaş yaşanmamıştır. Diğer bütün savaşlar süper güçlerin belki etkisiyle ama topraklarının dışında yaşanmıştır.

3.7.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

1990'lı yıllardaki Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde bir belirsizlik ortamı doğmuştur. Demir perdenin kalkmasıyla Doğu Avrupa'daki devletler, Doğu bloğundan Batı bloğuna kaymışlardır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında yaşanan Körfez Savaş'ı ve Irak'ın işgalinde ABD, uluslararası sistemde tek güç olduğunu göstermiştir. Yaşanan bu savaşlar, askerî teknolojik gelişmelerin dolayısıyla askerî gücün önemini ortaya koymuştur.

Bu dönemde Üçüncü Dünya devletlerinde ortaya çıkan çatışmalar sınırlı ve düşük yoğunluklu savaş niteliğindedir. Soğuk Savaş döneminde “güvenlik” ifadesi “devletin güvenliği” olarak anlaşılırken Soğuk Savaş Sonrası dönemde tehditler; devlete yönelik olmasının ötesinde bireylere yönelik olmaktadır. Devletler arasındaki savaş riski, yerini devletler arası ya da diğer aktörler arasında düşük yoğunluklu çatışmalara bırakmıştır. Soğuk Savaş döneminin ideolojik düşmanlıklarını Küba ve Kuzey Kore'den başka sürdüren devlet kalmamış görünmektedir.

3.8. Yeni Savaş Teknolojileri

Günümüz askerî teknolojisi yüz yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek şekilde gelişmiştir. Bu konuda arge faaliyeti yürüten ülkeler ve elde ettiği birikimi

⁷⁴ Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika ...**, s. 126.

ürüne dönüştüren ülkeler, diğerlerine göre önemli bir avantaj elde etmektedir. Bu gibi teknolojik ürünlerin kötü amaçlı kullanımları her zaman mümkündür. Handel kitabının giriş bölümünde savaşlarda en son teknolojinin başarısı için uygun koşulları sağlayan siyasi, toplumsal ve askerî ortamın gelecekteki sorunlarda da var olmasının mümkün olmayabileceğini ifade etmektedir.⁷⁵ Yüksek teknoloji ürünü silahlar, nükleer silahların kullanılmadığı savaşlarda oldukça etkili olacaktır. Yüksek askerî teknoloji zafer için gereklidir ancak savaş kazanmak için tek başına yeterli değildir.

Fiziksel olarak uzaktan kontrol edilen silah sistemlerin verdiği tahribat, ölüm ve yaralanmalar, bilgisayar başında onları ateşleyenlerin uzağında cereyan etmesi, savaşın vahşetinin birebir yaşanmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla üzerlerindeki psikolojik etkiyi azaltmaktadır. Ancak sanal dünyadan yönlendirilen bu silahların, bilgisayar korsanlarınca sahiplerine yönlendirilmesi de uzak bir ihtimal değildir.

Teknolojik gelişmelerin artması, günümüz savaşlarını değiştirmiş ve savaş konseptinde farklı tanımlamalar yapmayı zorunlu kılmıştır. Günümüz savaşları için yeni yerleşen bazı askerî kavramlar, yaygın kullanıldıkları şekilde, aşağıda verilmiştir.

3.8.1. Elektronik Harp

Elektronik harp, basit olarak elektromanyetik spektrumun dost unsurlarca etkin kullanımının sağlanması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi amacıyla icra edilen; elektronik destek, elektronik taarruz ve elektromanyetik korunma faaliyetlerini içermektedir. Elektronik harp öncelikle saldırı ve savunmayı esas alır. Tüm elektronik harp vasıtaları, saldırı yönüyle düşmana zarar vermesi yanında savunma kapsamında düşmanı yanıltmak için de kullanılmaktadır. Günümüz

---

⁷⁵ Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları**, (çev. Berna Kara), İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2004, s.xx.

ve şüphesiz gelecekte elektronik harp, silah ve savunma sistemlerinde önemini korumakla kalmayıp yeni açılımlarla artıracaktır.

İsrail kuvvetlerinin 1967’de elektronik karıştırmayı kullanması, konvansiyonel muharebelerde elektronik savaş uygulamasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Elektronik harp kapsamında elektromanyetik spektrumun kontrol edilebilmesi için elektromanyetik yayınların taranması sonucu hasım istasyonların tespiti ve tanınmasına, elektromanyetik ve yönlendirilmiş enerji şeklinde taarruzla düşman unsurlarca elektromanyetik spektrumun kullanılmasının önlenmesi veya azaltılmasına ve dost unsurlarca kesintisiz bir şekilde etkin olarak kullanılmasının garanti altına alınmasına yönelik askerî çabalar günümüz savaşlarının tamamlayıcı bir boyutunu oluşturmaktadır.

3.8.2. Bilgi Harbi

Bilgi harbi, politik ve askerî hedeflerin başarılmasını sağlayabilmek için barış, kriz, asimetrik tehdit ve savaş dönemlerinde sivil ya da askerî ayrımı yapılmaksızın hasım tarafın sahip olduğu bilgi altyapısı, sistem ve süreçlerinin işlevselliğine mâni olmak, tahrip etmek, bozmak ve kendi çıkarlar için kullanmak maksadıyla icra edilen faaliyetlerle, hasmın bu çabalara karşı tedbir almasını engelleyecek ve benzeri faaliyetlerine karşı dost unsurları koruyacak önlemler ve süreçlerin tümünü içermektedir. Bilgi harbinde, muharebe başlamadan tamamlanacak bir dizi faaliyetler ile fiziki güç kullanımına gerek kalmadan istenen askerî ve politik gayelere erişilmesi sağlanabilmektedir.

Bilişim sistemlerinin etkin kullanılması, aşağıdaki konuları gündeme getirmektedir.

- Gelecek savaşlarda bilgi ortamının kontrolü, geçmişteki hava hâkimiyeti ve zırlı birliklerle muharebe sahasının kontrolü sayesinde galip gelinmesinde olduğu gibi belirleyici bir etken olacaktır.

- Elektromanyetik spektruma hâkim olarak, hasım tarafın komuta kontrol sistemlerini işlemez hâle getirmek mümkündür. Karar verme süreçlerinde, bilgisayarlara olan aşırı bağımlılığın zafiyeti artırdığı göz önünde bulundurulmalıdır.
- Finansal, ticari, yargı, ulaşım gibi sivil altyapılara bilgi harekâtı ile taarruz, hasım devletin işleyişini bozarak; düşman ülkede karışıklıklara neden olunabilecektir.
- Sadece bilgi savaşında uzmanlaşmış (saldırı ve savunma, teknik keşif, aldatma, psikolojik harekât, matematiksel programlama, elektronik savaş birimleri) özel birimlerin teşkil edilmesi gerekmektedir.⁷⁶
- Küresel medya ve bilgi teknolojileri altyapısı sayesinde hasım tarafın karar döngüsünü etkileyebilmek ve kendi karar verme sürecini düşmanın inisiyatif kazanmasını engelleyecek şekilde hızlandırmak önemlidir.
- Bilgi harbi, komuta kontrol hızının artırılması dolayısıyla modern muharebe sahasında yüksek operasyonel temponun korunmasını esas alır.

Düşmana karşı bilgi üstünlüğü sağlamayı öngören bilgi harbi süreci, muharebeye yönelik klasik tüm doktrinel yaklaşımlarda köklü değişimlere sebep olmuştur. Bilgi harbi ile hasım silahlı kuvvetleri ve halkı etki altına alma, savaşların uygulama teorisine ve pratiğine kaçınılmaz etkiler yapmaktadır. Bilgi harekâtına yönelik potansiyel teknolojik gelişmelerin askerî maksatlı olarak etkin bir şekilde kullanıma sokulması sonucu, birliklerin muharebe sahası performansı önemli oranda artmıştır. Bilgi harbinin özellikleri olarak, 1) farklı kuvvet yapısındaki birimler arasında bütünleşik bir muharebe sahası algılamasının yaratılması, 2) farklı işlevlere sahip çok sayıdaki platformların hiyerarşik olmayan esnek bir düzenleme içinde geniş bir ağ yapısı şeklinde bağlanarak karşılıklı etkileşimlerinin hızlandırılması, 3) askerî harekâtların etki alanlarının coğrafi sınırlamaların ötesinde genişlemesi sonucu küresel bir bakış açısının kazanılması ve 4) organizasyonel yapının bilgi yönetimini hızlandırıp eşgüdümlü çalışmayı kolaylaştıracak ve üstlenilen rol dağılımında değişkenlik gösterecek şekilde tasarlanması ile karakterize edilebilmektedir.

⁷⁶ A.N.Limno ve M.F. Krysanov, "Information Warfare and Camouflage, Concealment and Deception", Military Thought, (2003) ss. 181-185.

3.8.3. Ağ Merkezli Komuta Kontrol Sistemleri

İlk ortaya atıldığında merkezinde teknoloji olan Ağ Merkezli Savaş (AMS), ortak bir durumsal farkındalık, yüksek komuta hızı, yüksek hareket temposu, daha fazla ölümcüllük, daha fazla hayatta kalma ve eşzamanlılık sağlayabilmek için atıcılar, karar vericiler ve alıcıları bir ağ içerisinde birbirine bağlayarak yüksek muharebe gücü yaratan bilgi üstünlüğünün sağlandığı bir hareket konseptidir. Esas olarak AMS, muharebe alanında bilgi sahibi unsurları etkin bir şekilde birbirine bağlayarak, bilgi üstünlüğünü muharebe gücüne çevirir.⁷⁷

Günümüz savaşları ağ merkezli olma yolundadır. Mücadelenin ağ merkezli savaş olma eğilimiyle, muharebe, belirsiz ve sınırsız bir ortamda her yerde her zaman ortaya çıkabilmektedir. Ağ merkezli savaş şekline dönüşen mücadelede taraflar, birbirlerini her yerde her zaman yenmeye çalışmaktadır. Kısaca klasik cephe savaşının modasının geçmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Birliklerin etkili bir şekilde sevk ve idaresinde, doğru taktik kararların üretilebilmesi için, gerekli tüm bilgilerin hızla elde edilmesi kritik önemi haizdir. Savaşan birimler muharebe sahasına yayılmış sinir hücreleri gibi düşünüldüğünde, tüm bunları ağ merkezli bir şekilde birbirine bağlayan ve görevin icrasına yönlendiren komuta, kontrol, haberleşme, bilgisayar, istihbarat, keşif, gözetleme ve hedef tespit (C⁴IRST, Command, Control, Communications, Computer, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance) sistemlerinin varlığı, taktik durum hakkında eşzamanlı tam bir durumsal farkındalığa sahip olunabilmesi ve bütünleşik bir anlayışla hareket edilebilmesi için esastır. Ağ merkezli harekât sayesinde hasıma karşı sağlanan bilgi üstünlüğü, taktik mimarideki bütün unsurlar arasında yoğun veri akışının kıymetlendirilmesiyle, muharebe sahası durumunun bir bütün olarak değerlendirilebilmesi gücüne dayanmaktadır. Birliklerin konumları, istihbarat ve lojistik veriler gibi ihtiyaç duyulan bilgilerin toplanmasını, işlenmesini,

---

⁷⁷ Hammes, *The Sling ...* s.10.

güncellenmesini, depolanmasını, hızla ulaşılabilir olmasını ve diğer birimlere iletilmesini sağlayan haberleşme linkleri, yönetim sistemleri ve bilgi işlem uygulamaları ile muharebe sahasında dost ve düşman birliklerinin ayırt edilmesine yarayan sensör sistemleri, dost birliklerce doğru hedeflerin hızlıca tespit edilerek uzun menzilli güdümlü silah sistemleri ile ateş altına alınabilmesini, baskın tarzında manevra icra edilebilmesini ve dost ateşi nedeniyle meydana gelebilecek kayıpların engellenmesi dahil çok boyutlu beka tedbirlerinin uygulanabilmesini mümkün kılmaktadır.

Harekât planları ve emirlerinin, toplanan ve işlenen istihbarat verilerinin, lojistik ihtiyaçların, dost birliklerin konum bilgilerinin, çeşitli formatlardaki durum raporları ve taktik mesajların analog veya sayısal olarak iletiildiği ses, bilgi ve görüntü haberleşme ortamı, geniş bantlı ve yüksek aktarım hızlı çalışan kriptolu ve elektronik karıştırmaya karşı korumalı frekans atlamalı telsiz sistemleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Sayısal haritalar üzerinde devamlı güncellenen dost ve düşman unsurların konumları, araçlardaki otomatik ataletsel ve küresel konum tespit sistemi gibi konumlama cihazlarının verileri ile çeşitli sensörlerden ve istihbarat vasıtalarından elde edilen koordinat bilgilerine dayandırılmaktadır. Muharebe ortamındaki bu yoğun bilgi akışı analizi zorlaştırmaktadır. Düşmanın reaksiyon gösterebilme süresinden daha hızlı şekilde taktik durumu kavrayan ve seri kararlar verebilen, birbirleriyle sayısal haberleşme ağı üzerinden entegre olmuş birlikler aşağıdaki avantajlara sahiptirler.

- Yüksek operasyon temposunda; koordineli, doğru yer ve zamanda sıklet merkezi oluşturma.
- Mevcut ateş desteğini verimli olarak kullanabilme.
- Dost kuvvetlerin ateşlerinden kaynaklanan kayıpları asgari seviyeye indirebilme.
- Sayısal görüntü aktarımı kabiliyeti ile o andaki durumu üst karargahlara detaylı olarak aktarabilme (raporlama).
- Herhangi bir konum için sayısal harita üzerinden arazideki gözetleme ve ateş alanlarını grafik olarak inceleyebilme.

- Güncellenen hava durumu ve NBC durumu bilgilerine kolaylıkla ulaşabilme.
- Bilinmeyen bölgelerde bile araçların kolaylıkla yön bulmalarını ve intikallerini sağlayabilme.
- İkmal, bakım, kurtarma ve tahliye gibi lojistik faaliyetlerin düzenli akışını temin edebilme.
- Ast birlik komutanlarınca insiyatif kullanımını kolaylaştırabilme.

Ağ merkezli komuta kontrol sistemlerinin zırhlı platformlardaki uygulaması olan muharebe sahası yönetim sistemleri, bir bakıma taktik bir internet olarak düşünülebilir. C⁴IRST ağı üzerinden manga veya tek araçtan büyük karargahlara kadar bütün istasyonlar, verilen yetki seviyesinde ve öncelikte, standart erişim cihazları kullanarak sistemi hem güncelleştirip hem de aktif olarak kullanabilmektedir. İstenildiğinde harita üzerinde taktik durum görülebilirken, aynı ekran üzerinden sensörlerin termal veya video görüntüsüne geçilerek durumsal farkındalık seviyesi artırılabilir. Gelişime açık mimari bir yapıda kurulan bu komuta kontrol sistemleriyle muharip unsurlar sayısallaşma sürecine girmişlerdir. Modüler yapıdaki güvenli ve hızlı haberleşme ağları sayesinde sürekli olarak yenilenen, standart askerî grafik ve sembollerle sayısal haritalarda gösterilen muharebe sahası taktik resimlerinden faydalanılması, unsurlar arası eşgüdümü en üst seviyeye çıkarmıştır.

Hazır menü seçenekleri sayesinde önceden formatlanmış emirleri, mesajları, raporları, lojistik ihtiyaçları ve tehlike uyarılarını elektronik mektuplar şeklinde hızla diğer istasyonlara gönderip dağıtabilme ve onlardan cevap alabilme yeteneği, zırhlı birlik harekâtında operasyonel sinerji yaratacaktır. Dost düşman tanıma (IFF, Identification Friend or Foe) sistemleri, otomatik NBC uyarı cihazları, lazer mesafe ölçer, tehdit yönünü belirten ikaz sistemleri, gece ve gündüz görüş nişan aletlerinin birlikte kullanılması sistemi daha etkin kılacaktır. Bu tür bir ağ merkezli yapı, telsiz üzerinden toplam sesli haberleşme süresini de azaltacaktır.

3.8.4. Etki Odaklı Harekât

Etki Odaklı Harekât (EOH, EBAO, Effects-Based Approach To Operations, Etki bazlı operasyonel yaklaşımlar), harekât planlayıcılarının arzulan nihai bir son duruma odaklanmalarını ve bu amacı başarmak için gerekli olan çeşitli politik, ekonomik, sivil ve askerî kabiliyetleri kullanmalarını içerir. EOH konsepti, arzu edilen bir sona ulaşabilmek için gerekli olan etkileri yaratmada değişik enstrümanların eşgüdüm içinde tutarlı, uyumlu ve kapsamlı uygulanmasını hedef alır. EOH yöntemlerinin etkinliğinin ölçülmesi oldukça zordur. Çünkü başarı parametrelerinin doğru tanımlanması ve değerlendirilmesi zor işlemlerdir. İyi istihbarat sonucu yeterli düzeyde profesyonel ve çevik vurucu kuvvetlerle hedeflerin doğru bir zamanlama ile vurulduğu cerrahi operasyonlar, düşmanın savaşma azminin kırılması açısından önemlidir. Gerek 4NS’de gerekse EOH’de bütün millî güç unsurlarının zaman içinde uygun bir şekilde bir araya gelerek ülke sınırları içerisinde ya da dışında millî menfaatler ve hedeflerin gereği olarak uygun zaman ve konumda bir noktada yoğunlaştırılması veya azaltılması, bölgesel, küresel ya da her ikisi arasında bulunan güçlerin savaş-politika ilişkisine getirdiği yeni bir anlayıştır. Toptaş, bu noktadan hareketle savaş-politika ilişkisinin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Yalnızca düşmanı değil dost ve tarafsız unsurları da kapsamı,
- Millî güç unsurlarının tüm düzeylerini (stratejik, operatif ve taktik) içermesi,
- Savaş ve kriz dönemlerinin yanında barış zamanını da esas alması (sürekli savaş),
- Genelde dolaylı tutuma ve asimetrik etkiye yönelmesi,
- Küresel güçlerin hedefe giden yolda “nasıl”ını araması nedeniyle kuzey-güney ya da doğu-batı demeden tüm dünyayı kapsamı.⁷⁸

4NS ile EOH’ı beraber düşünmek yanlış olmayacaktır. 4NS, cephesiz, kuralsız, değerlerden uzak ve hukuk tanınmadan yürütülen bir nesil olmakla ve ileri

⁷⁸ Ergüder Toptaş, “Dördüncü Nesil Savaş ve Etki Odaklı Harekat”, Ankara, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 392, s. 70.

teknolojinin imkânları kullanılarak yapılan asimetrik boyutu, her zaman yaşanabilecek bir tarzı ifade eder. 4NS'yi sadece savaş dışı harekât kavramıyla sınırlamak, isyan ve teröristlerle özdeşleştirmek yanlıştır. EOH tarzı özellikle 1991 Körfez Savaşı sonrasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Aslında bu harekât yüzyıllardır kullanılan bir harekâttir. Çinli savaş filozofu Sun Tzu'nun "Savaşmak ve bütün mücadelelerden galip çıkmak en büyük başarı değildir; en büyük başarı savaşmadan düşmanın direncini kırmaktır" ⁷⁹ ifadesi EOH'yi ifade etmektedir. Sonuçta EOH, genel olarak büyük resmi daima göz önünde tutan kapsamlı bir çözüm yaklaşımı ve sorunlara bütünlük çözümler üretebilme metodolojisi olarak algılanabilmektedir.

3.8.5. Öldürücü Olmayan Silahlar

1960'lardan itibaren tartışılan konu; öldürmeden savaşmanın ve baskı kurmanın teknik açıdan mümkün olup olmadığıdır. O zamanlar görünmeyen ses bombalarını ateşleyen radar destekli silahlar, yapışkan madde atabilen tabancalar, psikolojik etki doğurabilecek silahlar olarak düşünülmekteydi. günümüzde ise Çizelge 3.1.'deki öldürücü olmayan sistemler tartışılmaktadır.

Gelecek savaş dönemlerinde kaotik bir etki ile öldürücü olmayan silahların gündeme gelmesi uzak bir ihtimal de olsa mümkündür. Dünyadaki insani değerlerin öne çıkarılması bu tür kullanımı mümkün kılacaktır. En azından bazı durumlar için bu tür silahların kullanımı mümkün olacaktır.

---

⁷⁹ Toptaş, "Dördüncü ..., ss. 58-77.

Çizelge 3.1. Öldürücü olmayan silah teknolojileri ⁸⁰

Kategori	Açıklama
Akustik	Düşük frekanslı, etkisi kuvvetli sistemler
Biyolojik/Tıbbi	Nesneleri tahrip edici biyolojik silahlar
	İnsan davranışını etkileyen kimyasallar
Kimyasallar	Nesneleri kuvvetlice yapıştıran kimyasal maddeler
	Nesnelere zarar veren kimyasallar
	Nesnelerin dayanıklılığını azaltan kimyasallar
	İnsanları hareketsizleştirmek üzere geliştirilmiş köpükler
	Motoru durdurmak için yakıtı karıştırılan kimyasallar
Elektromanyetik	Kısa devre oluşturmak için tasarlanmış iletkenler
	Geçici körlüğe yol açan lazer tabancaları
	Vurulan hedefte şiddetli bir şok dalgasına sebep olan sistemler
	Her yöne veya istenilen tek bir yöne parlak ışık yansıtabilen sistemler
	Hızla yanıp sönen, şaşırtmaya yönelik sistemler
	Mikrodalga paketleri üreten sistemler
	Sersemletici elektrik tabancası gibi sistemler
Bilgi-İşlem	Bilgisayar sistemlerinin çökmesi için virüs bulaştırılması
Kinetik	Yaralamayan fizikî olarak hedefi vuran mermiler
	Bir insanı ya da aracı etkisiz hâle getirecek ağ veya kumaş benzeri araçlar

⁸⁰ Malcolm Dando, *A New Form of Warfare: Rise of Non-lethal Weapons*, London, Brassey's Pub. 1996, s. 15.

3.9. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemden günümüze kadar olan süreçte yaşanan savaşları nesillere ayırmak mümkündür. Bu dönemlerde yaşanan savaşların belirgin özellikleri vardır. 1NS, düşmanın yakın gücünün doğrudan yok edilmesine ve 2NS, ateş gücüne dayalı fakat hâlâ düşmanın savaşan güçlerinin yok edilişi üzerine odaklanmıştır. Her iki nesil de toplumlarının imkân ve kabiliyetleriyle sınırlı kalmıştır. 3NS'de düşmanın savaşma azmini yok etmenin en hızlı yolu olarak, düşmanın komuta ve kontrol ile lojistiğinin yok edilmesine odaklanan değişim yaşanmıştır. Birbirini izleyen her nesil onu yenmek gayretiyle düşmanın bölgesinde daha derine ulaşmayı hedeflemiştir. 4NS'nin düşmanın gerisine, derinliğine odaklandığı görülmektedir. Bu durum, düşmanın siyasi savaşma azminin yok edilişi üzerine yoğunlaşıldığını göstermektedir. Günümüzde içerisinde bulunduğumuz 4NS'da gayri nizami savaş ve asimetrik tehditlerin öne çıktığı görülmektedir.

Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin savaşta disiplinli, azimli ve eğitimli insan kaynağına olan ihtiyacın daima hissedileceği açıktır. Muharip kabiliyetlerin artırılması açısından profesyonel askerî personelde yeterli birikim ve uzmanlığın sağlanması oldukça önemlidir.

KİS binlerce canlının bir anda ölümüne sebep olabilen silahlardır. Nükleer, biyolojik veya kimyasal esaslı olarak üretilebilmektedirler. Savaşın dönüşümünde önemli etkisi olan KİS'nin kullanılması konusunda Einstein; “ 3. Dünya Savaşı'nda hangi silahlarını bilmem ama 4. Dünya Savaşı'nda savaşmak için sadece taşlar ve sopalar kullanılacaktır”⁸¹ der. Özellikle biyolojik ve kimyasal silahların üretilmesi çok ta zor görülmemektedir. KİS çeşitli etkilerle hem insanlara hem diğer canlılara zarar vermekte ve doğadaki etkileri yıllarca sürebilmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ile bu tür silahlara sahip tüm diğer ülkeler de dahil olmak üzere, KİS'nin yok edilmesine ve etkili küresel silahsızlanma

⁸¹ The Quotation Page, “Albert Einstein” 4 Temmuz 2007
< <http://www.quotationspage.com/search.php3?homesearch=war+>>.

programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Silahsızlanma tek ya da çok taraflı, silahlı bir saldırı yoluyla değil, diplomatik görüşmeler yoluyla ikna edilerek sağlanmalıdır. Uluslararası anlaşma ve kontrol düzenlemeleriyle, yaygınlaşmasının önlenmesi çabalarına rağmen KİS'na sahip olmak maksadıyla devlet ya da terör örgütlerinin bu silahları elde etme ya da stoklarını artırma istekleri sürmektedir. Gelecekte terör örgütlerinin bu silahları kullanarak tahribatın büyük olduğu eylemler yapabilmeleri yakın bir ihtimaldir. Uluslararası sistemin, işbirliği içerisinde bu konuda ciddi önlemler alması gerekmektedir.

Yönlendirilmiş enerji silahları, elektronik savaş, uzaya konuşlu silah sistemleri, toksik ve psikolojik saldırılar, dezenformasyon ve bilgi kirliliği gibi tehditler giderek çeşitlenmekte ve güçlenmektedir. Bu nedenle, birliklerin bekası konusunda artan bir çaba vardır. Aynı zamanda aldatma ve gizlenme önem kazanmaktadır. Asimetrik muharebe koşullarında meskûn mahallerde siviller, düşman savaşçıları ve teröristlerin bir arada bulunmasıyla karakterize edilen karmaşık bir ortam için muharip birliklerin görevlendirilme ihtimalleri gün geçtikçe artmaktadır. Çok katmanlı bu tür muharebe ortamlarına gelecekte daha sık rastlanacaktır. Bu koşullarda konvansiyonel muharebe şartları için tasarlanmış silah sistemlerinin, yeni doğan taktik ihtiyaçlara yeterli düzeyde karşılık verememesi söz konusu olabilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER TEKNOLOJİYE SAHİP OLMA KAPSAMINDA BİR ÖRNEK: İRAN'IN NÜKLEER GÜÇ OLMASI

4.1. Giriş

Bu bölümde İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma yolundaki çabalarının uluslararası sistemdeki anlamı irdelenmiştir. Kitle İmha Silahları (KİS)'nin savaşın dönüşümüne etkisi ve özellikle nükleer silaha sahip olmanın mevcut dengeleri değiştirmesi bakımından İran'ın yeni konumunun güncel bir örnek olarak incelenmeye değer olduğu değerlendirilmektedir.

İran, yıllardır yaptığı çalışmalarla ciddi bir nükleer alt yapı oluşturmuştur. Bu konumuyla nükleer silaha sahip beş ülkeye ilave olarak sonradan nükleer güce sahip ülkeler arasına katılan Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore'ye ilave olarak İran'ın da bu gruba katılımının Dünya'da tedirginlik yarattığı açıktır. Bu tedirginlik kendileri lehine mevcut statükonun değişimine karşı olan ülkeler nezdindedir. Bu bölümde İran'ın geldiği bu durumun içinden geçtiği süreci siyasi, ekonomik ve askerî boyutlarıyla olduğu kadar bilimsel ve teknolojik boyutlarıyla incelenmiştir.

4.2. Genel Değerlendirme

İran, 1950'lerde Şah Pehlevi döneminde başlattığı nükleer teknolojiye sahip olma çabalarını günümüzde daha da hızlandırmıştır. Nükleer güç olmak ifadesiyle nükleer silaha sahip olmak kastedilse de uranyum zenginleştirmeyi başaran İran, yakın veya orta vadede nükleer silaha sahip olacak gibi görünmektedir. KİS'nin en tesirlisi olması nedeniyle günümüz savaşlarını dönüştüren nükleer silaha sahip olmak; sahip olan ülkenin mevcut güç dengesini bozacak bir konuma gelmesi demektir. Bu nedenle çalışmanın bu başlığında İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma çabaları ve bu durumun uluslararası sistemde İran'a kazandırdığı yeni konum ve tepkiler

incelenmiştir. İnceleme özellikle Türkiye-İran ilişkileri açısından da ele alınarak genişletilmiştir.

Osmanlı Devleti ile İran arasında 1639 yılında imzalanan Kasrışirin Antlaşması'yla belirlenen sınırlar herhangi bir sıcak çatışma olmadan günümüze kadar korunmuştur. Her ne kadar Türkiye'nin İran'ı kendi rejimini ihraç etme suçlaması varsa da bu durumun karşı taraf için de geçerli olabileceği gözardı edilmemelidir. İran nüfusu 70 milyon civarındadır ve nüfusunun % 90'ı şii müslüman ve %10'u sünni müslümandır. Etnik olarak çoğunluğun %51'i Farsisi, %24'ü Azeridir. İran, içerisinde çeşitli etnik grupların bulunduğu heterojen bir nüfusa sahiptir. Kültürel üretimler Fars dili üzerinden yapıldığından İran kültürü, Fars kültürü ile türdeş hâle gelmiştir.¹

İran gerek coğrafi konumu gerekse dış politikadaki duruşu ile Ortadoğunun önemli aktörlerindedir. Özellikle 1979 devrimi sonrasında her hareketi izlenir bir ülke konumundadır. 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda 1 milyon civarında insan hayatını kaybetmiş ve 150 milyar dolarlık maddi hasara neden olmuştur.² Bu savaşta dış güçlerin Irak'a açık bir desteği olmasına rağmen her iki ülkeye büyük bedeli olan bu savaşın açık bir galibi olmamıştır.

Uzun yıllardır İran dış politikasında, çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar genel olarak aşağıdaki suçlamalardan kaynaklanmaktadır.

1. Terörizmi desteklemek,
2. Orta Doğu barış sürecini engellemek,
3. İnsan haklarının ihlali,
4. Kitle imha silahları üretmek ve

¹ Yavuz Cankara, **Yeni oyun İran'ın Nükleer Politikası**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 63.

² Wikipedi, "İran-İrak Savaşı", 02 Nisan 2007, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-İrak_Sava%C5%9F%C4%B1.

5. Nükleer program çalışmalarıdır. Bu suçlamalar İran'ın başlıca dış politika sorunlarını oluşturmaktadır.

İran bu konularda suçlansa da, dünyayı Kuzey Kore kadar ciddi anlamda endişeye sevk etmemiştir. Ancak KİS üretme ve nükleer program çalışmaları son yıllarda İran'ın dış politikasında en önemli konu haline gelmiştir. İran'ın devlet kimliği, bölgesel arayışları ve küresel sistemdeki duruşu söz konusu sorunu daha da karmaşıktır. İran'ın İslama (Şii mezhebi) dayalı bir devlet olması, dinsel kimliğini bölgede yayma eğilimi, İsrail ve ABD ile olan ilişkileri, ABD'nin terörist olarak adlandırdığı gruplarla olan yakın ilişkisi; İran'ın nükleer çabalarına dünya açısından farklı bir anlam yüklemektedir.³

İran ordusu, kendi kara, deniz ve hava kuvvetlerinin olduğu Nizami Ordu ve Devrim Muhafızlarından oluşan ikili yapıdan oluşmaktadır. Şah döneminde askerî sistemler ABD ve İngiltere'ye dayanmaktaydı, İslam Devrimi sonrasında yaşanan İran-İrak Savaşında uygulanan ambargo nedeniyle kendi ordusunu modernize etmeye ve dışa bağımlılığı azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca Rusya ile askerî işbirliği yapmaktadır. İran, Kuzey Kore'nin de yardımıyla nükleer savaş başlığı kapasiteli füzelere sahiptir. 2003 yılında üretime geçen Şahab-3 (menzili 1300-1900 km)'ün yanında yörüngeye uydu yerleştirebilecek şekilde modifiye edildiğini açıkladığı Şahab-4 üzerinde çalışmalar devam etmektedir⁴ (Şekil 4.1).

---

³ Davut Turan, "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkması", İstanbul, TASAM Yayınları, (2004), s.1.

⁴ Fatih Ayduğan, **İran'ın Nükleer Güç Olma Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2006, s. 93.

Şekil 4.1. İran'ın sahip olduğu Şahab füzelerinin menzilleri.⁵

4.3. Tarihsel Süreç

Nükleer silah geliştirerek insanlık tarihinde unutulmayacak acı tecrübe kazandıran ABD, Hiroşima ve Nagazaki'de etkilerini en açık şekilde gördüğü nükleer teknolojinin yayılmasını engellemek düşüncesiyle belli bir süre bu alanda gizlilik politikası izlemiş ve diğer ülkelerle bu konudaki birikimlerini paylaşmamıştır. Ancak 1949 yılında SSCB'nin nükleer silahları geliştirmesi karşısında ABD öncelikle en yakın müttefiki İngiltere ile bu alanda iş birliğine gitmiş ve birikimlerini paylaşmış ve İngiltere, 1952 yılında ilk nükleer denemeyi gerçekleştirmiştir. Bu süre zarfında ABD firmaları yönetim tarafından kısıtlanırken İngiliz firmalarının nükleer teknoloji transfer etmelerinden büyük mali kazanç etmelerinin görülmesi sonucu, ABD gizlilik

⁵ Iran's Ballistic Missiles, 01 Nisan 2007, <http://msnbcmedia.msn.com/i/msnbc/Components/Interactives/News/International/Mideast/Iran_ballistic_missiles.jpg>.

politikasını değiştirerek nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasını, ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek ve gerekirse engelleyecek önlemleri de içeren bir politika benimsemiştir. Bu politikanın dünyaya açıklanması 8 Aralık 1953 tarihinde dönemin ABD Başkanı Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı ve "Barış için Atom" olarak tanımlanan konuşmasıyla olmuştur.⁶

İran'da nükleer çalışmaların başlamasını Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da etkinlik kazanmıştır. ABD, komünizmin yayılması ve SSCB'nin yeniden İran'a girme endişesi ile İran'ın askerî kapasitesini artırma yoluna gitmiştir. İran'da ilk nükleer çalışma 1957'de ABD'nin desteği ile başlatılmıştır.⁷

ABD ve İran arasındaki yapılan antlaşmanın ardından 1958'de İran, Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı (IAEA) üyesi olmuştur. 1968'de ABD tarafından Tahran üniversitesi bünyesinde beş megavatlık bir araştırma reaktörü kurulmuştur. İran 1970'te "Nuclear Non-Proliferation Treaty" (NPT)'ye imza atmış ve 1973'te İran'da Atom Enerji Kurumu (Sazeman-e Enerji-e Atomi-e İran) kurulmuştur.⁸

Şah Rıza Pehlevi bölgenin en büyük askerî gücü olma niyeti ve iradesine sahip olmuştur. Bu doğrultuda Pehlevi, İran'ın nükleer güce sahip olma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. 1974'te Şah Pehlevi 20 bin Megavat güce sahip olan 20 adet nükleer reaktör inşa etmek istediğini ilan etmiştir.⁹ 1973 dünya petrol krizinin

⁶ Mustafa Kibaroglu, "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", İstanbul, Harp Akademileri, Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye İçin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu, (2006), s. 1-2.

⁷ Muhammad Sahimi, "Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure", *Pavyand Iran News*, (2004), 02 Nisan 2007, <<http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>>.

⁸ M. Ghannadi-Maragheh, "Atomic Energy Organization of Iran", Londra, World Nuclear Association Annual Symposium, 2002, s 1-10.

⁹ Mustafa Kibaroglu, "İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?" *Avrasya Dosyası*, 5, 3, 1999, s. 273.

sağladığı ekonomik getiriler, İran'a nükleer güç olmak için fırsat vermiştir. Ancak Şah, sadece altı nükleer reaktör kurmayı başarmıştır. İran'ın nükleer enerji çalışmalarının gelişmesinde sadece ABD değil Avrupalılar da çok önemli rol oynamışlardır. 1974'te İran ve Almanya arasında İran'ın Buşehr kentinde 1200 Megavatlık bir santralin kurulması kararlaştırılmıştır. Buşehr'deki nükleer santral antlaşması Batı Almanya şirketi olan Kraftwerk Union tarafından imzalanmıştır. Ayrıca aynı yıl 900 Megavatlık bir nükleer santralin Benderabbas'ta yerleşirmesi için Fransa ile antlaşma yapılmıştır. Aynı dönemde Belçikalılar tarafından Karj'da Nükleer Tıp Merkezi kurulmuştur. Şah döneminde İran'ın nükleer çalışmaları sadece reaktör inşa etmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda uranyum zenginleştirme şirketlerine ortak olunmuştur. İran, Fransızların dünyanın en büyük uranyum zenginleştirme şirketi olan Eurodiff'in yüzde 10 ortağı olduğu bilinmektedir.¹⁰

1979'ta gerçekleşen devrim, İran'ın nükleer çalışmalarını da ciddi şekilde etkilemiştir. Devrimin hemen ardından nükleer çalışmalar durdurulmuştur. İslam devriminin ardından nükleer çalışmalarının durdurulmasının çok çeşitli sebepleri vardı. İran'daki rejimin ABD ve Batı karşıtı olması nedeniyle nükleer çalışmalar konusundaki bütün antlaşmalar batılılar tarafından iptal edilmiştir. Diğer taraftan İslam rejimi yöneticileri de nükleer çalışmalarını devam ettirmek istememiştir. Nükleer çalışmanın durdurulmasının en önemli sebeplerinden birisi de 1980-1988 Irak-İran savaşı olmuştur. Bu savaş, İran'ı ciddi ekonomik sıkıntıya sokmuştur. Savaş sırasında İran'ın yüksek maliyetli böyle bir yatırıma girişmek için ekonomik gücü de kalmamıştır. İran, 1986'dan sonra nükleer çalışmalarına başlamış, Arjantin ve Çin'le işbirliğine girmiştir. Irak'ın Buşehr nükleer santralına yaptığı askerî saldırı İran'ın çalışmalarını durdurmuştur. İran İslam rejimi nükleer enerji konusunda 1989'dan sonra yeniden harekete geçmiş ve nükleer güce sahip olma iradesini ortaya koymuştur. İran'ın nükleer politikasının değişmesinde Irak'la yapılan savaş ciddi şekilde etkili olmuştur.

¹⁰ Arif Keskin, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi Yayını, (2005), 20 Nisan 2007, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>>.

İrak Savaşı, İran'a askeri kapasitesini daha fazla geliştirme zorunluluğunu göstermiştir. Bu amaçla ilk önemli işbirliğini de Rusya ile yapmıştır. 22 Ocak 1989'da İran ve SSCB arasında teknolojik, ticari, ekonomik ve bilimsel alanda işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu bu antlaşmanın devamı olarak İran ve Rusya arasında 1992'de nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Almanlar tarafından yapımı başlatılan Buşehr nükleer santralının yeniden inşası 1995'te Rusya'ya verilmiştir. Bu sürecin devamı olarak nükleer çalışmaları çerçevesinde ilişkilerini genişleterek Almanya, Arjantin, İspanya, Çin, Kuzey Kore, Pakistan, Belçika ile işbirliğine girmiştir. Bu işbirliğinin sonucu olarak İran, 20'den fazla nükleer tesise sahip olmuştur. İsfahan, Natanz, Arak ve Buşehr'de kurulan nükleer tesisleri İran'ın en önemli nükleer tesisleridir.

İran nükleer konusundaki resmî görüşünü nükleer enerji ve nükleer silah ayrımı esasında belirtmektedir. İran, nükleer politikasında nükleer silah ve nükleer enerji arasında ayırımın dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. İran nükleer enerji elde etmek istediğini açıkça bildirmektedir. İran'a göre nükleer enerjiye sahip olmak bir haktır. İran nükleer enerjiyi, teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçı amaçlarla kullanma hedefi doğrultusunda sahip olmak istemektedir. İran'a göre nükleer silah elde etmek İslam dininin tasvip etmediği bir olay olduğu için böyle bir silaha sahip olmak İran'ın niyet ve iradesinin dışındadır.¹¹

İran, nükleer silah elde etmek istemediğini bildirirse de bazı ülkeler bu açıklamalara kuşku ile bakmaktadır. İran'ın nükleer çalışmalarının güvenilir bulunmamasının çeşitli sebepleri vardır. İran'ın çok zengin enerji yataklarına sahip olmasına rağmen nükleer teknolojiye sahip olma arayışları farklı anlam yüklemektedir. Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içerisinde de İran; nükleer güç olmaya çalışan tek ülkedir. İran'ın nükleer çalışmalarında kuşku doğuran ikinci konu da çalışmalarını şeffaf bir şekilde denetime açmamasıdır.

---

¹¹ Keskin, "İran'ın ...", s. 1.

İran'ın 1992'den günümüze kadar UAEA'ya eksik bilgi verdiği ortaya çıkmıştır. İran'ın nükleer silah üretme kuşkusunu yaratan diğer konu ise uranyum zenginleştirme ve yakıt döngüsü teknolojisinden vazgeçmek istememesi olmuştur. Söz konusu maddeler nükleer silah üretimi sağlayan maddelerdir. Başka bir ifade ile uranyum zenginleştirme ve yakıt döngüsü teknolojisine sahip olan bir ülke kolayca nükleer silah üretme kapasitesine de sahip olabilmektedir. İran'ın söz konusu teknolojilere sahip olduğunu ve bu güçten vazgeçmeyeceği anlaşılmaktadır. İran'ın nükleer silah ürettiğine dair kanıt yoktur. Yukarıdaki faktörler İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl olmadığı kuşkusunu yaratmaktadır. Ayrıca İran'ın nükleer silaha sahip olmak için kendisine göre gerekçeleri de vardır. Çünkü İran bölge ve dünya ile sürekli sorun yaşayan bir ülkedir ve bölgesel etkinliğini artırmak istemektedir.

ABD'nin, İran'ın nükleer çalışmalarını kendi isteği doğrultuda sonuçlandırmakta kararlı olduğu görülmektedir. İran'ı “şer ekseninde tanımlayarak onu “bölge ve dünya barışı için bir tehdit” olarak gösteren ABD, böyle bir devletin nükleer silaha sahip olmasını dünya için tehdit olarak algılamakta ve diğer devletlerin de aynı şekilde algılamasını istemektedir. Bu sebepten dolayı ABD, İran'dan nükleer çalışmalarını durdurmasını istemektedir. ABD, İran'ın nükleer çalışmaları bağlamında askerî saldırıya maruz kalabileceği ihtimalini de gündemde tutarak bu sorunun çözümü için konunun ilk önce BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını istemektedir. İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik ABD'nin askerî operasyon ihtimali, dünya devletlerini harekete geçmeye ve İran'dan daha ölçülü davranmasını istemeye itmektedir. ABD'nin askerî saldırı ihtimali İran ve dünya üzerinde ciddi bir psikolojik baskı yaratmaktadır. Bu durum şüphesiz, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir konudur.

ABD'nin Irak ve Afganistan'a yerleşmesi ve Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde İran'ın jeopolitik konumu, ideolojik kimliği, bölgede ve küresel

sistemde duruşu ona çok çeşitli stratejik önem yüklemektedir. Söz konusu faktörler İran'ı, Irak ve Afganistan'dan daha önemli kılmaktadır.¹²

İran, Orta Asya ve Kafkasya ile geniş toprak sınırları olan bir ülkedir. İran'ın bu bölgelerde Rusya merkezli bir dış politika takip etmesi, ABD'nin bölgedeki siyasi gücünü zayıflatmaktadır. ABD, Orta Asya ve Kafkasya'da İran sorununu çözmeden istediği ortamı oluşturması imkânsız gibi gözükmektedir. İran'ın, Hazar Havzası ve Basra Körfez 'inde kendisinin de zengin petrol ve doğalgaza sahip olması ona enerji hatları bağlamında ciddi önem kazandırmaktadır.

4.4. İran'ın Nükleer Kapasitesi

Nükleer güç olmakla kastedilen nükleer silah elde edebilecek teknolojiye veya nükleer silaha sahip olmaktır. Bazı devletlerin tedirginliği İran'ın nükleer silah yapabilmek için gereken teknolojik birikimi elde edebilecek, geriye dönüşü olmayan nükleer kapasiteye ulaşmasından kaynaklanmaktadır.¹³

Uranyum zenginleştirme, nükleer reaktör yakıtı üretmek için kullanılan bir yöntem olması sebebiyle barışçıl amaçlı bir teknoloji olarak değerlendirilmektedir. Ancak, reaktör yakıtı olarak hafif su reaktörleri için yüzde 3 ila 5, araştırma reaktörleri için ise yüzde 20 civarında zenginleştirme yeterli olmakla beraber, bu oranların çok üzerine aynı teknik bilgi ve teknolojik donanım ile çıkılarak nükleer silaha kullanılacak oranda uranyum zenginleştirme yapılabilmesi, aynı teknolojinin askerî amaçlı olarak da değerlendirilmesine neden olmaktadır.

İran'ın nükleer reaktör kurmasının yarattığı sorunlardan bir tanesi zamanla bu yeteneğini askerî boyutu ile kullanabileceği endişesidir. Böyle bir yola gitmesi İran'ın NPT yükümlülüklerini açıkça ihlal etmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda konunun, BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması ve ekonomik, siyasi ve askerî

¹² Kibaroglu, "İran'daki Gelişmelerin ...", s. 3-4.

¹³ Ayduğan, **İran'ın ...**, s. 177.

boyutları olan bir dizi önlem alınması sonucunu getirebilecektir. İran böyle bir gelişme öncesinde planlı ve programlı hareket ederek Kuzey Kore'nin yaptığı gibi NPT'den çekilmek ve nükleer silah geliştirmemek yükümlüğünden kurtulmak gibi bir yola gitmesi de mümkündür.

UAEA yetkilileri, İran'ın uzun süre saklamak suretiyle gerçekleştirdiği uranyum zenginleştirme tesisleri kurması ve az miktarda uranyumu yüzde 3,5 oranında zenginleştirmeyi başarması sonrasında bu ülkedeki tesisleri daha sık denetleme talebinde bulunmuşlardır. İranlı yetkililer bu taleplere çoğunlukla olumlu yaklaşmakla beraber bu süreç, bugüne kadar sorunsuz olmamıştır.

Buşehr'de kurulan nükleer reaktörlerden birincisinden başka bu ülkenin ilki 2008 yılında çalışır konuma geleceğini açıkladığı 40 Megavat gücünde ağır su reaktörleri projesi, laboratuvar şartlarında da olsa plutonyum ayrıştırma yeteneği, çok sayıda nükleer araştırma merkezi, uranyum yakıtı dönüştürme ve zenginleştirme tesisleri ve bu alanda görev yapan çok sayıda uzman ve bilim adamlarından oluşan bir teknolojik altyapısı ve insan gücü bulunmaktadır. Böyle bir alt yapıya sahip bir ülkenin UAEA denetlemeleri dışında kalması olasılığı UAEA yöneticilerini endişeye sevk etmektedir.

İran'ın sahip olduğu ve geliştirmeye devam ettiği nükleer alandaki kazanımların elde edilmesinde Avrupa Birliği (AB)'ni oluşturan ülkelerin önemli payı bulunmaktadır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda İranlı öğrencileri ve teknisyenleri kendi ülkelerine çekmek, onları çok sayıda nükleer tesiste, laboratuvarında ve akademide görev yapacak bilgi ve beceriyle donatmak ve bu yolla İran'ın çok istekli olduğu çok sayıda nükleer reaktör kurma projesinden büyük pay almak için Almanya, Fransa ve İngiltere adeta birbirleriyle yarışmışlardır. AB'nin İran'ın nükleer programına bir başka katkısı, ABD tarafından 1993 yılında benimsenen bir politikayla Irak ile birlikte İran'a karşı da çeşitli kısıtlamalar uygulamak ve nükleer silah geliştirmekte kullanabileceği gelirler elde etmesini zorlaştıracak ticari yaptırımlar uygulamayı

amaçlayan politikasına fazla itibar etmemesi ve İran'la ticareti her geçen yıl daha da arttırması şeklinde olmuştur.

İran'ın uranyum zenginleştirmekte kullanılan santrifüjlerden binlercesini yerleştirebileceği tesisler kurması ve bunları çalıştırması durumunda nükleer silah yapmak için çok önemli bir kazanım elde edeceğini düşünen ABD yönetimi, zenginleştirme işlemini askıya alma kararını gerekli ancak yetersiz bir karar olarak değerlendirmekte ve İran'ın bu tesisleri kapatmasını ve uranyum zenginleştirmekten vazgeçmesini istemektedir. Aksi takdirde ABD'nin silahlı müdahale gibi başka alternatifleri de düşünebileceği ifade edilmektedir.

İran'ın mevcut durumda nükleer yakıt üretmediği ve dışa bağımlı olduğu bilinmektedir. İran'ın nükleer silah geliştirmek için gerekli bilimsel ve teknolojik altyapıya sahip olmasının; hemen nükleer silahların üretebileceği anlamına gelmemesi gerektiği ve bu yönde bir karar alınması için öncelikle AB ülkeleriyle sürdürülen görüşmelerin ne sonuç vereceğinin beklenmesi ancak esas olarak ABD'nin İran'a karşı nasıl bir tavır içinde olacağına, ilişkileri normalleştirmeyi kabul edip etmeyeceğine bakılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan bakıldığında İranlı yetkililerin İsrail ile ilişkilerin aslında çok büyük sorun teşkil etmediğini, eğer ABD, İran'ın isteklerini doğru anlar ve taleplerini takdir ederse İsrail'in İran açısından bir konu olmaktan çıkacağını da ifade etmektedirler. İran'ın iyi eğitilmiş ve akılcı düşünebilen insanlar tarafından yönetildiği de bu kapsamda dile getirilmektedir. Kibaroglu'na göre; İranlı bir çok yetkili de "hiç bir İranlı yöneticinin kabul edemeyeceği uranyum zenginleştirmekten vazgeçilmesi yönündeki taleplerinde ısrar etmekle bir yere varılamayacağını, böyle bir talebi bugünkü yöneticiler kabul etse dahi yerlerinde bir gün dahi kalmalarına halkın ve devletin diğer birimlerinin müsaade etmeyeceğini ve onların yerine gelecek olanların da derhal nükleer silahları geliştirme yoluna gidecekleri"¹⁴ ifade edilmektedir.

---

¹⁴ Kibaroglu "İran'daki ...", s. 1.

4.5. Uluslararası Tepkiler

İran, ABD'nin dünya hegemonyası projesinde önemli bir yeri vardır ve adeta denge noktalarından birisi hâline gelmiştir. AB, Rusya ve Çin gibi dünyanın büyük devletleri, İran'ın Irak ve Afganistan'ın kaderini yaşamasını kesinlikle istememektedirler. Bu nedenle dünya kamuoyunda İran ve ABD arasındaki sorunların çözülmesi bağlamında istek vardır. Dünya bu sorunun barışçı ve diplomatik bir düzlemde çözülmesini istemektedir. Konunun barışçıl çözümü şüphesiz Türkiye'nin de lehine olacaktır.

İran'ın nükleer politikasında etkili bir unsur da AB'dir. AB, bu konuda ABD'den farklı bir politika izlemektedir. ABD'nin İran politikası “ilişki koparmak”, “ambargo uygulamak” ve “rejim değişikliği” esasında iken; AB'nin İran politikası, rejim değişikliği yerine iç ve dış politikada reform talebi temelinde şekillenmiştir. Bu sebepten dolayı kapıları kapatmak ve ilişki kurmamak yerine ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi yolunu seçmiştir. İran ile diyalog kurarak onu “akıllılaştırmayı” ve küresel sisteme entegre etmeyi daha uygun bulmuştur. İran, şayet AB ile kendisi arasında memnun edici bir güven ortamını kurmazsa sorun, BM Güvenlik Konseyi'ne taşınabilecektir. Bu da ABD'nin istediği ancak AB ve İran'ın istemediği bir durumdur.¹⁵

İsrail'in İran'nın nükleer politikası konusundaki tutumunun, ABD ve AB'nin tutumundan çok daha önemli olduğunu söylemek mümkündür.¹⁶ İsrail için İran, birinci düşman konumundadır. Nitekim bazı İsrailli yetkililer “İsrail'in kuruluşundan günümüze kadar İran gibi büyük bir tehdit ile karşılaşmadığı” açıklamasını yapmaktadırlar. ABD-İran arasındaki düşmanlığın boyutunun İsrail-İran arasındaki kadar olduğu söylenemez. Ayrıca ABD-İran arasındaki gerginliğin önemli sebebi de İsrail-İran ilişkileridir. İsrail için birinci tehdit olarak nitelendirilen

¹⁵ Keskin, “İran'ın ...”, s. 1.

¹⁶ Ali Nihat Özcan ve Emre Bayır “Orta Doğu Barış Süreci, Oyuncuları ve İran”, Stratejik Analiz, 3, (22, Şubat 2002), s. 44.

İran, AB ile iyi ilişkilere sahiptir. Nitekim AB'nin en önemli ülkesi olan Fransa'nın Orta Doğu' da birinci ticari ortağının İran olduğu bilinmektedir.

AB ve ABD İran'ın nükleer çalışmalarından İsrail kadar etkilenmemektedir. Dolayısıyla İran konusundaki farklı tutumları, İran'ın nükleer çalışmalarından duyulan tehdidin ölçüsünü de etkilemektedir. Söz konusu durum AB'yi İran konusunda daha tahammüllü davranmaya itebilir ancak aynı davranışı İsrail'den beklemek mümkün değildir.¹⁷

Bu konuda önemli diğer bir aktör olan Rusya'nın, İran'ın nükleer politikası konusundaki tutumu İran ve dünya açısından önemlidir. Rusya'nın bu konudaki tutumu açık olmadığı gibi belirsiz ve çelişkili bir görüntü sergilemektedir. İran'a yönelik ültimatomu destekleyen Rusya, İran'la nükleer konularında önemli ilişkilere sahiptir. Rusya'nın bu karmaşık durumu; İran nükleer enerjisi konusunda da kendini açıkça göstermektedir. İran-Rusya ilişkisi tarih boyunca inişli çıkışlı olsa da SSCB'nin dağılmasının ardından ilişkiler gelişmiştir. Çünkü İran ve Rusya bölgesel açıdan ortak çıkarlara sahiptirler. İran'ın ABD karşısında direnmesi ABD'nin işini Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum da Rusya'nın işine yaramaktadır. ABD'nin eline geçmiş bir İran, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu önemli derecede olumsuz etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Rusya, İran'a önem vermektedir. Bu açıdan bakıldığında nükleer güce sahip olan bir İran, ABD'nin işgaline girmekten uzak kalır ve bu da Rusya'nın işine gelebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Rusya'nın İran'ın nükleer çalışmalarından önemli derecede ekonomik fayda sağladığı da bilinmektedir.

İran'ın nükleer programındaki gelişmeleri bir çok ülke ve uluslararası örgüt yakından takip etmektedir. Bazı ülkelerin ilgisi daha çok ticari ve ekonomik kaygılarla olmakla beraber bazı ülkeler İran'ın nükleer silah geliştirebilecek potansiyele sahip olmasını potansiyel hatta açık bir tehdit olarak değerlendirmekte ve bu duruma karşı çeşitli önlemler geliştirme çabası içinde bulunmaktadır. Söz konusu ülkelerin yanı sıra UAEA da sürece müdahil durumdadır ve soruna taraf bütün

---

¹⁷ Keskin, "İran'ın ...", s. 1.

Ülkelerin belli düzeylerdeki beklentilerini karşılamaya çalışmaktadır. Ancak, UAEA'nın konumu, yapısı ve imkânları dikkate alınarak bir değerlendirme yapmak daha doğru bir yaklaşım olmaktadır.

1953 yılında ABD'de Başkanı Eisenhower'ın "barış için atom" konulu konuşmasını takip eden süreçte hız ve yoğunluk kazanan nükleer teknoloji transferi üzerine bu alanda etkili bir kurumsal yapılanma ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla BM bünyesinde merkezi Avusturya'nın başkenti Viyana'da bulunan UAEA 1957 yılında kurulmuştur. Ajans, nükleer alanda bilim ve teknolojinin çok kısıtlı sayıda ülkenin imkânları dahilinde olması, ancak hızla büyüyen nükleer enerji pazarında bir çok ülkede bu alanda yetişmiş insan gücüne, bilimsel ve teknolojik bilgi birikimine ihtiyaç duyulacak olması karşısında ye ülkelere bu konularda yardımcı olabilecek bir yapı olarak kurulmuştur. O aşamada nükleer silahların yayılması henüz büyük bir sorun olarak değerlendirilmediği için Ajans'ın kuruluş amaç ve çalışma esaslarını belirleyen Tüzük daha ziyade bilimsel ve teknolojik boyutlar dikkate alınarak hazırlanmıştır.¹⁸

NPT'nin hazırlanması aşamasında taraf olan ülkelerin nükleer silah geliştirmemeleri karşılığında yapacakları teknoloji transferinin askerî amaçlara ynlendirilmediğini doğrulanması gereği bu konuda uzmanlaşmış ve tarafsız bir kuruma ihtiyaç duyulması sonucunu ortaya çıkarınca hali hazırda var olan UAEA'ndan bu konuda katkı yapması talep edilmiştir. Aslında UAEA, herhangi bir yaptırım gücü olan uluslararası bir kuruluş değildir.¹⁹ özellikle Soğuk Savaş yıllarında Doğu-Batı kamplaşmasının yaşanması, diğer taraftan Bağlantısızlar Hareketi, ve Arap Birliği gibi girişimlerin ortaya çıkması ve bu yapılanmaların belli siyasi ağırlıklara sahip olması UAEA bünyesinde alınan kararlara da yansımıştır.²⁰

¹⁸ Kibarğlu, "İran'daki ...", ss. 3-4.

¹⁹ Ali Bülent Uşaklı, "Nükleer Radyasyon ve Etkileri", Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi 379 123 (2004).

²⁰ Kibarğlu, "İran'daki ...", s. 3.

ABD daha ilk nükleer silahı Japonya'ya karşı kullandığı günden itibaren nükleer alanda bilim ve teknolojinin yayılması konusunda gizliliği esas almıştır. Ancak, özellikle Soğuk Savaş yılları sırasında Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı "çevreleme politikası" sebebiyle Pakistan'ın nükleer teknoloji transferi yapma girişimlerini, dönem dönem kısıtlamalar ve engellemeler yaratmış olsa da, tümüyle engellememiştir. Aynı şekilde Çin'ne karşı izlediği "tanımama" politikası çerçevesinde başlarda Hindistan'ın nükleer teknoloji transferi girişimlerine de karşı çıkmamıştır. 1970li yılların başında ABD-Çin ilişkileri düzelmeye başlayınca bu tutumundan vazgeçmiş olmasına rağmen Hindistan 1974 yılında ilk "barışçıl" denemesini gerçekleştirmiş ve nükleer silah yapabilecek kapasitesi olduğunu ispat etmiştir. Diğer taraftan ABD ile çok özel ilişkiler içinde olan İsrail'in "hayati önemde" gördüğü "nükleer silaha sahip olmak yoluyla bölgesinde kendisini yok etmek isteyen Arap devletlerine karşı caydırıcılığını sağlama" politikası çerçevesinde bu ülkenin gizli projelerine ABD yönetimleri pek karşı çıkmamıştır.

ABD'nin Orta Doğu politikasını belirleyen iki temel unsurdan bir petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünyaya kesintisiz olarak dağıtımının sağlanması ve İsrail devletinin varlığını sürdürmesi olmuştur. Bu konulardan herhangi birine tehdit oluşturan ülke veya ülkeler ABD'nin çıkarlarına da tehdit oluşturmuş olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakılınca, İran'ın nükleer silahlar geliştirme yeteneğini kazanması, ABD açısından hem Basra Körfezi üzerinde hakimiyet kurma girişimlerinde daha cesaretli olması sonucunu getirebilecek, hem de özellikle İslam devriminden sonra ülkeyi yönetenlerin sık sık dile getirdiği "İsrail devletini yok etme" konusunda bu kez çok ciddiye alınmasını gerektirecek imkân ve kabiliyetlere sahip olabileceği bir gelişme olarak görülmektedir. Bu durum ABD tarafından "kabul edilemez" bulunmaktadır. Bu sebeple İran'ın uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanmak yoluyla ve uluslararası gelişmelerin sağladığı fırsatlardan yararlanarak nükleer silah geliştirmek aşamasına çok yaklaşmış olduğunun görülmesi üzerine ABD bu gelişmeyi önlemek düşüncesiyle bazı adımlar atmak niyetinde görülmektedir. Ancak, ABD'nin İran konusunda atabileceği adımlar ve bunların İran'ın kısa veya uzun vadede nükleer silah sahibi olmasını engellemesi zor

görülmektedir. Bu konuda ekonomik ve diplomatik yolların kısıtlı ancak yetersiz olması, askeri yolların ise çok ciddi belirsizlikler içermesi ve belki de daha büyük sorunları beraberinde getirecek olması sebebiyle, tüm tarafları tümüyle tatmin edecek çözüm, beklentilerde indirime gidilmediği takdirde, bu aşamada pek mümkün görülmemektedir.

ABD yönetiminin İran'ın nükleer silah geliştirebileceği imkân ve kabiliyetlere sahip olmasını engellemek konusunda karşılaştığı sorunların başında Irak'ı işgali sonrasında yaşadığı süreç ve bunun çok boyutlu etkileri gelmektedir. ABD Senatosu İstihbarat Komitesi başkanı Cumhuriyetçi Senatör Pat Robertson "Irak konusunda yapılan affedilmez hatadan sonra İran'la ilgili her türlü istihbarî bilgiye büyük şüphe ile yaklaştığını" ve "bu konuda yüzde yüz tatmin edici bilgi olmadığı takdirde bu ülkeye karşı güç kullanılmasına destek vermeyeceğini" açıkça söylemiştir.²¹ Ancak ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in, bir uçak gemisinde yaptığı açıklamada: "ülkesinin İran'ın nükleer silaha sahip olmasına izin vermeyeceğini" bildirmesi de anlamlıdır.²²

İran'a karşı kısıtlı da olsa askerî operasyon yapılmasına karşı çıkanların dile getirdiği görüşlerden bir diğeri, bu ülkenin Irak ile hiç bir şekilde karşılaştırılmayacak özelliklere sahip olduğudur. Irak'ın dört katı büyüklükte araziye, üç katı nüfusa ve çok daha güçlü askerî imkân ve kabiliyetlere sahip olan İran'a karşı bir askerî operasyon gerçekleştirilmesi durumunda dahi bu girişimin İran tarafından bütün imkânlarla ABD'ye karşılık vermesi hakkının doğacağı ifade edilmektedir. ABD açısından İran'a yönelik bir askerî operasyon düzenlemek yoluyla nükleer silah elde etmesini engelleme seçeneğinin sonuç vermesini zorlaştıran unsurlardan bir diğeri de İran'ın bazı hassas nükleer tesislerini yakın çevresinde yerleşim merkezleri olan bölgelerde kurmuş olması ve bunların sayısının ve niteliklerinin ABD tarafından tam olarak bilinmemesidir.

²¹ Kibaroglu, "İran'daki ...", s.3.

²² Dick Cheney, Nükleer İran'a izin vermeyiz, **Milliyet**, (12.05.2007), <<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/12/dunya/dun03.html> >

İran'ın nükleer silah geliştirmesi konusunda Körfez ülkelerinin ve Arap dünyasının fazlaca karşı görüş dile getirmemeleri, aksine daha ziyade halk tabanında ve yönetimlerin bazı kesimlerinde İran'a açık destek verildiği görülmektedir. Bu durum İran'a karşı bir askerî operasyon düşüncesinde olan ABD'nin konumunu zorlaştıran bir diğer gelişme olarak düşünülmektedir.

ABD'nin baskılarına ve askerî güç kullanma tehdidine karşı çok sayıda ülkenin İran'a açık destek vermelerinin ardında aynı dine mensup olmak söz konusudur. 11 Eylül 2001 saldırıları sonucu Batı dünyasında yapılan açıklamalar, İslam'ın terörle özdeşleştirilmesi, ABD başkanı Bush'un konuşmalarında "haçlı seferi"nden söz etmesi, son dönemde çok fazla işlenen "medeniyetler çatışması" kavramının yarattığı yeni bloklaşma sebebiyle "Müslümanların Hıristiyanlara ve özellikle Yahudilere karşı birlik içinde olması" temasının işlenmesi sonucunu getirmiştir. NPT'ye taraf olmadığı için nükleer silahlar geliştirmemekte konusunda bağlayıcı bir taahhüt altına girmemiş olan İsrail'in nükleer silah yeteneğine karşılık İran'ın nükleer silah geliştirmesi ve İsrail'i tedirgin etmesi, bazı müslüman ülkeler arasında olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bu sebeplerle, arkasında bu kadar geniş kesimlerin açık ya da gizli desteğine sahip bir ülkeye karşı askerî operasyona girişmek ABD'ye karşı tepkilerin çok daha fazla artması ve teröre zemin verenlerin güç kazanmasına yol açabileceği endişesi de gözden kaçırılmamaktadır. Bu desteğin farkında olan İranlı yöneticiler son dönemde, İslam dünyasının yanı sıra "Üçüncü Dünya" ya da "Bağlantısızlar Hareketi" olarak bilinen ve 100'den fazla ülkenin taraf olduğu birliğe yönelik girişimlerini arttırmış görünmektedirler. Bu bağlamda ABD karşıtı söylemlerini sürekli dile getiren Venezuela başkanı Chavez'in, İran cumhurbaşkanı Ahmedinejat'la yakınlığı dikkat çekicidir. İran bu tür destekleri ABD üzerinde baskı aracı olarak kullanarak, herhangi bir askerî operasyon girişiminden caydırmaya çalışmaktadır.

Nükleer bir güç hâline gelen İran, Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliğini ciddi bir şekilde artırabilir ve Rusya ile geliştireceği işbirliği Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz

yönde etkileyebilecektir.²³ İran'ın nükleer silahlar üretecek kapasiteyi geliştirmesi Türkiye'yi bir çok bakımdan olumsuz etkileyen bir gelişme olacağı düşünülmektedir. 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan günümüze açık bir savaşa girişmeyen Türkiye ve İran arasında zaman zaman çekişme ve rekabet ortamı gelişmiş olsa da ilişkiler genel olarak barışçıl olarak nitelenebilmektedir. İran ve Türkiye, gerek askerî, gerekse coğrafi bakımlardan birbirlerine yakın bir görüntü ortaya koymaktadırlar. Ancak, nükleer silah kapasitesine sahip olması durumunda günümüzdeki denklik İran'ın lehine bozulabileceği düşünülmektedir. Askerî açıdan belli bir üstünlüğe sahip olduğu düşüncesine kapılabilecek İranlı yöneticiler, Türkiye ve Türk dünyasına yönelik tutum ve davranışlarını değiştirebileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

İran'la ilgili bu gelişmelerin sonrasında Türkiye'de nükleer silahlara bakışta değişme olabileceği düşünülebilir. Nükleer silahlara sahip olunması ya da en azında bu yönde bir alt yapının geliştirilmesi gibi görüşlerin belli bir zemin kazanması söz konusu olabilir. Son derece hassas bir konu olan nükleer enerji ve bu enerjiden sivil (ya da askerî) amaçlarla faydalanılması konuları yanlış platformlarda tartışmaya açılabileceği düşünülmektedir. Bu gibi tartışmaların Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmesini sağlamak ve bu süreci yönetmek ciddi sorunlara neden olabilecektir.²⁴

Türkiye'nin İran'ın nükleer kapasite geliştirmesine bakışında etkili olan unsurlar, öncelikle iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek ve bölgenin yeni bir istikrarsızlığa sürüklenmesini önlemek kaygılarıdır demek yanlış olamayacaktır. Türkiye kendisinin de taraf olduğu ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına imkân veren NPT'den doğan haklarını İran'ın kullanması konusunda olumsuz bir tutum içinde bulunması beklenemez. Türkiye'nin de son kırk yıl içinde bir çok kez giriştiği ancak sonuçlanamayan nükleer enerji üretme planları bulunmaktadır. Ancak,

²³ Tarık Şentuna, **İran'ın Nükleer Çalışmalarının Dünya Güç Dengelerine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, İstanbul, Beykent Üniversitesi, 2006, s. 46.

²⁴ Mustafa Kibaroğlu, "Turkey 's Quest for Peaceful Nuclear Power, The Nonproliferation" Review (1997), 4, 3, ss. 33-44.

İran'ın haklarını kullanmasının yanı sıra sorumluluklarını da tam olarak yerine getirmesi konusunda Türkiye bazı telkinlerde bulunmaktadır. Çünkü bu sağlanamaz ve süreç ABD'nin (İsrail ile birlikte veya tek olarak) askerî bir girişimde bulunmasına yol açarsa bu durumdan en büyük zararı görecektir. Hem bölgede istikrarsızlık daha da genişleyecek, hem de olası bir askerî harekât konusunda Türkiye, hem ABD'nin hem de İran'ın güçlü talepleri ile karşı karşıya kalabilecektir. Türkiye'nin, bir tarafın yanında olması ya da tarafsız kalmaya çalışmasının sorunlar çıkarabileceği değerlendirilmektedir.

İran, stratejik hedef olarak bölgesel bir süper güç olmaya çalışmakla sınır komşuları karşısında üstünlük kurmak ve diğer bölgesel nükleer süper güçlerle aynı seviyede etkinliğe sahip olmak ve ABD, Avrupa ve Bağlantısızlar karşısında durumunu güçlendirmek üzere nükleer teknolojisini geliştirmektedir. İran'ın bölgesel ve tarihsel olarak sahip olduğu potansiyeline ilave olarak bir nükleer güç olarak ortaya çıkması bölgedeki dengeleri bozacaktır. İran'ın nükleer bir güç olmasına en tepkili ülke olarak görülen ABD'nin askerî bir müdahale ihtimali bölgede bir tedirginlik yaratmaktadır. Uluslararası baskılara dik bir duruş sergileyen İran'ın Mart 2007'de sınır ihlali dolayısıyla tutukladığı 15 İngiliz askerini yargılama sürecine girmesi gerginliği artırmakla beraber uluslararası platformda itibarını artırdığını düşünülmektedir. Bu konudaki gerginlik İran'ın 4 Nisan'da askerleri bırakmasıyla giderilmiştir.

Şah döneminden sonra İran, ABD'nin baş düşmanı olmuş ve Başkan Bush'un 29 Ocak 2002'deki konuşmasında Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "Şer eksenini" olarak nitelenen grupta olduğu ilan edilmiştir. Brenziski'ye göre, İran açıkça bölgesel hakimiyete adaydır ve ABD'nin etkisini kırmaya da hazırdır. Ayrıca imparatorluk geleneği vardır ve ABD ile Rus varlığı ile yarışmak için hem dini hem de milliyetçi motivasyona sahiptir.²⁵

---

²⁵ Cankara, **Yeni oyun ...**, s. 90.

İran'ın nükleer tesislerinin hem sayıca çok fazla olması hem de bir kısmının yerleşim bölgeleri içinde veya çevresinde olması sebebiyle bunlara yönelik bir askeri harekâtın nasıl sonuçlar yaratacağını kestirmek oldukça güç. Askerî anlamda bir başarı sağlansa bile siyasi alanda ortaya çıkabilecek sonuçlar konuyu bugün olduğundan çok daha sorunlu bir aşamaya taşıyabilecektir. Türkiye, ABD ve İsrail isteseler veya istemeseler dahi İran'ın nükleer silahlar geliştirmesinden ciddi rahatsızlık duyacağını ve bu gerçekleştiği takdirde ikili ilişkilerin bundan büyük zarar göreceğini ve gerekirse buna karşı bazı önlemler alabileceğini İran'a açıkça anlatılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.²⁶ Bu siyasetle, Türkiye'nin Orta Doğu'daki mevcut statükoyu korumak amacıyla olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

4.6. Sonuç

Nükleer güç olmak demek nükleer silah elde edebilecek teknolojiye ya da nükleer silaha sahip olmaktır. İran'ın nükleer silah yapabilmek için gereken teknolojik uzmanlığı elde edebilecek ve geriye dönüşü olmayan nükleer kapasiteye ulaşması, uluslararası sistemde konumunu güçlendirecektir. İran'ın nükleer güç olmasından tedirginlik duyan ABD ve İsrail'in, İran'a karşı bir askeri müdahalede bulunması ihtimali, bölgede ve dünya kamuoyunda ciddi tedirginlik yaratmaktadır.

İran'ı kendine (ve İsrail'e) bir tehdit olarak gören ABD'nin aksine AB İran'ı tehdit olarak görmemekte ancak bu ülkenin geliştirmekte olduğu imkân ve kabiliyetleri bölge ve dünya güvenliği açısından potansiyel tehlike ve istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple, AB ülkeleri İran'ın nükleer alandaki kazanımlarının belli bir seviyenin ilerisine geçmemesini sağlamak için bazı ekonomik teşvikler sunma politikasını benimsemektedirler. AB ile İran arasında 2003 yılı ortalarında başlayan ve önce Kasım 2003'te İran'ın Ek Protokol'ü imzalamasına, bir yıl sonra da uranyum zenginleştirme işlemini gönüllü olarak ve kısıtlı bir süre için askıya almasına yol açan müzakereleri, varmış olduğu noktalar da dikkate alınarak, esas

²⁶ Netpano, İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye'nin Konumu, 10 Mayıs 2007, <<http://www.netpano.com/haber/559/%C4%B0ran%E2%80%99%C4%B1n/N%C3%BCkleeer/Program%C4%B1/ve/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin/Konumu>>.

itibarıyla bir "ara çözüm" ya da "çatışmayı önleyici tedbir" olarak görmek daha doğru olabilecektir.

Bölgesinde Türkiye, Rusya ile beraber köklü devlet geleneğine sahip İran'ın potansiyeli düşünüldüğünde, yakın zamanda ABD'den İran'a bir askerî müdahale yakın bir ihtimal olarak görülmemektedir. Çünkü ABD'nin Irak ve Afganistan'da karşılaştığı durum düşünüldüğünde İran'a askerî müdahalenin kendisine ne kadar büyük sorunlar yaratabileceğini anladığını söylemek mümkündür. ABD, Irak ve Afganistan sorununu çözmeden onlardan daha sorunlu ve karmaşık yeni bir savaş alanı yaratmak istemeyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca İran'ın nükleer tartışmasının sonuçlanmadığı bir safhada İran'a askerî müdahale, Irak ve Afganistan operasyonu sonucunda bölgede ve dünyada yükselen Amerikan karşıtlığı dalgasını çok ciddi şekilde körükleyebilecektir. Söz konusu durum, bölgedeki radikal grupları güçlendirecek ve başta El Kaide gibi mücadele ettiği terörist grupların saldırıları için meşru bir zemin oluşturabilecek. İran'a askerî bir müdahale, Batı dünyasındaki (ABD ve AB) ilişkileri de sorunlu hâle getirebilecektir. Bu açıdan bakıldığında yaşadığımız bu süreçte durum ve şartların, ABD'nin İran'a askerî müdahalede bulunması için uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak mevcut gerginlik ve belirsizliğin devam edeceği öngörülmektedir.

KİS, günümüz savaşlarını dönüştüren önemli silahlardır. Özellikle nükleer silaha sahip olan devlet ya da grupların konumunu güçlendirici niteliğe sahiptir. Bu bağlamda İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma çalışmaları, ABD ve İsrail'i tedirgin etmektedir. Şah döneminde İran'ın nükleer çalışmalarına destek olan ABD'nin; günümüzde silahlı müdahaleye kadar varabilecek tutumu, dış politikasındaki değişkenliği ve ülkelere göre farklı tavır sergilemesi, uluslararası sistemde inandırıcılığını azaltmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ SAVAŞLARININ DÖNÜŞÜMÜ

5.1. Giriş

Devletler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğrudan silahlı çatışma safhasına gelmeden, dolaylı bir tutuma dayalı güç kullanmayı tercih etmektedirler. Clausewitz'in "Savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir" ifadesini tersine çeviren Foucault: "Politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir" şeklinde ifade eder.¹ Bu ifadeden anlaşılan; aslında iktidar ilişkilerinin esas alınarak savaş yoluyla ve tarihsel olarak belirli bir dönem için geçerli olan güç ilişkisidir. Bu durum sivil barış içerisinde sürdürülen iktidar için savaşlar, siyasal mücadeleler ve güç ilişkilerinin değişimleri olarak, siyasal sistem içerisinde sürüp giden savaşın uzantıları olarak değerlendirmek gerekir. Güç ilişkilerinin varlığı ve nedenleri tarih boyunca değişmese de bu ilişkilerin sonucu olarak değerlendirilebilen savaşların günümüzde çeşitli bakımlardan değiştiği görülmektedir.

Günümüz savaşları, özellikle teknolojik gelişmelerle dönüşmüştür. Bu bölümde, günümüz savaşlarının dönüşümü; nedenleri, askerî, aktörleri, savaş hukuku ve coğrafyası bakımlarından ele alınmıştır.

5.2. Teknoloji Temelli Dönüşümün Analizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki savaşlar, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan unsurların karışımı şeklinde yaşanmıştır. Kore, Arap-İsrail, Falkland, İran-İrak ve Körfez Savaşları stratejik statükoya dönüşle sonuçlanmıştır. Bazı bölgelerin el değiştirmesine ve bazı durumlarda rejimlerin değişmesine rağmen, esas olarak her devlet savaştan çoğunlukla, savaşa girerken sahip olduğu aynı politik, ekonomik ve

---

¹ Çetin Veysel, *Savaşın Felsefesi*, İstanbul, Etik Yayınları, 2006, s. 256.

sosyal yapıyla çıkmıştır. Başka bir ifadeyle savaşa katılan devletlerin stratejik durumları önemli derecede değişmemiştir.²

Kara ve hava unsurlarının müşterek kullanılmasında teknolojinin yoğun bir şekilde kullanıldığı Vietnam Savaşı'ndan Birinci Körfez Savaşı'na kadar olan süreç incelendiğinde aşağıdaki konular öne çıkmaktadır.

- Teknolojik gelişmeler sonucunda yeni savaş konseptleri benimsenmiştir.
- Klasik yıpratma savaşından ziyade düşmanın dengesini bozacak operatif manevralara geçme, bir savaş bölgesinde savaş yerini seçme, kuvvetleri sevk etme, stratejik hedefleri aşamalarla ele geçirme, düşmanın operasyonel ağırlık merkezini belirleme ve kuvvetleri sıklet merkezinde toplama ile müşterek harekât öne çıkmıştır.
- Karmaşık çok boyutlu muharebe ortamlarında bireysel ve kolektif inisiyatifin gerekli olduğu tespit edilmiştir.
- Talimnamelerin hazırlanmasında geçmiş muharebe sürecinin özümseme, teknoloji ışığında yeni öngörülerle geleceğe yönelik savaş konsepti oluşturulması gereği ortaya çıkmıştır.
- Düşmanın savaşma azmini kırarak derinlikteki her türlü hedefini hava kuvvetleri tarafından vurulması talep edilmiştir.
- Bütün birliklerin kendi kendine yeterliliğe sahip olarak, nispeten bağımsız harekât yapabilmeleri önem kazanmıştır.
- Önleyici saldırılar gündeme gelmiştir.
- Esnek ve çevik bir kuvvet yapısındaki unsurların senkronize olarak yüksek tempo ile kullanılabilmesi hedeflenmiştir.
- Hiyerarşik yapıdan ziyade yatay ve akıcı bir komuta kontrol sistemine gerek duyulmuştur.
- Muharip birliklerin harbe hazırlığı bakımından sanal ortamda muharebe simülasyonlarının oynatıldığı ulusal tatbikat merkezleri kurulup işletilmiştir.

---

² Thomas X. Hammes, **The Sling and the Stone: On War in the 21st Century**, Minnesota, Zenith Press, 2004, s. 7.

- Savaş yöntemlerini evrimsel bir bakış açısı ile anlayabilme ve belirsizlik ortamında muharebe edebilme önemli hâle gelmiştir.³

İçerisinde bulunduğumuz Dördüncü Nesil Savaşlar (4NS)'i, Clausewitz'in Halk-Ordu-Hükümet üçlemesinin karşıtı düşünmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Echevarria'nın "Bu eğilimler (Halk-Ordu-Hükümet bağlantısı) terörle olan savaşta geçerliliğini korurlar. Creveld gibi düşünenlerin teröre karşı yapılan savaşın "üçleme karşıtı" şeklinde ayırmasının yanlış olduğu değerlendirilmektedir. Tarih incelendiğinde Clausewitz'in tanımladığı bu güçler her savaşta bulunmaktadır".⁴ Günümüz savaşlarında da galibiyet için bu üçlemenin mutlak işbirliği içerisinde olması gerekmektedir.

Hammes, Sapan ve Taş isimli kitabında teknolojinin her şey demek olmadığını ifade eder. O'na göre Bilgi Çağı teknolojileri son yıllarda güçlü devletleri bile asimetrik olarak zayıf düşmanları karşısında daha zayıf hâle getirmiştir. Hammes: "Pek çok potansiyel düşmanımıza karşı teknolojik üstünlüğe sahip olsak da bu teknolojiyi Üçüncü Nesil Savaşlar (3NS)'in taktiklerini desteklemek üzere kullanıyoruz. Oysa ileri görüşlü düşmanlarımız 4NS'i çoktan uygulamaya başladılar bile. Yeni teknolojilerin ortaya çıktığını ve bu teknolojilerin 4NS için mükemmel biçimde kullanılabileceğini biliyorlar. Yeni teknolojiyi eski yöntem savaş taktiklerine uygulamak yerine, yeni savaş yöntemini daha da ileriye götürmek için kullanıyorlar." şeklinde belirterek savaşların dönüşümünde hızlı adaptasyon sürecinin önemini belirtmektedir.⁵

---

³ Richard Lock-Pullan, "How to Rethink War: Conceptual Innovation and Airland Battle Doctrine", **The Journal of Strategic Studies**, 28: 4 (2005), ss. 679-702.

⁴ Antulio J. Echevarria, "Fourth-Generation War and Other Myths", US Strategic Studies Institute, (2005), s. 7, 01 Temmuz 2007, <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub632.pdf>>.

⁵ Hammes, **The Sling ...**, s. 147.

Handel'e göre mevcut teknolojik gelişmelere göre mümkün olan dört tür savaş durumu söz konusu olabilmektedir. Bunların özellikleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

1) Her iki tarafın yüksek teknolojiye sahip olması durumudur. Eşit düzeyde düşmanlar arasında yapılır ve konvansiyonel bir cephe savaşıyla her iki tarafın zararı azaltılabilir. Tarafların birbirlerine karşı net bir avantajı yoktur, savaş hızlı yaşanır.

2) Düşük ve yüksek teknolojiye sahip taraflar arasında yapılan savaştır. Günümüzde asimetrik savaş olarak ta ifade edilmektedir. Düşük seviyedeki taraf, üstün teknolojiye sahip tarafın teknolojik üstünlüğünü etkisiz hâle getirmek için her türlü tedbiri alacaktır. Kazanma şansı az olan düşük teknolojik seviyedeki taraf, gerilla savaşına, terörizme, pasif direnişe, düşük yoğunluklu savaşı ve KİS'leri kullanabilir.

3) Teknolojik açıdan gelişmiş ülke, hasmının karmaşık teknolojik koşullarıyla konvansiyonel bir savaşa girmek zorunda kalır veya bunu tercih eden düşük teknoloji sahibi rakibi karşısında uygulamak durumunda kalır.

4) Savaş son derece az gelişmiş teknolojiye sahip iki ülke arasında yapılır.⁶ Taraflar yüksek askerî donanımına sahip olsalar da bunu etkili bir şekilde kullanmayacaklardır. Çünkü bu hamle her iki taraf için felaket olacaktır. Devletler arasındaki silahlı mücadelelerin yıllarca kısa süreli aralıklar şeklinde süreceği değerlendirilmektedir.

Asimetrik muharebe koşullarında meskûn mahallerde; siviller, düşman savaşçıları ve teröristlerin birarada bulunmasıyla karakterize edilen karmaşık bir ortamda, muharip birliklerin görevlendirilme ihtimalleri gün geçtikçe artmaktadır. Çok katmanlı bu tür muharebe ortamlarına gelecekte daha sık rastlanılacağı

⁶ Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları**, (çev. Berna Kara), İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2004, ss. 441-442.

düşünülmektedir. Bu şartlarda konvansiyonel muharebe ortamı için tasarlanmış silah sistemlerinin, yeni ortaya çıkan taktik ihtiyaçlara yeterli düzeyde karşılık verememesi söz konusu olabilmektedir.

Ağ merkezli harekât, komutaya hâkim olarak birliklerini akıllıca yöneten güçlü liderler tarafından sağlam bir stratejinin desteğinde uygulandığında dost ateşi veya düşman tehditinden kaynaklanan kayıpları azaltarak, muharebe sahası etkinliğini oldukça artırmaktadır. Ancak savaş sürecinde tereddütlü ve kararsız kalındığında, bu imkân ve kabiliyet riskten kaçınma aracına dönüşebilir ve ön hatta ne olduğunun anlaşılması ile sağlıklı haberleşmenin yerini doldurduğu sanılan bir olgu olarak görülebilir. Ancak bu durum cephede facialara neden olabilecektir. Askerlik sanatı açısından teknolojik ilerlemelerin bazı temel değerleri ve özellikleri değişime uğratacağını düşünmenin ve teknolojiye aşırı güvenmenin yanıltıcı olabileceği ve sonuçta beklenmeyen kayıpları beraberinde getirebileceği son İsrail-Hizbullah savaşında görülmüştür.

Değişen muharebe sahası görevlerine hızla adaptasyon gösterecek şekilde organize edilen geleceğin silahlı kuvvetleri, geniş alanlarda kendi kendine yeterli görev kuvveti olarak bağımsız operasyon icra edebilecek esnekliğe sahip, hareket kabiliyeti yüksek muharip birlikler terkinde teşkilatlandırılacaktır. Tırtıllı ve tekerlekli zırhlı araçların karışımından oluşan zırhlı birlikler, günümüzde azami operasyonel esnekliği temin etmek için tercih edilmektedir. Yakın geçmişte ülkeler havadan hızla uzak bölgelerde konuşlanabilmek amacıyla daha hafif araçlardan oluşan zırhlı birliklere ağırlık vermişken, Irak ve Afganistan'daki tecrübelerden sonra geleceğin muharebe sahasında ana muharebe tanklarının önemlerini koruyacağı görülmektedir. Ana muharebe tanklarının barışı koruma operasyonlarının ilk safhasından, yüksek yoğunluklu çatışmalara ve meskûn mahal operasyonlarına kadar geniş bir askerî operasyon yelpazesinde yaygın kullanım sahasına sahip birkaç silah platformundan birisi olduğu yaşanan tecrübelerle görülmüştür. Ayrıca eskinin süvarisi yerine geçen helikopterlerin gerek simetrik gerekse asimetrik savaşta kullanıldığı ve öneminin daha da artacağı değerlendirilmektedir.

5.2.1. Nedenler Bakımından

Günümüz savaşlarının dönüşümünü anlamak için tarihsel bir perspektifle savaşların tarihi incelendiğinde, gerçek nedenin kazanç elde etmek ya da nüfuz alanlarının genişletilmesi olduğu görülmektedir. Platon (MÖ 427-MÖ 347) ütopyası, Devlet'te savaş nedenini şöyle açıklamaktadır: “Otlaklar ve tarlalar topluma yetmez olunca komşularınki ele geçirilmeye çalışılacak, onlar da aynı koşullar içinde komşularına aynı niyetle yaklaşacaklar, böyle olunca da savaş kaçınılmaz olacak”.⁷ Mitolojik savaş tarihinde Truva Savaşı'nın nedeni Mykene kralı Agamemnon'un kardeşi Menelos'un karısı Helen'in Truva kralı Priamos'un oğlu ve Hektor'un kardeşi Paris tarafından kaçırılması olarak görülse de savaşın gerçek nedeni Agamemnon'un ganimet elde etme isteğidir.

1532'de Cajamarca'da (Peru) Pizarro komutasındaki 168 İspanyol askerinin karşısında 80 bin kişilik Yeni Dünya'nın en büyük devletinin ordusu yenilmiş ve tüm İnka toprakları ve halkı İspanyol egemenliğine girmiştir.⁸ İspanyollar esir aldıkları İnka imparatoru Atahualpa için tarihin en büyük fidyelerini almalarına rağmen imparatoru öldürmüşlerdir.⁹ Diomand, Atahualpa'nın yenilgi nedenini açıklarken, İspanyolların sahip olduğu çelik kılıçlardan, diğer kesici silahlardan, çelik zırhlardan, tüfeklerden, ve atlardan bahsederek, Atahualpa'nın bineği olmayan ve İspanyolların silahlarına ancak taş, bronz ya da tahta soplarla, topuzlarla ve baltalarla karşılık verebilecek ordusunun olduğunu ifade eder. Sayıca üstünlüklerine rağmen İnkalar, saldırı anlamında hiç bir karşılık vermemişlerdir.¹⁰ 168'e karşı 80 bin kişilik ordunun yenilgisini sadece teknolojik eksikliğe bağlamak yanlıştır. Burada yenilen aslında İspanyolların yaşam paradigmasının İnka'ların Avrupa tarzı saldırganlıktan uzak yaşam paradigmasına karşı galip gelmesidir. İspanyolları bu topraklara götüren

⁷ Çetin Veysel, **Savaşın Felsefesi**, İstanbul, Etik Yayınları, 2006, s. 89.

⁸ Veysel, **Savaşın Felsefesi**, ss. 90-98.

⁹ Jared Diomand, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, (çev. Ülker İnce), Ankara, Tubitak, 2004, s. 72.

¹⁰ Diomand, **Tüfek ...**, ss. 80-81.

nedenin sadece buraları Hıristiyanlaştırmak olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Tamamen emperyalist nedenlerle bu topraklara gidilmiş ve kan dökülmüştür.

1835 yılında Yeni Zelenda'nın 500 deniz mili doğusundaki Chatam Adaları'nda aynı kökenden gelen Maoriler, Moriorilerin bölgelerine gelerek onların yarısı kadar olmalarına rağmen yenmişler ve çoğunu da yemişlerdir. Morioriler, avcılıkla ve toplayıcılıkla geçinen ve basit silahlara sahip, önder ve örgütlenmeden yoksunlarken Maoriler, savaşçıları daha gelişmiş teknoloji ve silahlara sahip, önderleri olan bir topluluktur. Morioriler, örgütlü bir direniş gösterebilir; Maorileri yenmeleri mümkünken Moriorilerin anlaşmazlıkları barışçı yöntemlerle çözmek gibi bir gelenekleri vardır ve yaptıkları bir meclis toplantısında savaşmamak, onun yerine barış kardeşlik içerisinde kaynakları paylaşmayı önerme kararı almışlardır.¹¹ Bu öneri bile Maorilerin katliamını önlememiştir. Bu durumda bu savaşın nedeni olarak yeni kaynakları ele geçirme güdüsünün yanında üstünlük kurma ve kendinden başkalarına yaşama hakkı vermeme yatmaktadır. Benzer olarak kuzey Amerika yerlileriyle Avrupalı göçmenler arasında benzer soykırımlar yaşanmıştır. Savaşların önemli bir nedeni olarak emperyalizm olduğu açıktır. Kazançların artırılması, nüfuz alanlarının büyütülmesi sürecinde, işgalcilere karşı mücadele söz konusu olmaktadır. Savaş sürecinde, emperyalist güçlerin genellikle işbirliğine gittikleri görülmektedir.

Bir diğer savaş nedeni ve günümüzde sıkça karşılaşılan bir durum da; devletlerin içerisindeki istikrarsızlık ya da etnik milliyetçilikten kaynaklanan iç çatışmalardır. Egemen gücün zayıflaması başka bir ifade ile cazibesinin azaldığı durumda bu tür silahlı mücadeleler yaşanmaktadır.

---

¹¹ Diomand, **Tüfek ...**, s. 53.

5.2.2. Askerî Açından

Bir devletin hasmı devlete karşı olan teknolojik üstünlüğü savaşta galibiyetin garantisi olmamaktadır. Türk Kurtuluş Savaşı'nda işgalcilerin, Vietnam'daki ABD'nin, Afganistan'da SSCB'nin ve yine ABD'nin günümüzde Irak'taki durumu bu görüşü desteklemektedir.

Günümüzde savaş ve barış süreçlerinin postmodern olduğunu savunan Gray, konvansiyonel, kimyasal ve biyolojik silahların uzun zamandan beri kullanıldığını ancak günümüzün bilimsel gelişmelerinin silah olarak kullanılmamasıyla ilgili siyasilerin değil aynı zamanda bilim çalışanların direncine gerek olduğunu vurgulamaktadır. Günümüz postmodern savaş nitelikleri incelendiğinde, savaş yöntemlerinin daha da geliştirildiği, saldırıların tahrip gücünün arttığı enformasyon yöntemleri geliştirilmiştir.¹² Günümüzdeki savaşlar artık cephe savaşı değil; geniş bir bölgede ve her an ortaya çıkabilecek çatışmalar şeklinde cereyan etmektedir.

Devletler askerî güçlerini büyüttükçe, bu savaş makinesinin bir nesnesi hâline gelmişlerdir. Sahip olunan bu askerî alt yapının savaşı tetikleyici bir unsur olması çok ta uzak bir ihtimal değildir. Bu düşünce, Clausewitz'in “savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır” yaklaşımını tersine çevirmektedir.

“Güçlü olan istediğini, güçsüz olan istenileni yapar” ilkesinin her zaman geçerli olmadığı bir gerçektir. Vietnam Savaşı'ndan sonra dikkat çeken asimetrik savaş, yakın geçmişte SSCB'nin Afganistan'ı işgalinde ve 11 Eylül 2001 saldırılarıyla başlayan ABD-El-Kaide mücadelesinde taraflar arasında asimetrik boyutuyla önemsenmesi gereken bir konu olduğu açıktır. Soğuk Savaş sonrasında düzenli orduların karşılarında klasik bir cephe bulamayışları; asimetrik savaşı sürekli gündemde tutmaktadır.

---

¹² Veysal, **Savaşın Felsefesi**, s. 264.

5.2.3. Aktörler Açısından

Günümüzde savaşlar, sadece devletlerin düzenli ordularıyla yapılan bir eylemleri olmaktan çıkarak; tarafların devletler, halklar veya örgütler olduğu bir konuma gelmiştir. Günümüz savaşlarında taraflar, ulus devletler, küresel güçler, ittifaklar, hükümet dışı örgütler ve terör örgütleri olabilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında devletler arasında nadiren ortaya çıkan savaşlar, daha çok düşük ya da orta yoğunluklu olarak devletler arasında ya da devlet dışı aktörler arasındaki çatışmalar hâline gelmiştir. Günümüz uluslararası sisteminde nasıl devlet dışı aktörler etkin olmaya başlamışsa, savaşta da başka aktörlerin etkin hâle geldikleri görülmektedir.

Devlet dışı aktörlerin devletlerin üzerinde etkinliğe sahip olmaları günümüz mücadeleleri açısından önemli bir sorundur. Terör ve organize suçlar yeni güvenlik anlayışının temel unsurlarıdır.¹³ Uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi organize suçlar sınır tanımamaktadırlar. Bu alanlarda birer ekonomik sektör olarak çok büyük kazanç sözkonusudur. Elde edilen mâli gücün bir sonucu olarak organize terör örgütlerinin önemli silahlı güçleri vardır ve bu örgütler uluslararası terörizmi besleyen asıl kaynaklardır.

5.2.4. Savaş Hukuku Bakımından

Savaşta asıl hedef asker ve askerî binalar olmalıdır. Günümüz savaşlarında artık düşman ordusu yok edilmeye çalışılmamakta, eskiden olduğu gibi işgal ya da kuşatma yapılmamaktadır. İçerisinde bulunduğumuz 4NS döneminde, neredeyse hukuk tanımaz, cephesiz, kuralsız, ilkesiz bir süreç yaşanmaktadır. Günümüz savaşlarının belirgin özelliklerinden birisi; askerî hedeflerin olmaması dolayısıyla klasik askerî taktik ve strateji paradigmasının değişmesidir. Diğer bir özellik tarafların düzensiz, üniformasız olmalarıdır. Belirli bir düzen olmadığından genel

¹³ Deniz Ülke Arıboğan, “2004-2005 Eğitim Öğretim Yılı İlk Dersi”, Harp Akademileri, 10 Temmuz 2007, s. 2.
< <http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/ACILIS/ILK%20DERS%2004%20EKIM%202004.doc>>

hiyerarşik bir yapılanma da söz konusu değildir. Bu durumda mücadeleyi yapan bir sivil olabilirken, hedef masum bir sivil de olabilmektedir. Sonuçta savaş ortamındaki düzensizlik, belirsizlik, ilkesizlik savaş hukukuna riayet edilmemesi gibi bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzde devletlerin merkeze alındığı “Haklı Savaş” kaynaklı savaş hukuku yerine insan merkezli bir savaş hukuku ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumda orduların yapılanmalarında değişim yaşanmaktadır. Bu yapılanma hem barışı koruma görevinin yürütülmesi için polis görevini yürütebilecek hem de insan hakları ihlal edilmeden sınırsız kuvvet uygulayabilecek yeteneğe sahip olmayı gerektirmektedir.

Savaş hukuku, çatışma hukuku kurallarını ve davranış kurallarından oluşmaktadır (jus ad bellum ve jus in bello).¹⁴ BM Sözleşmesi gereği hiç bir devlet diğerine savaş ilan edemez. Savaşı meşrulaştıran sadece meşru müdafa durumudur. Ancak devletler birbirlerine savaş ilan etmeseler de; birbirleriyle savaşmaları gerçeğini ortadan kaldıramamıştır. Irak Savaşı’nda ABD potansiyel bir tehlikeye karşı “ön alıcı meşru müdafa yaptığı iddiasıyla hukuksuz bir şekilde savaşmıştır. Bu durumda Japonların Pearl Harbour baskınının da bu bağlamda değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Savaş hukuku açısından diğer bir konu ise; silahlı mücadele dahil bazı hizmetlerin satın alınmasıdır. ABD, artan bir şekilde askerî hizmetlerini şirketlerden satın alma yoluna gitmektedir. Ancak bu şirketler vasıtasıyla oluşturulan ordunun kontrolü, bunların hesap verme yükümlülükleri bağlamındaki zaafiyet, tarihte de günümüzde de sorunlar meydana getirmiştir. Bu örgütlerin ya da paralı asker sağlayan şirketlerin kontrolden çıkarak, finanse edildikleri devletlerin çözmek zorunda kalacakları bir sorun olmaları muhtemeldir. Silahlı çatışma ya da savaşlar

¹⁴ Haldun Yalçınkaya, **Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004, ss. 222-223.

yapılacaksa, belirli uluslararası sözleşmeler çerçevesinde ve belirli kurallarla yapılmalıdır.

Günümüz dünyasında, savaş hukuku ile ilgili kurallar yüksek teknolojiye sahip taraflar için hazırlandığı düşünülmektedir. Hukuk kurallarıyla üstün tarafı belli kurallara uymaya zorlamak herhalde zayıf tarafın lehine bir durumdur. Yüksek teknoloji ürünü bir füzenin nokta atışla hedefi tam bir isabetle vurması savaşın meşru alanı içerisindeyken, daha düşük teknoloji ürünü füzeyle büyük bir hata oranıyla aynı hedefin vurulması durumunda sivillerin ölümüne sebebiyet vereceğinden savaş suçu işlenmiş olacaktır. Aynı amaçla yapılan bu eylemde bile teknolojinin savaş hukukunu değiştirmesi açıkça görülmektedir. Savaşta sivillerin istenmeden dahi olsa öldürülmesi her zaman olası bir durumdur. Savaşın tarafların kapasite farkı savaş hukukunun geleneksel kurallara bağlanmasını güçleştirmektedir.

5.2.5. Savaş Coğrafyası Bakımından

Hasım devletlerin kendi coğrafyalarında taaruz ya da savunma esaslı olarak yürütülen iki ya da daha fazla taraflı savaşlar dönüşerek; Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında olduğu gibi büyük bir coğrafyada yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası da oluşturulan uluslararası sistem düzenin kalıcı olmasına yetmemiştir.

Tarihsel süreçte daha çok Avrupa’da yaşanan savaşların günümüzde az gelişmiş bölgelerde yaşandığı görülmektedir. ABD ve müttefikleri 1945’den 1992 Birinci Körfez Savaşı’na kadar olan süreçte dünyanın çeşitli bölgelerine 220 kez güç kullanmışlardır.¹⁵ SSCB ise ABD’nin deniz üstünlüğü karşısında; sadece komşuları üstünde güç kullanmıştır.

Bölgesel nitelikteki savaşlar olarak Kore Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, Kıbrıs Barış Harekâtı, İran-İrak Savaşı, Afganistan Savaşı, Falkland Savaşı, Körfez

¹⁵ Mehmet Tanju Akad, **20. Yüzyıl Savaşları**, İkinci Cilt, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992, s. 582.

Savaşları sayılabilir. Görülen bir mücadele türü de; mücadelenin soğuk savaş döneminin iki süper gücünün doğrudan karşı karşıya gelmeden; üçüncü taraflar üzerinden güç gösterisine girmeleridir. Günümüz savaşları daha çok küresel ekonomiye entegre olmuş ticari bölgelerin dışında, ekonomik olarak gelişmemiş eski Demir Perde ülkelerinde ve Üçüncü Dünya devletlerinin çoğunlukla yer aldığı Asya ve Avrupa'da yoğunlaştığı görülmektedir. Daha çok ekonomik sıkıntı ya da ekonomik değeri olan devletlerde silahlı çatışmalar yaşanmaktadır.¹⁶

5.3. Gelecekteki Savaşlara Hazır Olmak

Tarihin her döneminde önemli bir yöntem olan dezenfarmasyon (yanlış bilgilendirme) gelecekteki savaşlarda da önemli bir yöntem olacaktır. Churchill'in "Savaş zamanında gerçek o kadar değerlidir ki yalandan muhafızlarla çepeçevre korunması gerekir"¹⁷ ifadesi anlamlıdır. Bu durumda savaşın ilk kurbanı gerçeklerdir. Savaş sürecinin belki en önemli halkası, düşmanın aslında herkesin düşmanı olduğu inancını yaymaktır. Medya söyledikleriyle ve söylemedikleriyle yönlendirdiği yeni bir gerçeklik yaratır. Savaşın tarihi aynı zamanda, düşmanı yanıltma yöntemlerinin de tarihini oluşturmaktadır. 2400 yıl önce, bugünkü dezenformasyon anlamında Çinli savaş felsefecisi Sun Tzu: "Yakınına saldırmak üzereyken, uzağa gidiyormuş gibi, uzağa saldırmak üzereyken yakınına gidiyormuş gibi davran"¹⁸ şeklinde ifade eder.

2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşı geleceğin savaş ortamı ve eğilimleri açısından ileriye yönelik ipuçlarını içermektedir. Sabırlı bir ulusal destek ve dayanma azmi, kararlı ve destekleyici bir siyasi kadro ve irade ile moral değerlerin göz ardı edilmediği bir muharebe stratejisi ile beraber düşünüldüğünde, cephe başarısı için önemli faktörleri oluşturmaktadır. İsrail-Lübnan sınırındaki bu muharebelerde

¹⁶ Yalçınkaya, Devletlerin Dış Politika ..., s. 227.

¹⁷ Uraz Aydın, "Dördüncü Kuvvetten Dördüncü Cepheye", BİA Haber Merkezi, 30 Haziran 2006 <<http://www.bianet.org/2002/08/28/12763.htm>>.

¹⁸ Aydın, "Dördüncü ...", s. 1.

yüksek teknolojiye dayanan bir ordu ile bazı yüksek teknoloji ürünü silahları asimetrik muharebe koşullarına iyi uyarlayan, düşük yoğunluklu muharebe için kendini etkin olarak hazırlamış gayri nizami savaş unsurlarının mücadelesi, ilginç sonuçlarıyla gözlemlenmiştir. Bu çatışmalar, arazideki piyade ile yüksek teknoloji ürünü silah sistemlerinin en uygun biçimde entegre edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Üstün teknolojiye karşı; gömülme, tanksavar taktikleri ve uzun menzilli yoğun roket karşı-ateş vasıtalarıyla nasıl direnilebileceği görülmüştür. Bu savaş, gerek birlik, gerekse liderler için en iyi denetlemenin muharebe sahasının kendisi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Muharebe sahasındaki muhtemel çatışmalarda görevlendirilme, bir askerî birliğe en üst seviyede eğitim motivasyonu kazandırdığı ve onun göreve yönelik performans geliştirilmesinde de kritik bir rol oynadığı görülmüştür.

Günümüz savaşlarında hava gücünün etkisi oldukça fazladır. İnsansız hava araçlarıyla keşif ve uydular üzerinden yapılan gözetleme ve dinleme öne çıkmaktadır. Eskinin süvarisi benzeri helikopterli piyadenin kullanımı günümüz silahlı çatışmalarında etkili olmaktadır ve bu durumun orta vadede gelecekte de değişmesi mümkün görünmemektedir. Geceyi de gündüz gibi düşmanın her hareketinin gözlenir kılan gece görüş sistemleri, giderek tek ere kadar yaygınlaşmaktadır. Görüntüleme tekniklerindeki gelişmelerin gelecekteki savaşlarda artan bir etkinlikte kullanılarak; keşif ve gözetleme bağlamında önemli imkânlar yaratacağı açıktır.

Günümüzde tankların etkinlikleri isabetli ateş gücü, hızlı hareket kabiliyeti, zırh kalınlıkları ve menzil özellikleri artmıştır. Ancak tankların imkân ve kabiliyetlerinin artmasının yanında tatik kullanımlarının da önemi büyüktür. Tankların kullanım alanlarının kısıtlı olmasından dolayı (orman, dağ, meskun mahal gibi) hafif zırhlı ve tekerlekli zırhlı araçların kullanımı artmaktadır. Geleceğin savaş sistemi (FCS, Future combat system) hafif, hızlı hareket, haberleşme ve ateş gücü yüksek araçlar olacaktır. Topçu ve istihkâm sınıflarına ait araçlarda mürettebat sayısını azaltan sistemler geliştirilmiştir ve bu sistemlerin gelecekte yaygın bir şekilde kullanımı

beklenmektedir. Zırhlı araçlara takılan uçaksavar silahları, topçu birliklerinin bir unsuru hâline gelen roket bataryalarının kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır.

Günümüzde en yüksek askerî teknolojiye sahip olduğu kabul edilen ABD ordusunun, 2010-2020 yıllarında konvansiyonel savaş yaklaşımını bitireceği şeklinde inanç vardır. Bu durumda Irak Savaşı belki de konvansiyonel anlamda yapılan son savaş olacaktır. Yeni savaşlar, zamanı istihbaratın kalitesine ve gerçek zamanda doğru hedefin elde edilmesi ve istişare için daha az sürenin olacağı hızlı sensör-atıcı savaşına izin verecektir.¹⁹

Geleceğin savaşlarında, hedefini yüksek hassasiyetle vuran silahların, büyük askerî güçlere katılmasıyla muharebelerin vasfı değişecektir. Silahlı kuvvetler sahip olacakları yüksek teknoloji ürünü yeni silah sistemlerine kolay adapte olacaklardır. Ordular bu modern silahlara sahip olacaklar ya da bunlara karşı koyma tedbirleri geliştireceklerdir.

Bir tarafın teknolojik yeniliklere sahip olmada yavaş kalması veya doktrin ve politika bakımından yapılan yanlış değerlendirmeler nedeniyle denge her an bozulabilecektir. Amacı düşmanı önce bozguna uğratmak ve sonra da imha etmek olan manevra ve ateş gücü bakımından zayıf olan taraf için yenilgi kaçınılmaz olacaktır. 20. yüzyılda Endüstri Çağının muharebelerini değiştirdiği gibi, Bilgi Çağı da 21. yüzyıl savaşlarını değiştirecektir.²⁰ Bilgi çağının ürünleri savaşın icrasını, kapsamını etkileyecektir.

Yapılan baskılara ve kontrollere rağmen gelecekte KİS ve gelişmiş konvansiyonel silahlara sahip ülkelerin sayısında artış olacağı ve Batılı devletlerin

---

¹⁹ Handel, **Savaşın Ustaları**, s. 429.

²⁰ Tümgeneral Robert H. Scales Jr, **Future Warfare Anthology**, Pennsylvania, Strategic Studies Institute, 1999. s. 102.

sahip olduğu yüksek savunma teknolojisinin, Batılı olmayan devletlere de yayılacağı değerlendirilmektedir.²¹

Günümüzde yaygın kullanıma sahip kabul görmüş silah platformlarından hızla gelişen teknoloji ile evrim göstererek yeni biçimler kazanmasını beklemek doğal bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Karar verme sürecinin saniyelerle ölçüleceği gelecek muharebe ortamında insansız hava araçlarının, fiziksel ve insani açıdan belirli sınırlamalara sahip pilotlarca kullanılan savaş uçaklarının yerlerini alması, yakın gelecekte ciddi bir yönelim olarak karşımıza çıkacaktır. Elektromanyetik top, elektriksel zırh ve melez tahrik sistemleri (hareket kabiliyeti, jeneratörden beslenen elektrikli motorlar veya elektro-mekanik transmisyonlara dayanan sistemler) konularındaki teknolojik sınırlamaların aşılmasıyla, bunların zırhlı araçlara uygulanmasının mümkün olması, tamamen elektrikle çalışan bir zırhlı araç tasarımını gündeme getirecektir. Yeni bir silah sistemi tasarımından ziyade mevcut olanların aşamalar halinde gerçekleştirilen modernizasyonlarla kullanım sürelerinin uzatılması, hem kendini kanıtlamış sistemlerin kullanımında risk azaltımının sağlanması, hem de maliyet etkin çözüm olarak günümüzde yaygınlaşan yaklaşımdır.

Askerî silah sistemlerinde ticari raf ürünü (COTS, Commercial off-the-shelf) kullanımı, üretim maliyetlerini düşürürken ve ileride yapılacak modernizasyon olanaklarını kolaylaştırırken, bu politikanın fazlaca yaygınlık kazanmasının bakım, güvenilirlik ve ömürboyu maliyet açılarından bazı dezavantajlara neden olabileceği de son muharebe tecrübeleri esnasında gözlemlenmiştir. Askerî standartlarda üretilen, sadece belli bir fonksiyon için özel olarak tasarlanan alt sistem parçalarının kötü çevre koşullarında dahi (aşırı yüksek ve düşük sıcaklıklar, kum fırtınaları, nem, radyasyon, şok, vibrasyon vs.) eşdeğer ticari ürünlere göre yüksek güvenilirlik sağladığı tespit edilmiştir. Sınırlı olarak tahsis edilen ekonomik kaynakların etkin kullanılabilmesi için oluşturulacak uluslararası savunma sanayi ittifaklarında, ülkeler arasında adaletli olarak birkaç ana firma ve bunları destekleyen ihtisas firmaları

²¹ Chandler, **New Face of War...**, s.7.

hâline dönüşüm, rekabet zedelenmediği takdirde arge faaliyetlerinde tekrarların engellenerek sinerji yaratılması açısından başarılı olacaktır. Ancak genellikle her bir ülkeye ait kritik teknolojilerin korunumunda hassasiyet yaratılmakta ve bu bağlamda konsolidasyona şiddetli bir direniş ortaya çıkmaktadır. Siyasi çevrelerin işsizlik kaygılarına rağmen, soğuk savaş sonrası azalan fonlar ve ticari beka mantığı, firmaları birleşmeye yöneltmektedir. Ülkelerin ortak tedarik projelerinde sık sık başlangıçtaki tedarik miktarlarını değiştirmesi veya ileri safhalarda projelerden komple geri çekilmesi ve politik ve milliyetçi yaklaşımlar ile ekonomik gerçeklerle yüzleşememe durumu, uluslararası savunma sanayisi işbirliklerinin önündeki temel engeller olarak görülmektedir.²² Bu nedenle millileştirilmesi zorunlu olan teknolojilerin üretilmesinde ve geliştirilmesinde bu faktörlerin dikkate alınarak en uygun yolun izlenmesi gerekmektedir.

Savaşların çerçevesini tamamen teknolojinin gücüne inanarak çizmek ve teknolojik bakımdan üstünlüğün galibiyet için yeter koşul olduğuna inanmak yanlıştır. Teknolojik üstünlüğü ele geçirenin zayıflar üzerinde tüm iradesini kabul ettirebileceğine inanmak yaşanan örneklerden de görüldüğü gibi; ülkeleri sonuçta hüsrana götürebilecektir. Hammes; “Eğer, düşman zamanın esas alınmadığı bir stratejiyi seçerse ne olur?” sorusunu gündeme getirerek savaşın zaman boyutuna dikkati çeker. Onlarca yıl süren bir savaşta muharebe zamanı nasıl esas olabilir? Teknolojiyi savunanlar, bugün dünyanın dört bir tarafındaki Amerikan kuvvetlerine ne olduğu gerçeğini görmezden gelmektedirler. Bu görüşte olanlar, hâlen mücadelesi verilen çatışmaların karmaşık sosyal, ekonomik ve politik yönleriyle ilgilenmek yerine, daha çok problemlere savaşın taktik seviyesinde teknolojik çözümler bulmak üzerinde yoğunlaşmaktadır.²³ Hammes muharebelerin kazanılmasının tek başına savaşta galip gelmesi için yeterli olmadığını savunarak 3NS’nin yaşandığı İkinci Dünya Savaşı’nda Almanlar ve Japonların kazandıkları muharebelere rağmen savaşın sonucunu etkileyen stratejik başarıdan yoksun olduklarını ifade eder. Eski

²² Terrence Guay and Robert Callum, “The Transformation and Future Prospects of Europe’s Defence Industry”, *International Affairs*, (2002) 78: 4, , ss. 757-776.

²³ Hammes, *The Sling ...*, s. 137.

NATO Kuvvetleri Komutanı General Wesley Clark, “Modern savaşlar etkili bir biçimde yürütüldüğünde fazla güç kullanmadan kesin başarılar sağlanmasına imkân tanır.”²⁴ ifadesiyle 4NS’nin uzun süreli mücadele özelliğine uymayan bir değerlendirme yapsa da bu görüşün taktik başarıların elde edilmesi için geçerli bir değerlendirme olabileceği düşünülmektedir.

Eskiden aylarca süren savaşlar, günümüzde onlarca yıl sürebilmektedir. Vietnam Savaşı 30 yıl, Sandistaların mücadelesi 18 yıl, Filistinlilerin mücadelesi 1967’den günümüze kadar, Afganların Sovyet Birliklerini ülkelerinden çıkarmaları 10 yıl sürmüştür. Teknolojik üstünlük bu savaşların süresini kısaltamamıştır. Muhtemeldir ki gelecekte de kısa sürede kazanılan başarılar kesin zaferi getirmeyecek, silahlı mücadeleler yıllarca sürecektir.

Savaşlarda en önemli parametre zamandır. Geleceğin savaşlarında en iyi zaman yönetimiyle en güncel savaş silah sistemlerine ve araç gereçlerini içselleştirmiş ordular galip olacaktır. Buradaki içselleştirme modern sistemlerin sadece satın alınmasıyla kalınmayıp en etkin şekilde kullanımı ve o sistemlere bir katma değer katılarak düşmanın tahmin edemeyeceği şekilde kullanımı anlaşılmalıdır. Ağ üzerinden akan istihbarat bilgilerinin değerlendirilerek süratle reaksiyon gösterilmesi, en doğru kararların hızlı bir şekilde alınması giderek daha önemli hâle gelmektedir.

Hammes, farklı savaş nesillerinin usulleriyle savaşabilmek ve zafer kazanabilmek için “Geriye kalan az sayıdaki 2NS ve 3NS düşmanlarıyla karşı karşıya kalmak, hem de şu anda çatıştığımız çok sayıdaki 4NS düşmanları ile daha etkili bir şekilde savaşmak için kuvvetlerimizi yeniden teşkilatlandırmalıyız.”²⁵ der. Orduların değişen konseptlere göre organizasyonları ve yapılanmaları yeniden düzenlenmelidir. Hammes’a

---

²⁴ Wesley K. Clark, **Modern Savaşları Kazanmak**, (çev. Atilla Berkeoğlu), İstanbul, Truva Yayınları, 2004, s.11.

²⁵ Hammes, **The Sling ...**, s. 189.

göre orta seviyedeki kuvvetler, örgütsel olarak, aşağıda belirtilen yeteneklere sahip olmalıdır.

- Sadece müşterek değil, aynı zamanda teşkilatlar arası harekâtları yapabilme. Bu konu ortak karargâhın koordinasyondaki önemini ön plana çıkarmaktadır. Görev-amaçlı ve bir ağa bağlı gücü yürütebilmek için gerekli olanın ne olduğunu iyi analiz etmeli ve gereksiz iş gücü kaybından kaçınılmalıdır.
- 2NS ya da 3NS düşmanı ile savaşma ve zafer kazanma. Kentsel bölgelerde olduğu kadar her türlü savaş alanında da düşmana karşı savaşabilmelidirler. Bu durum, çok sayıda tankın kullanımı değil mekanize savaş alanları üzerinde savaşabilen düzenli bir ordu anlamına gelmektedir.
- Cepheye hızlı ulaşmak. 3NS ülkelerini alt edebilmek için gerekli kuvvet miktarı göz önüne alınırsa, çabuk konuşlanma, önceden konuşlanmış bir kuvvetin gerekliliğine işaret eder. Deniz konuşlanmasının oldukça başarılı olduğu görülmüştür. Ancak ağır bir tümen hemen gemilere bindirilemez. Mevcut ağır tümenler, açıkta konvansiyonel bir kuvvetle savaşması için hazırlanmış belki de düşmana en korku veren birliklerdir. Ancak, maliyetleri oldukça yüksektir ve kısıtlı veya meskun mahallerde düşük harekât kabiliyeti göstermektedirler. Bir 4NS muharebesinde, yüksek ateş gücü mücadele için uygun değildir.
- Konvansiyonel savaş sona erdikten sonra yüksek nüfus yoğunluğu olan ve uzakta bulunan bölgelerin güvenliğini sağlamak için geniş piyade ve inzibat birlikleri gerekmektedir.
- 4NS düşmanlarıyla başa çıkma. Bunu yapabilmek için istihbarat destekli birliklere ihtiyaç vardır ve bu istihbarat teknik olmasından ziyade kültürel ve yerel olmalıdır. Bu birlikler birbirleriyle bağlantı halinde ve esnek olmalıdırlar.
- Yeteri kadar halkla ilişkiler personeline sahip olmak ve sadece müşterek değil aynı zamanda teşkilatlar arası harekâtlara da hazır olmak. Düşman topraklarında hareket kabiliyeti ve değişik kültürlerle çalışabilme yeteneğine sahip olmalıdırlar.

Kısaca, özel görevlerde kullanılmak üzere kuvvet oluşturmak için ayrı bir yöntem ihtiyacı duyulmaktadır.²⁶

Gelecekteki savaşlarda da savaşın doğasındaki sis, sürtüşme, belirsizlik ve bulanıklık olacaktır. Tehlikenin ne şekilde ve nasıl ortaya çıkacağını kestirmek her zamankinden daha güç olacaktır. Yüksek teknolojinin kansız zafer getireceğine mutlak bir inancın boşa çıkacağı örneklerin yaşanacağı değerlendirilmektedir. Scales bu konuda, Hollanda'nın Endonezya'da, Fransa'nın Cezayir'de, ABD'nin Vietnam'da, SSCB'nin Afganistan'da ve Rusya'nın Çeçenistan'da yaşadıkları başarısızlıkları sıraladıktan sonra "teknolojik üstünlük ne muharebe alanında ne de müzakere masasında zaferi garanti eden bir unsur değildir."²⁷ der.

Uygun organizasyon yapısının dönüşümün verimli olarak gerçekleşmesi ve gelecekteki savaşlarda zafer kazanmak için şarttır. Askerî organizasyonlar sürekli öğrenen bir yapı olarak düzenlenmeli ve edinilen tecrübeler rafine edilip hızla genele yayılmalıdır. Askerî amaçlı teknolojik gelişim süreçleri genel olarak gelişmiş ülkeler için benzerdir. Ancak millî hedefler, millî gelir, jeopolitik durum, organizasyon, doktrin ve insan gücü gibi faktörlerin etkisiyle silahlı kuvvetlerin dönüşümü ülkeler arasında farklılık göstermektedir. İnsan gücü bağlamında profesyonel orduya geçmek, teknolojik ilerlemelerin sağladığı avantajlardan faydalanmak için başarıyı getirecek bir durum hâline gelmiştir.

Kuvvetli bir liderlik, sağlam değerler bütünü, dinamik bir organizasyon yapısı ve profesyonellik; olumlu yönde dönüşüm zemini sağlamak bakımından önemlidir. Kültür unsuru, doktrin ve teknoloji seçiminde de önemli etkilere sahiptir. Orduların dönüşümü, toplumların kültürel mirasında bulunan askerî güç kaynaklarına dayandırılmalıdır. Ordular için personelinin kendisine ve birliğine güven duygusuyla aidiyet hissetmesi ve görevini benimsemesi önemli bir güç unsurudur. Sosyal güven,

²⁶ Hammes, **The Sling ...**, ss. 189-190.

²⁷ Scales Jr, **Future Warfare**, s. 16.

disiplin, modern bürokrasi ve profesyonellik askerî yaratıcılık, meşruiyet, uyumluluk, görevin başarılmasındaki etkinliğin artırılması için oldukça önemlidir.²⁸

Dönüşümü teknolojik gelişmelere paralellik gösteren savaşlar, siyasal değişikliklerden de oldukça etkilenmiştir. Günümüzde ağırlıklı olarak devletler arasında cereyan eden savaşlardan ziyade, bölgesel nitelikteki savaşlar ortaya çıkmıştır.²⁹ Yeni dönemde savaş ifadesi yerine “silahlı çatışma” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Yapılan bir araştırmanın verilerine göre 1816-1998 arasındaki devletler arası savaşların sonunda yüzde 70,8 oranında daha güçlü taraf savaşı kazanırken yüzde 29,2’si ise zayıf tarafın galibiyeti görülmüştür.³⁰ Bu sonuç Thucydides’in “güçlü olan istediğini, güçsüz olan yapması gerekeni yapar” yaklaşımının her zaman doğru olamayacağını ortaya koymaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde savaşlarda karşılıklı konvansiyonel bir cephe bulamayan düzenli orduların istenen başarıya ulaşamamaları asimetrik savaş konusunun önemini ortaya koymaktadır.

KİS, geleceğin savaşlarında asimetrik bir fark yaratacak nitelikte silahlardır. UAEA’nın uzun dönemde dünyayı nükleer silahlardan tümüyle arındırma stratejisine rağmen, bu gücü elinde bulunduran ülkelerin bu konuda ciddi bir adım atmalarını beklemek çok ta gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu yüzden nükleer silahlar dahil olmak üzere KİS’e sahip olma yarışı bitecek gibi görünmemektedir. KİS’in kullanılması ve yaygınlaşmasıyla ilgili olarak her zaman bir risk vardır. Bu silahların terörist gruplarca kullanılabilir olması da günümüz savaşlarının dönüşümüne neden olmuştur.

²⁸ Harry Bondy, “Postmodernism and the Source of Military Strength in the Anglo West”, **Armed Forces and Society**, 31, 1 2004, ss 31-61.

²⁹ Yalçınkaya, *Devletlerin Dış Politika ...*, s. 199.

³⁰ Yalçınkaya, *Devletlerin Dış Politika ...*, s. 217.

Günümüzde en güçlü devletler bile terörizm karşısında aciz durumda kalabilmektedir. Asimetrik tehditler göz önüne alındığında Clausewitz'in Hükümet-Ordu-Halk üçgenine dayalı ulusal bazlı savaş türü terk edilerek düşük yoğunluklu çatışmalar için uluslararası sistemde etkili tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde devletleri istikrarsızlaştırıp, zayıf düşürebilecek süreçler yaşanabilecektir.³¹

Crevel'd'e göre gelecekte savaşlar ordular tarafından değil bugün terörist, gerilla, soyguncu ve hırsız olarak adlandırılan ancak gelecekte kendilerine daha resmi sıfatlar bulacak olan gruplar tarafından yapılacaktır. Bu yapılar kurumsallıktan uzak ama değişen durumlara kolaylıkla uyum sağlayan, medya ve teknolojinin sağladığı fırsatlardan iyi bir şekilde yararlanır nitelikte olacaklardır. Bu gayri nizami unsurların hareket noktaları ideoloji kökenli sadakat olacaktır. Asimetrik tehdit unsurları her yerde kendilerini hissettirebilmektedirler. Mao'nun gerillalarından bahsederken *balıklar* olarak nitelemesi denizin bölümler hâlinde ayrılma özelliği olmamasından kaynaklanmaktadır. Gelecekte de tehditin her yerde olması durumu daha öne çıkacaktır. Vietnam tecrübesinde Amerikan Ordusu, Harp Akademisinde öğretilen stratejinin savaşta başarılı olması bir yana cephesiz bir savaşı anlamak için bile yetersiz olduğunu görmüştür.³²

Gelecekte yüksek teknolojiye dayalı savaşların yaşanmayacağını düşünen Crevel'd, silahlı çatışmaların uzaydaki robotlar tarafından değil dünyadaki insanlar tarafından yapılacağını düşünmektedir. O'na göre savaşlar temiz üniformalı ve ekranları başından savaşları idare edecek askerler tarafından sadece düğmelere basılarak yürütülmeyecektir. Bu savaşlarda dinleme cihazları, araç bombaları gibi teknoloji ürünleri kullanılacak ve insanlar birbirlerini yakından vurarak öldüreceklerdir.³³ Bu yaklaşıma göre geleceğin savaşları kitlesel savaşlardan çok,

³¹ Martin Van Crevel'd, **The Transformation of War**, New York, Free Press, 1991, s. 139.

³² Van Crevel'd, **The Transformation of War**, s. 148.

³³ Van Crevel'd, **The Transformation of War**, s. 152.

küçük ama etkili grupların mücadelesi şeklinde olacaktır. Bu değerlendirme şüphesiz devletlerin sahip olduğu ileri teknoloji ürünü silah sistemlerini birbirlerine karşı klasik savaş konseptiyle kullanmayacaklarını garantilememektedir.

Günümüz ve geleceğin savaşlarında Clausewitz vari bir doğrusal tarz yerine kaotik durumlara baş edebilmek önem arz etmektedir. Kaos teorisini anlamak gelecekte daha önemli hâle gelecektir. Kaos teorisi, Clausewitz'in savaşla ilgili yaklaşımlarını daha da karmaşıklaştırmaktadır. Hiçbir komutanın savaşın değişmez özelliği olan karmaşıklık ve belirsizlikle tek başına baş edemeyeceği de anlaşılmaktadır. Karmaşık bir sistemin içerisindeki belirsizliklerin üstesinden gelmeye kimsenin gücü yetmez. Karar vermeyi merkezileştirmeye çalışmak yerine kontrol ve karar vermeyi merkezîleştirerek aslında belirsizliğin ve sürtüşmenin merkezîleştirildiği gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır.³⁴

Savaşlarda insan faktörünün etkisini kısıtlayacak savaşçı robotların envantere girmesi konusundaki çalışmalar yoğun bir şekilde sürmektedir. Çalışırken ve emeklilikte maaş ve diğer sosyal güvenceler istemeyen, tahrip olduğunda ailesine bir açıklama gerektirmeyen, yorulmayan ve emirlere korkusuzca tereddütsüz olarak mutlak itaat eden, kirletilmiş bölgeler ile aşırı sıcak veya soğuk gibi çevresel koşullarda çalışabilen, yiyecek ve içecek gibi lojistik gereksinimleri bulunmayan robotların tercih edilme sebebini anlamak kolaydır. Ancak bunların uzaktan komuta olmadan bağımsız görevlerde akıllı ve sağduyulu davranabilmeleri için, otomatik hedef tanımlama algoritmalarına sahip olmaları, yapay zekâ uygulamalarının gelişmiş olması, mümkün olduğunca bakıma ihtiyaç hissetmemeleri, elektronik karıştırmalardan etkilenmemeleri, hareket kabiliyetlerinin geliştirilmesi gibi problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Bu problem sahalarının çözüldüğünü düşünmek için henüz erkendir. Bu konudaki çalışmalar sivil uygulamalar için de evrimsel nitelikte yeni açılımlara neden olacaktır.

---

³⁴ Hammes, *The Sling ...*, s. 206.

Ülkelerin savaşa yönelik yatırımlarının sonucu olarak artan askerî amaçlı teknolojik gelişmeler, giderek yıldız savaşları, otonom füzeler, yapay zekâlı robotlar ve robotlaştırılan askerler veya savaşçı hâline getirilen robotların, yüksek teknoloji tabanlı mekatronik sistemlerin savaşlarda kullanımını artıracaktır. Modern teknolojilerin denenmesi de geri kalmış ya da bıraktırılmış ülkelerin kaynaklarının gaspına yönelik olarak denenmektedir. Günümüzde yaşanan denemelerin de gelecekte de süreceği muhakkaktır. Bu denemeler hâlen düşük yoğunluklu savaş stratejisiyle yapılmaktadır.

5.4. Sonuç

Günümüz savaşları incelendiğinde, nedenleri, askerî kapsamı, aktörleri, savaş hukuku ve coğrafyası bakımlarından dönüştüğü görülmektedir. Her dönemde, emperyalist emellerin savaşın asıl nedeni olarak söylemek mümkündür. Günümüzde ayrıca etnik milliyetçilik te başlıca nedenlerden birisi olmuştur. Asimetrik savaş yöntemiyle, zayıf tarafın da güçlü karşısında oldukça etkili olabildiği görülmektedir. Dönüşen savaşın tarafları, devletler olabildiği gibi giderek örgütler de olabilmektedir. Güçlünün ya da kendisini güçlü hissedenin; bir gerekçe bularak, hukuk tanımadan silahlı müdahalede bulunduğu görülmektedir. Bu bakımdan ne Truva Savaşı'nın asıl nedeni olarak Helen'in kaçırılması ne Birinci Dünya Savaşı'nın asıl nedeni olarak Avusturya-Macaristan veliahtının suikast sonucu öldürülmesi ne de 2003 Körfez Savaşı'nın asıl nedeninin Irak'ın demokratikleştirilmesi ya da KİS'in varlığı olmuştur.

Bölgesel ya da yerel nitelikteki savaşları tanımlamak için daha çok “silahlı çatışma” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. BM Sözleşmesiyle devletler arasında savaş büyük oranda engellenmiştir. Şüphesiz engellenen savaş değil, taraflarının devlet dışı aktörler olarak değişimidir.

Yönlendirilmiş enerji silahları, elektronik savaş, uzaya konuşlu silah sistemleri, toksik ve psikolojik saldırılar, dezenformasyon ve bilgi kirliliği gibi tehditler giderek

çeşitlenmekte ve güçlenmektedir. Bu nedenle, birliklerin bekası konusunda artan bir çaba vardır. Aynı zamanda aldatma ve gizlenme önem kazanmaktadır. Asimetrik muharebe koşullarında meskûn mahallerde siviller, düşman savaşçıları ve teröristlerin bir arada bulunmasıyla karakterize edilen karmaşık bir ortam için muharip birliklerin görevlendirilme ihtimalleri gün geçtikçe artmaktadır. Çok katmanlı bu tür muharebe ortamlarına gelecekte daha sık rastlanacaktır. Bu koşullarda konvansiyonel muharebe şartları için tasarlanmış silah sistemlerinin, yeni doğan taktik ihtiyaçlara yeterli düzeyde karşılık verememesi söz konusu olabilmektedir.

Asimetrik tehdit bağlamında günümüzde güçlü devletler bile terör karşısında aciz duruma düşebilmektedir. Gelecekteki savaşlarda başarı için, Clausewitz'in Hükümet-Ordu-Halk üçgenine dayanan sadece ulusal nitelikli mücadele türü ile yetinilmeyip, düşük yoğunluklu çatışmalar için uluslararası sistemde etkili tedbirlerin alınması ve bunun için de devletlerarası işbirliği gerekmektedir.

Günümüzde geniş bir spektrumda gerçekleştirilecek yüksek tempolu operasyonel senaryolara hazır olabilmek maksadıyla, silah sistemlerinin eğitim teknolojisinde, simülatörler vasıtasıyla önemli kazanımlar elde edilebilmektedir. Savaş ne kadar sofistike hâle gelirse gelsin sonuçta yetişmiş savaşçı insan kaynağına olan ihtiyaç, hava, kara ve deniz platformlarında giderek artan orandaki mekanikleşmeye ya da robotlaşmaya rağmen azalmayacaktır. Bu ihtiyacı bir anda karşılamak mümkün olmadığına göre muharebe eğitiminin mevcut teknolojik olanaklarla en üst seviyeye çıkarılması ve idamesi önemlidir. Muharebe laboratuvarları, komutanlara ya da komutan adaylarına sanal ortamda çatışmaları yaşayarak kendi komuta kontrol yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sanal muharebe ortamlarının gerçeğine en yakın modellenmesi, iyi bir bilgi birikimi ve simülasyon teknolojisi gerektirmektedir. Muharebeden hemen önce veya muharebe esnasında uygun zamanlarda dahi konteyner veya araç içi simülatörler ile uçak, helikopter, tank veya zırhlı araç mürettebatına meleke kazandırılması için eğitim verilebilmesi günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir uygulamadır.

Geleceğin savaşlarına hazır olmak bakımından savaşın nesilleri göz önünde bulundurularak üst seviyede savaş eğitimi almış, farklı tehditlere karşı hızlı reaksiyon gösterebilecek savaşçılar yetiştirmek şarttır. Günümüzde mevcut 4NS konseptini iyi anlayan ve uygulayabilen ve gelişebilecek yeni konseptlere uyum sağlayabilecek savaşçılarının eğitimi, orduların birinci önceliği olmalıdır. Gelecekteki savaşlarda da galip gelmek için, küçük başarısızlıklardan olumsuz bir şekilde etkilenmemek için, ulusal ve uluslararası kamuoyu ve siyasi desteğin elde edilmesi oldukça önemlidir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Tarihsel bir gerçeklik olarak teknolojik gelişmeler, günümüz savaşlarını dönüştürmüş ve dönüştürmeye devam etmektedir. Süregelen bu dönüşüm, savaşın nedenleri, tarafları, icra tarzı ve kapsamı bakımından yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmeler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle dönüşerek günümüzde, sadece devletler arasında yaşanan dış politika aracı olmaktan çıkan savaşlar, giderek çeşitli silahlı grupların öne çıkmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçte gelişen silah sistemleri, küçük grupları bile etkili asimetrik tehdit hâline getirmiştir. Savaşın dönüşümünü anlamak ve gelecek için doğru projeksiyon yapmak, ancak savaşlara tarih merceği ile bakmakla mümkündür. Dönüşümün iyi anlaşılması; dönüşümün yönlendirilmesi ve geleceğe dair öngörü yapmak için önemlidir.

İnsanlığın değişmez fenomeni olan savaş ya da silahlı çatışmanın bitmesi için hiçbir sözün ya da eylemin; dünyadaki savaş veya silahlı çatışmaları bitiremeyecek gibi görünmektedir. Ancak; insanlar uygarlaştıkça şiddetin azalacağını bunun yerine diyalog ve kalıcı barışın kurulabileceği inancı korunmalıdır. İyimser bir yaklaşım gibi görünse de şiddet ya da yıkıcılığın doğuştan gelmediği; zamanla dış etkilerle sonradan edinildiği düşüncesi ağır bastığında, kalıcı barışın imkânsız olmadığı, en azından günümüzün şiddet temelli silahlı çatışma paradigmasının değişimi için herkesin katkı sağlaması şarttır.

Çatışmayı sona erdirme, barış yapma ve istikrarın sağlanması ve özellikle barışın korunması gibi konular, savaşın kendisi kadar önemlidir. Dünyada barış ve güvenliğin korunması için faaliyet gösteren kuruluşların başında gelen BM'nin barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik yaptığı operasyonların yeterli olmadığı, bu nedenle organizasyonunun daha etkin hâle getirilmesi gerekmektedir. Barışın sağlanması ve korunması bağlamında devletler, eğitim programlarında bu konuya yer

vermeli, insan haklarına ve çevreye saygılı, dünyadaki farklılıkları kabullenmiş bireylerin yetiştirilmesine önem verilmelidir. Oyuncaklardan, bilgisayar oyunlarına, medyadaki haber görüntülerden filmlere kadar; insanları özellikle çocukları şiddete yönlerecek ve şiddetin doğal olarak algılanmasına neden olabilecek eylemlerden kaçınılmalıdır. Ancak bu şekilde kalıcı barışın kurulması ve devamlılığı mümkün olabilecektir. Aksi durumda asimetrik tehdit unsurlarıyla, toplumların paronaya derecesinde takip ve kontroller nedeniyle, dünya rahat yaşanamaz bir yer hâline gelecektir.

Güvenlik konusunun taraflara göre değiştiği, bir tarafın kendisini güvende hissettiği bir durumda, diğer tarafın kendisini güvende hissetmeyeceği açıktır. Başka bir ifade ile güvenlik kavramı göreceli bir kavramdır. Tarafları tatmin edici kolektif bir güvenlik anlayışının, barışın sağlanmasına ve korunmasına hizmet edebileceği değerlendirilmektedir.

Tarihsel süreçte savaşlarda; kılıcın, okun, süvarinin, tüfeğin, bordadan ateş edebilen gemilerin, buhar gücünün, tankın, denizaltının, hava araçlarının, kitle imha silahlarının ve önemlisi nükleer silahların kullanılması; savaşları dönüştüren önemli teknolojik gelişmelerdir. Radar ve sonar sistemleri, güdümlü ve balistik ateş gücü, ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler savaşın temposunu, tahribatını ve kapsamını değiştiren önemli faktörlerdir. Uyduların kullanılması, mücadeleyi uzaya da taşımaktadır. KİS, kullanıldığında büyük ölçüde ölümlere neden olmakta ve etkileri yıllarca sürmekte ve özellikleriyle savaşın niteliğini değiştirmiştir. Kısaca teknolojik gelişmelere bağlı olarak okyanusların ya da karanın yüzlerce metre altından yeryüzeyine, buradan da uzaya kadar taşınan silahlanma yarışının ne zaman biteceği ya da gerçekten bitecek mi sorusunun cevabını şimdiden vermek mümkün görünmemektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemin Birinci Nesil, Birinci Dünya Savaşı'nın İkinci Nesil, İkinci Dünya Savaşı'nın Üçüncü Nesil ve sonrası dönemin Dördüncü Nesil Savaş dönemleri olarak, tarihsel süreçte savaşların; aktörlerinde ve cereyan tarzlarında önemli değişimler yaşanmıştır. Asimetrik tehdit ve etki bazlı harekât kavramları ortaya çıkmıştır. Yüksek teknolojinin sonucu olarak; elektronik harp, bilgi harbi, ve ağ merkezli savaş yaşanmaktadır. Savaşlar, geçmişte olduğu gibi devletler arasında yaşanan bir olgu olmaktan çok; grup ya da silahlı örgütlerin taraf olduğu savaşlar olarak yaşanmaktadır.

Günümüzde dünyanın bazı bölgelerinde yaşanan ve icrası politik bir iradeye bağlı olan gerilla savaşında da, Clausewitz'in üçlemesine (Hükümet-Ordu-Halk) uygun olmayan herhangi biri durum yoktur. Dolayısıyla Creveld'in günümüz savaşlarının açıklanması için Clausewitzçi yaklaşımın yetmeyeceği fikri, geçerli değildir. Başka bir ifadeyle Clausewitz üçlemesi, günümüzde de geçerlidir. Gerilla savaşı için vurgulanması gereken bir diğer konu da, iyi startejilerle yürütüldüğü takdirde; etkisinin tahminlerin ötesinde olabileceğidir.

Gelişen teknoloji silah sistemlerinin, muharebe alanlarından fiziksel olarak oldukça uzak mesafelerden kontrolüne imkân vermektedir. Bu durum, verilen tahribatın bilgisayarı başında silahı kullanan için psikolojik etkiyi azaltacaktır. Teknolojinin olumsuz bir tarafı olarak değerlendirilebilecek bir diğer durum da; terörist gruplarca bir silah sisteminin kontrolünün ele geçirilerek kullanılması tehlikesidir. Özellikle KİS bağlamında elde edilecek bu kontrol, terörist gruplara istedikleri devlete şantaj yapma imkânı verebilecektir.

Tarihsel süreçte, ister hükümdar, ister din adına yapılmış olsun savaşların altında yatan en önemli nedenin emperyalist emeller olduğu açıktır. Gelecekte savaş nedenleri arasında, sınır aşan sular sorununun öncelik kazanacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca artan etnik milliyetçilik akımlarının etkisiyle silahlı çatışma ya da düşük yoğunluklu savaşların artacağı değerlendirilmektedir.

Günümüz savaşları artık eskiden olduğu gibi cephe savaşı ya da kuşatmaya dayalı olarak yapılmamaktadır. Günümüzde muhtemelen gelecek te de sayıca çok büyük olmayan birliklerce düşmanın silahlı kuvvetlerini tamamen yok etme amacı gütmeyen, cerrahi müdahale şeklinde yapılan savaşlar söz konusudur. Teknolojinin savaşın dönüşümüne diğer bir etkisi de; ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin, savaşçı sayısını geri plana itmesidir. Bu durum klasik ordu yapısı için de terör örgütleri için de geçerlidir.

Yüksek teknoloji sayesinde haber alma, ateş ve isabet gücü imkânlarına rağmen, aylarca süren savaşlar, günümüzde duraklamalarla onlarca yıl sürebilmektedir. Vietnam Savaşı 30 yıl, Sandistaların mücadelesi 18 yıl, Filistinlilerin mücadelesi 1967'den günümüze kadar, Afganların Sovyet Birliklerini ülkelerinden çıkarmaları 10 yıl sürmüştür. En güncel örnek olarak Mart 2003'te başlayıp kısa sürede işgalin tamamlanmasına hatta zaferin ilan edilmesine rağmen; Irak Savaşı hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Teknolojik üstünlük herşeye rağmen bu savaşların süresini kısaltamamıştır.

Bir ordunun sahip olduğu teknoloji seviyesi, envanterindeki silah, araç ve gereçlerinin imkân kabiliyetleri ile ölçülmektedir. Ancak teknolojik üstünlük, zaferi garantileyen bir faktör değildir. Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'ndaki teknolojik üstünlüklerine rağmen düşmanlarına karşı galip gelen Türk Ordusunun başarısı ile yakın geçmişte ABD'nin Vietnam'daki ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da yaşadığı başarısızlıklar bu örneklerden bazılarıdır.

Gelecekte 4NS'nin bir yöntemi olan gerilla savaşının daha da etkinleşeceği değerlendirilmektedir. Simetrik savaştan asimetriğe doğru kayma, 2003 Irak Savaşı'nda yaşanmaktadır. Düşük maliyetine karşılık yüksek tesir özelliğine sahip gerilla savaşı yöntemin; bazı devletlerce hasımlarına karşı kullanılmakta olduğu ve gelecekte de kullanılacağı öngörülmelidir. Bu şekilde destekleyen devletler, kendi unsurlarıyla doğrudan savaşa girmeden nüfuz alanları oluşturmaktadırlar. Ancak tehlikeli bir oyun olan bu yöntemin; kontrolden çıkarak daha sonra kendilerini de

vurması muhtemeldir. Asimetrik tehditle mücadele yüksek bir hayal gücü ve öngörü gerektirmektedir. Ancak ülkelerin herhangi bir saldırıya hazır olmaları belki de paranoyaya kadar giden ve hayal gücüne bağlı olarak tehdidin bertaraf edilmesi için tedbir almayı gerektirebilmektedir. Bu tedbirler; alış veriş merkezlerinden hava alanlarına, sokaklardan iş yerlerine, telefon görüşmelerinin dinlenmesinden bilgisayar mesajlarına kadar yapılan takip, kontrol, gözetleme ve aramalar; giderek insan hürriyetini kısıtlayıcı bir hâl almaktadır. Mücadele için alınacak tedbirlerle toplumda tedirginlik ve rahatsızlığa neden olma arasında, iyi bir dengenin kurulması şarttır.

Eylemlerinde hiçbir kural değer tanımayan terör örgütlerine karşı, devletlerin mücadelelerini uluslararası ve ulusal yasa ve kurallar çerçevesinde yürütmek zorunda kalmaları; mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Terörle mücadelede ülkenin devlet organları başta olmak üzere tüm özel ve kamu kurum ve kuruluşları tam destek vermelidir. Ülkelerin, silahlı terör örgütleriyle mücadele edebilmek için, diğer devletlerle yakın işbirliği içerisinde ve tüm millî güç unsurlarıyla beraber topyekûn mücadeleleri kaçınılmazdır.

Dönüşümün yönlendirilmesinde, yeni konseptlerle modern silah teknolojilerini kaynaştırarak var olan kabiliyetleri genişletme esas alınmalıdır. Muharebe ortamının şekillenmesinde rol oynayacak taktik ihtiyaçların doğru tespit edilerek, buna göre silah sistemlerinin tasarım ve tedarik politikaları; geleceğe yönelik teknolojik atılımlar göz önünde bulundurularak planlanması daha da önem kazanmaktadır. Etkin organizasyon yapısının oluşturulması, dönüşümün verimli olarak gerçekleşmesi için şarttır. Bu amaçla askerî organizasyonlar, sürekli öğrenen bir yapıda oluşturulmalı ve kazanılan tecrübeler rafine edilip hızla genele yayılmalıdır.

Askerî amaçlı teknolojik gelişim süreçleri genel olarak gelişmiş ülkeler için benzerdir. Ancak millî hedefler, millî gelir, jeopolitik durum, organizasyon, doktrin ve insan gücü gibi faktörlerin etkisiyle silahlı kuvvetlerin dönüşümü, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. İnsan gücü bağlamında profesyonel orduya geçmek,

teknolojik ilerlemelerin sağladığı avantajlardan faydalanmak için önemli hâle gelmiştir. Mecburi askerlik hizmetinin sonucu olarak; kalabalık ve genelde istenen vasıfları karşılayamayan kadrolar, genelde dönüşümü yavaşlatan bir faktör olarak düşünülebilir. Ancak tarihte, ülkenin müdafası durumunda, mecburi askerlikle yükümlülük altında olan askerlerden oluşan birliklerin daha başarılı olduğu çok örnek görülmüştür. Profesyonel ordu ve mecburi hizmetle kadroların oluşturulması sistemlerinin her ikisinin de görevin gerektirdiği şekilde kullanılmasının başarıyı artıracak değerlendirilmektedir. Bazen yüksek teknolojiye dayanan donanım ve az profesyonel kuvvetle düşmana karşı çabuk bir askerî başarı kazanılsa da, savaş bölgesinde uzun dönemli istikrarı sağlama için sayıca büyük kuvvetlerin kullanılması gerekli olmaktadır.

Bir ordunun sahip olduğu teknoloji seviyesi, envanterindeki silah, araç ve gereçlerinin imkân kabiliyetleri ile ölçülmektedir. Güçlü bir silahlı kuvvetlerin caydırıcılığının temel faktörü teknolojidir. Konu Türkiye açısından ele alındığında; jeopolitik konumu nedeniyle ekonomik gücünü zorlayacak şekilde savunma harcamaları yapmak zorunda kalan Türkiye, savunma gücünü modernleştirme konusunu öncelikli bir meselesi olarak görmektedir. Bu bağlamda, giderek millî kaynaklarıyla oluşturma çabasında olduğu savunma sanayi alt yapısını geliştirmeye çalışmaktadır. Barış şartlarının insanlığın yararına olduğu bilinmekle beraber; “barış için savaşa hazır olmak fikri” geçerliliğini korumakta ve daha da koruyacak gibi görünmektedir.

Askerî konulara hâkim deneyimli bürokratik kadrolar ile yasama ve yürütme organlarında askerî konularda uzmanlaşmış çalışanların bulunması, silahlı kuvvetlerle yakın koordine içinde uzun dönemli gerçekçi, tutarlı ve caydırıcılığı yüksek aktif savunma politikalarının, politik kaygılardan uzak ve açık olarak belirlenmiş millî çıkarların gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Bu yaklaşım savaşın dönüşümünün yönlendirilmesi bakımından önemlidir. Ayrıca kamuoyunun bilinçlendirilerek her türlü tehdit ya da müdahaleye hazırlanması şarttır. Bu durum Clausewitz’in üçlemesindeki (Ordu-Toplum-Hükümet) bütünleşmesini sağlayacaktır.

Teknolojik gelişmeler yoğun bir şekilde artsa da; savaşların icracı aslî unsuru askerdir ve savaşların belirli kurallar çerçevesinde yapılması için de böyle olmalıdır. Ancak düşük yoğunluklu savaş boyutunda, farklı alternatifler de göz önünde tutulmalıdır. Silahlı kuvvetler, insan kaynağı ile ekonomik gücün destekleyebildiği en üst seviyede etkinlik sağlayacak şekilde organize edilmelidir. Zihnî, ahlaki ve fiziki olarak yetişmiş üstün vasıflı insan kaynağına dayanan sürdürülebilir insan kaynakları politikaları, uzun vadeli planlamalarla uygulanmalıdır. Personelin çalışacağı göreve atanmasında liyakat ve performans değerlendirmelerinin adaletli bir şekilde yürütülmesi esas olmalıdır. Stresli ve kısıtlı zaman şartlarında kısaca baskı altında verimli çalışmayı becerebilen, modern yönetim ilkelerini içselleştirmiş, demokratik değerleri özümsemiş, dünyadaki değişim dinamiklerini sentezleyerek kaos ortamında da hızlı ve isabetli kararlar verebilen, inisiyatif kullanabilen, ileri görüşlü silahlı kuvvetler lider kadrolarının yetiştirilmesi, geleceğin savaş ortamlarına hazırlık bakımından büyük önem arz etmektedir.

Muharebe ortamının şekillenmesinde rol oynayacak taktik ihtiyaçlar doğru olarak tespit edilerek, buna göre silah sistemleri tasarım ve tedarik politikaları geleceğe yönelik teknolojik gelişmeler göz önünde bulundurularak planlanmalıdır. Muharebe şartları, silah ve donatımın fonksiyonunu ve şeklini belirlemede diğer taraftan silah ve donatım da muharebenin cereyan tarzını değiştirmektedir.

Taktik birlik seviyesinden kuvvetlerarası müşterek ve hatta ittifak içi ülkelerin silahlı kuvvetleriyle operasyonel bazda ortak tatbikat senaryolarının icra edilerek hazırlık düzeyinin yüksek tutulması hedeflenmelidir. Bu şekilde ordular arası işbirliğinin üst seviyede tutulması, eşgüdümlü operasyonlara hazırlık ve karşılıklı kıyaslama (benchmarking) bakımından önemlidir.

Eğer bir ordu kendini sadece geçmiş tecrübeler ve askerî doktrine dayandırıyorsa ve yeniliklere açık değilse, kısaca dönüşüme ayak uyduramıyorsa; gireceği mücadelelerde başarısız olacağı öngörülebilir. Şüphesiz her değişimin ya da yeniliğin bir gelişme olamayacağını değerlendirilmesinin de iyi yapılması

gerekmektedir. Kendine ve liderine güvenen, inanmış ve çağdaş teknolojik harp silah araç ve gereçleriyle donanmış, bu donanımı iyi kullanabilen dönüşen savaş şartlarına uyum sağlayabilecek iyi eğitilmiş personelden oluşan ordu her zaman galip bir ordu olacaktır. İnanmış, iyi motive olmuş ve iyi eğitilmiş askerle teknolojinin entegrasyonu, zaferin kazanılmasını sağlayacak bir bütünleşmedir.

Savaşlarda başarısızlığın yaşanmaması için her seviyede askerî personelin yetiştirilmesinde akılcı esaslar, çağdaş gerekler ve millî değerler harmanlanarak eğitim verilmelidir. Askerlerin yetiştirilmesinde özellikle gelecekte sıkça karşılaşılabilecek gayri nizami harp şekillerinin öğretilmesine önem verilmelidir. Yaratıcı çözüm üretme kabiliyetleri geliştirilmeli, asimetrik tehditlerin bertaraf edilmesi ve gerektiğinde hasım üzerinde asimetrik tehdit oluşturmaya yönelik eğitime ağırlık verilmelidir. Savaş hukuku kurallarını benimsemiş, medya ve uluslararası kamuoyu faktörlerini hesaba katan bir silahlı kuvvetler kültürü oluşturulmalıdır.

Millî savunma sanayisine sahip olmak savaşlardan galibiyetle çıkmak bakımından önemlidir. Sadece modern silah sistemlerine sahip olmakla yetinmek, onların içselleştirilerek etkin bir şekilde kullanılmasını garantilememektedir. Sahip olunan millî teknolojik alt yapı, hem özgün silah sistemlerini üretmek bakımından dış manipülasyonlara karşı koruma, hem de ülke içerisinde istihdam sahalarının açılması bakımından önemlidir. Özellikle dış alımlar yoluyla alınan savunma sistemlerinin gelişmiş ülkelerin arge faaliyetleri istihdamına destek olarak değerlendirilebileceği gibi savunma politikaları bakımından da zaafiyet olarak görülmelidir. Ayrıca yeterince içselleştirilemeyen sistemlerin dışarıdan temini, bu sistemlerle ilgili olarak sürekli bir güvensizlik oluşturacaktır. Kıbrıs Barış Harekâtı sonunda Türkiye'ye uygulanan ambargonun millî savunma sanayisine dolayısıyla millî güce pozitif bir etki yaptığı değerlendirilmektedir. Yabancı bir sistemin satın alınması ve taklit edilmesi yerine; özgün savunma teknolojilerinin oluşturulması bu konudaki birinci öncelik olmalıdır. Bu bakımdan Türkiye, savunmasını büyük oranda millî kaynaklarından temin yolunda ilerlemelidir. Güçlü bir millî savunma

teknolojisinin alt yapısının oluşturulması için aşağıdaki konular göz önünde bulundurulmalıdır:

- İleriye dönük kritik savunma konularının tespit edilmesi.
- Ülkenin bütçe imkânları içinde önceliği iyi belirlenmiş sahalarda ulusal savunma sanayisi yatırımlarının gerçekleştirilmesinde devlet desteğinin rekabetçi bir şekilde yapılandırılması ve uzun vadeli projeksiyona sahip olunması.
- Doğru araştırma gruplarına uzun dönemli olarak yeterli arge teşviklerinin sağlanması, elde edilen birikimin korunması ve tekrarların önlenerek her zaman ilerleme sağlanması,
- Uluslararası ortak tedarik programlarına erken katılarak, millî savunma sanayisine yeni kabiliyetler kazandırılması.
- Ulusal bazda rekabetçi olduğu kadar birbirini tamamlayan sinerjik bir yapılanmaya gidilmesi ve savunma sanayisi için uzun dönemde tutarlı tedarik politikalarının izlenmesi.
- Nükleer teknolojinin geliştirilerek, enerji üretimi ve sağlık gibi barışçıl amaçlarda kullanılması, ülke refahı açısından önemlidir. Nükleer teknolojiye sahip olmak için gerekli adımların süratle atılması.
- Herhangi bir nedenle, ülkeye karşı kullanılacak nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlara karşı koruyucu tedbirlerin alınması. Genleriyle oynanmış tarım ürünleri de dahil olmak üzere; insanlar ve diğer canlılar arasında yayılabilecek her türlü bulaşıcı hastalık virüsüne karşı gerekli araştırmalara önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

Akad, Mehmet Tanju. **20. Yüzyıl Savaşları**, 2. Cilt, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1992.

Akad, Mehmet Tanju. **Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2005.

Al-Hassan, Ahmad Y. “Transfer of Islamic Technology to The West”, Foundation For Science and Civilisation, (2006.) Manchester: FSTC, 625, 1-30.

Alpkaya, Gökçen. “Barış Hakkı Ve Uluslararası Hukuk”, 19 Nisan 2007, <<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/baris%20hakkı.htm>>.

Altın, Vural. “Nükleer Silah Nasıl Yapılır”, Bilim ve Teknik, (2003), 423, 12 Temmuz 2007, <<http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/atomikbomba.htm>>

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.

Arıboğan, Deniz Ülke. “2004-2005 Eğitim Öğretim Yılı İlk Dersi”, Harp Akademileri, 10 Temmuz 2007. <<http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/ACILIS/ILK%20DERS%2004%20EKIM%202004.doc>>.

Atatürk, Kemal. “Nutuk”, (ed. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi,” 5 Haziran 2007, <<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Nutuk&IcerikNo=277>>.

Atatürk’ün Tarihi Sözleri, (10 Ağustos 2007), <<http://www.bilgipasaji.com/Forum/archive/index.php?t-21183.html>>.

Aydın, Uraz. “Dördüncü Kuvvetten Dördüncü Cepheye”, BİA Haber Merkezi, 30 Haziran 2006, <<http://www.bianet.org/2002/08/28/12763.htm>>.

Ayduğan, Fatih. **İran’ın Nükleer Güç Olma Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Harp Akademileri K., 2006.

Balancar, Ferda. “Kitle İmha Silahları Raporu” Netpano, (1998), 01 Ağustos 2007 <<http://www.netpano.com/newsdetail.asp?NewsID=489>>.

Belgenet, NATO, Kuzy Atlantik Antlaşması, 01 Nisan 2007, <<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>>.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 08 Mayıs 2007, <<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/3-30.pdf>>.

Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kurumları, 01 Nisan 2007, <<http://www.icep.org.tr/turkish/bm/index.asp>>.

Birleşmiş Milletler, “**International Peace And Security**” 19 Nisan 2007, <<http://www.un.org/aboutun/basicfacts/peacesec.htm>>.

Biyolojik ve Kimyasal Silahlar Kronolojisi, 10 Temmuz 2007, <<http://www.polisiye.com/devam.asp?yazid=685>>.

Bondy, Harry. “Postmodernism and the Source of Military Strength in the Anglo West”, **Armed Forces and Society**, 31, 1 (2004), 31-61.

Cankara Yavuz. **Yeni Oyun İran’ın Nükleer Politikası**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Cheney, Dick. “Nükleer İran'a izin vermeyiz”, **Milliyet**, (12.05.2007),

<<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/12/dunya/dun03.html>> .

Clark, Wesley K. **Modern Savaşları Kazanmak**, (çev. Atilla Berkeoğlu), İstanbul: Truva Yayınları, 2004.

Clausewitz, Carl Von. **Harp Üzerine**, Almanca'dan (çev. H.Fahri Çeliker), İkinci Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.

Cohen, Eliot A. “Change and Transformation in Military Affairs”, **The Journal of Strategic Studies**, 27 3 (2004), 395-407.

Crevelde, Martin Van. **The Transformation of War**, New York: Free Press, 1991.

Dando, Malcolm. **A New Form of Warfare: Rise of Non-lethal Weapons**, London: Brassey's Pub., 1996.

Dedeoğlu, Beril. “Savaş”, **Uluslararası İlişkiler Giriş Kavram ve Teoriler**, (ed. Haydar Çakmak), Ankara: Platin Basın Yayın Dağıtım, (2006), 25-30.

Demirel, Süleyman. “Başarısız Devlet Nedir?”, First World International Studies Conference, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 24-27 Ağustos 2005, 23 Temmuz 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=162671&tarih=29/08/2005>>.

Demirtürk, Demirdöğen Ülkü. “Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)”, (2006) **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 11, 236-257.

Diomand, Jared. **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, (çev. Ülker İnce), Ankara: Tubitak, 2004.

Earle, Edward Mead. **Modern Stratejinin Yaraticıları**, İstanbul: ASAM Yayınları, 2003.

Echevarria, Antulio J. “Fourth-Generation War and Other Myths”, US Strategic Studies Institute, (2005), 7, 01 Temmuz 2007,
<<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub632.pdf>>.

Erich Fromm. **İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri**, Cilt I-II, (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Payel Yayınları, 1984.

Erich, Fromm. **Kendini Savunan İnsan**, (çev. Devrim Doğan Yüzer), İzmir: İlyayayımevi, 2005.

Fernand Braudel Center. “Weapons of Mass Destruction”, (1998), New York: Binghamton University 10 Mayıs 2007,
<<http://www.binghamton.edu/fbc/06en.htm>>.

Flaherty, Christopher. “The Relevance of the US Transformation Paradigm for the Australian Defense Forces”, **Defense and Security Analysis**, 19 3 (2003), 219-240.

Fukuyama, Francis. **Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, (çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Fuller, J. F. C. **The Conduct of War 1789-1961**, Rochester: Eyre&Spottiswoode Publishers, 1961.

Genelkurmay Başkanlığı, “Kitle İmha Silahları (KİS) ve Bunların Fırlatma Vasıtalarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Genel Politika” 10 Ağustos 2007, <http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari.htm>.

- Genelkurmay Başkanlığı. “Kitle İmha Silahları”, 05 Nisan 2007,
<http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/kitleimhasilahlari.htm>.
- Gezezenimiz Dünyadaki Nükleer Güçler, 10 Haziran 2007,
<<http://www.gezezenimiz.com/NewsTopic.asp?KategoriAdi=N%C3%BCkleeer%20/%20Kimyasal%20Silahlar&idKategori=34>>.
- Ghannadi-Maragheh, M. “Atomic Energy Organization of Iran”, Londra: World Nuclear Association Annual Symposium, (2002), 1-10.
- Google Earth, 23 Temmuz 2007, <<http://earth.google.com/>> .
- Göksu, Erkan. “İnsanlık Tarihinin Değişmeyen Fenomenleri: Şiddet ve Savaş”,
15 Temmuz 2007,
<http://www.kku.edu.tr/~fen_edebiyat/tarih/yayin/fenomen.htm#_ftn1>.
- Gray, Colin S. War, Peace and Victory, **New York**: Simon and Schuster Inc., 1990.
- Guay, Terrence and Robert Callum. “The Transformation and Future Prospects of Europe’s Defence Industry”, **International Affairs**, (2002) 78: 4, 757-776.
- Hammes, Thomas X. **The Sling and the Stone: On War in the 21st Century**,
Minnesota: Zenith Press, 2004.
- Handel, Michael I. **Savaşın Ustaları**, (çev. Berna Kara), İstanbul: Doruk Yayınları,
2004.
- Hocaoğlu, Durmuş. “Savaş, Demokrasi, Barış ve Ebedî Barış”, **Zaman**, 05.08.2003,
12 Eylül 2007. <<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/08/05/yorumlar/yorum2.htm>>.

Iran's Ballistic Missiles, 01 Nisan 2007,

<http://msnbcmedia.msn.com/i/msnbc/Components/Interactives/News/International/Mideast/Iran_ballistic_missiles.jpg>.

İnan, Afet. **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969.

İran Radyosu. "İran'ın nükleer programı tehditler ve fırsatlar", 14 Mayıs 2007,

<<http://turkish.irib.ir/hasteh/1.htm>>.

James Martin Center for Nonproliferation Studies, "Chronology of State Use and Biological and Chemical Weapons Control", 10 Temmuz 2007,

<<http://cns.miis.edu/research/cbw/pastuse.htm>>.

Karaosmanoğlu, Ali. **İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

Keegan, John. **Savaş Sanatı Tarihi**, (çev. Füsün Doruker), İstanbul: Sabah Yayınları, İstanbul, 1995.

Keskin, Arif. "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi Yayını, (2005), 20 Nisan 2007, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>>.

Kışlalı, M. Ali. "Dördüncü Nesil Savaş", **Radikal**, 18 Ağustos 2006.

Kıbaroğlu, Mustafa. "İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?" **Avrasya Dosyası**, (1999) 5, 3.

Kibaroglu, Mustafa. "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", İstanbul, Harp Akademileri, Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye İçin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu, (2006), 1-2.

Kibaroglu, Mustafa. "Turkey's Quest for Peaceful Nuclear Power", The Nonproliferation Review 4, 3 (1997), 02 Mayıs 2007, <<http://cns.miis.edu/pubs/npr/vol04/43/kibaro43.pdf>>.

Kuhn, Thomas S. **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, (çev. Nilüfer Kuyaş), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1982.

Limno, A.N. and M.F. Krysanov, "Information Warfare and Camouflage, Concealment and Deception", **Military Thought**, (2003) 181-185.

Lock-Pullan, Richard "How to Rethink War: Conceptual Innovation and Airland Battle Doctrine", **The Journal of Strategic Studies**, 28 4 (2005), 679-702.

Machiavelli, Nicolo. **Savaş Sanatı**, (çev. A. Berna Hasan), İstanbul: Özne Yayınları, 1999.

McHale, John "ManTech Uses Snergy Board for vivid Pointer Radar Processing System", **Military and Aerospace**, 14 1 (2003), 3-4.

Milli Savunma Bakanlığı, "Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası İle İlgili Sözleşme", 12 Eylül 2007, <<http://www.msb.gov.tr/asad/default.php?page=SCH18>>.

Moorehead, Richard D. "Technology and the American Civil War", **Military Review**, (2004), 61-63.

NATO, “Kuzey Atlantik Antlaşması”, 01 Nisan 2007,
<<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>>.

Netpano, İran’ın Nükleer Programı ve Türkiye’nin Konumu, (2006), 01 Nisan 2007,
<<http://www.netpano.com/haber/559/%C4%B0ran%E2%80%99nC4%B1n/N%C3%BCkleer/Program%C4%B1/ve/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin/Konumu>>.

Nükleer Tarihçe, 10 Temmuz 2007,
<<http://www.nukleer.web.tr/tarihce/b1900s.htm#top>>.

Odman, Tevfik. **Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları**, Adana:Çağ Üniversitesi, 6, 2002.

Oile Empire. 17 Nisan 2007, <<http://www.oilempire.us/graphics/iran-ethnic-groups.gif>>.

Ortaş, İbrahim. “**Savaşın Öbür Yüzü : Diğer Tabiat Varlıklarına Etkisi**”, Net Yorum (2003), 04 Nisan 2007, <<http://www.netyorum.com/sayi/148/20031113-09.htm>>.

Özcan, Ali Nihat ve Emre Bayır. “Orta Doğu Barış Süreci, Oyuncuları ve İran”, **Stratejik Analiz**, 3, (2002), 22.

Palmer, R.R. “Büyük Frederick” Guibert, Bulow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal Savaşlara”, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, (ed. Mead Earle), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1983.

Parker, Geoffrey. **Askeri Devrim**, Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800, (çev. Tuncay Zorlu), İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Pryor, John H. **Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler**, (çev.Fusun Tayanç ve Tunç Tayanç), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Ratzinger, Joseph. **Avrupa Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü**, (çev. Nilüfer Uğur Dalay, ed. Esen Gür), İstanbul: Gendaş Kültür, 2005.

Rusya’dan Dünyanın En güçlü Bombası, **Milliyet**, 12 Eylül 2007.

<<http://www.milliyet.com.tr/2007/09/12/dunya/dun03.html>>.

Sahimi, Muhammad. “Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure”, Pavyand Iran News, (2004), 2 Nisan 2007, <<http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>>.

Şentuna, Tarık. İran’ın Nükleer Çalışmalarının Dünya Güç Dengelerine Etkisi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi**, İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2006.

Şevki, Abdullah. “Kant: Sonsuz Barış, Kötülük, Din, Tarih ve Evlilik Üzerine”, 19 Temmuz 2007, <<http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=45637>>.

The Quotation Page, “Albert Einstein” 4 Temmuz 2007,

<<http://www.quotationspage.com/search.php3?homesearch=war+>>.

Toklu, Vefa. **Uluslararası İlişkiler**, Üçüncü Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2006.

Tolstoy, Lev N. **Savaş ve Barış**, (çev. Leyla Soykut), İstanbul: Cem Yayınevi, 1971.

Toptaş, Ergüder. **Savaşçı Ruh**, Ankara, Kara Harp Okulu Yayınları, 272, 2007.

Toptaş, Ergüder. “Dördüncü Nesil Savaş ve Etki Odaklı Harekat”, Ankara: **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 392, 58-77.

Toptaş, Ergüder. **Gerilla Harbinin Felsefesi**, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 2007.

Turan, Davut. “İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkması”, İstanbul: TASAM Yayınları, 15 Mart 2007, <<http://www.tasam.org/index.php?altid=598>>.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, 20 Ağustos 2007, <<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>>.

Tzu, Sun. **Savaş Sanatı**, (çev. Ali Demir), İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.

UNESCO, “Yeni Dünya, Yeni Savaş, Yeni UNESCO”, 12 Mayıs 2007, <<http://www.unesco.org.tr/index.php?gitid=4&gncl=25>>.

Uşaklı, Ali Bülent. “Nükleer Radyasyon ve Etkileri”, Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi, (2004), 379, 118-126.

Uzer, Umut. “Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları”, **Uluslararası İlişkiler**, (ed. Haydar Çakmak), Ankara: Platin Basın Yayın Dağıtım, (2006), 13-20.

Ülkü Demirtürk, Demirdöğen. “Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (2006), 11, 236-257.

Veysel, Çetin. **Savaşın Felsefesi**, İstanbul: Etik Yayınları, 2006.

Vikipedi, “Antik çağlarda savaş” 20 Ağustos 2007,

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_%C3%A7a%C4%9Flarda_sava%C5%9F>.

Vikipedi, “Atom Bombası”, 10 Temmuz 2007,

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Atom_bombas%C4%B1>.

Vikipedi, “İran-Irak Savaşı”, (02 Nisan 2007),

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-Irak_Sava%C5%9F%C4%B1>.

Vikipedi, İran, 02 Nisan 2007, <[http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-](http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-Irak_Sava%C5%9F%C4%B1)

[Irak_Sava%C5%9F%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-Irak_Sava%C5%9F%C4%B1)>.

Vikipedi, İran-Irak Savaşı, 02 Nisan 2007,

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran-Irak_Sava%C5%9F%C4%B1>.

Vikipedi, Kitle İmha Silahları, 05 Nisan 2007,

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kitle_imha_silahlar%C4%B1>.

Vikisöz “Bertrand Russell”, 10 Eylül 2007,

<http://tr.wikiquote.org/wiki/Sava%C5%9F#Bertrand_Russell>.

Vikisöz, “Marcus Tullius Cicero”, 14 Eylül 2007, <

http://tr.wikiquote.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero >.

Vorobyov, Ivan Nikolayevich “Improvement of the Structure and Organization of Combined-Arms Units”, Military Thought, (2004), 163-171.

Wikipedia, “Heraklitos”, 10 Temmuz 2007, <<http://tr.wikipedia.org/wiki/Heraklitos>>.

Wikipedia, “List of States with Nuclear Weapons”, 02 Mayıs 2007,

<http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_states_with_nuclear_weapons>.

Wilson, Trevor and Robin Prior. "Conflict Technology and the Impact of Industrialization: The Great War 1914-18", **The Journal of Strategic Studies**, 24 3 (2001), 128-157.

Yalçinkaya, Haldun. **Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004.

Yılmaz, Harun. **Savaş Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Uluslararası İlişkilere Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2006.

Yılmaz, Onur. "Kitle İmha Silahları ve Dünyada Silahlanma", (2003), 04 Nisan 2007, <http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=98>.

Ziylan, Aytekin. "Savunma Teknolojileri ve Milli Ana Yüklenicilik" **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 22 Kasım 2003, <www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AZ.MAY%20ve%20teknoloji.pdf>.